

धर्म-३८ सन १८८९

लेखक - शिवराम शास्त्रीगौरी

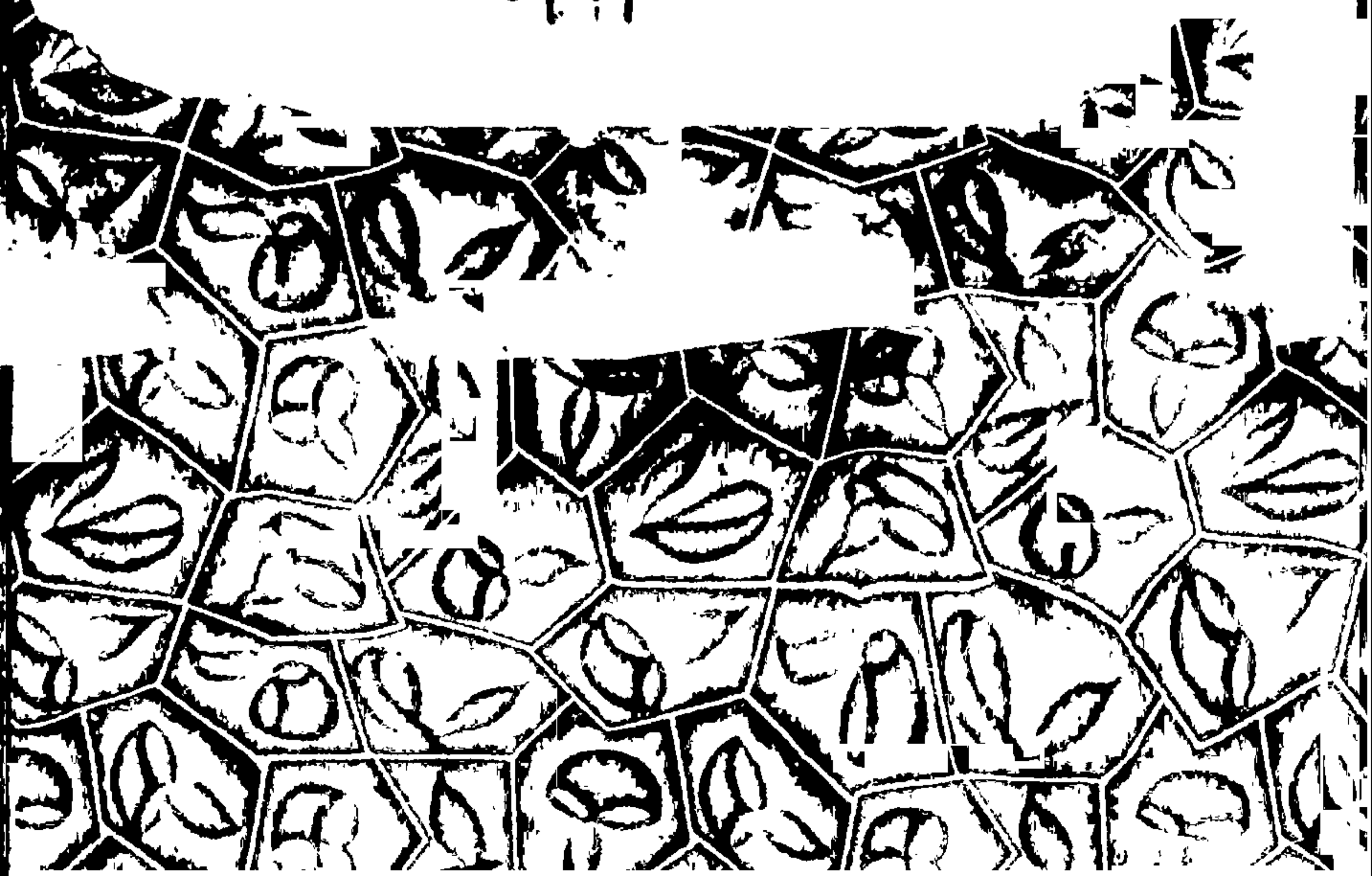
पुस्तकाचे नांव - विवाह विधी

पोफ्रिका.

(श्री प्रिंटर्स अँड स्टेशनर्स, ठाणे)

विवाह विधी

धर्म

बृहद्रूपावलिः ।

ह्या रूपावलीचा अनुक्रम कौमुदीप्रमाणेच आहे, ह्यणजे प्रथम पुल्लिङ्ग शब्द 'अजंत' स्वरान्त, पुढे 'हलन्त' व्यंजनान्त ह्याप्रमाणेच स्त्री लिङ्ग, नपुंसकलिङ्ग, सर्वनाम यांचाही क्रम असाच. चालू रूपावलींती ल राम, हरी इत्यादि शब्दमेढे व बाकीचे बारीक टाडपांनी दिले आहेत. एकासारखे चालणारे दुसरे शब्द दीपेंत दिले आहेत. हिची रचना विद्या-थर्यास अत्युपयुक्त असून शब्द भरपूर आहेत. किंमत फक्त ४ आणे ट. अर्धा आणा. दहा प्रति घेणारांस टपालत्वर्च न पडतां एक प्रत वरमिळेल.

श्रीमच्छंकराचार्यप्रणीता

शतश्लोकी सटीका ।

आनंदगिरिकृतटीकासमेता

उत्तम कागदावर, सुवाच्य टाडपांनी व रायल द्वादशत्री सांच्यानं छाप-लेलें व बांधलेलें बुक्. किं. रु. १ ट. २ आणे.

सिद्धान्तकौमुदी स्वरवैदिकीसमेता ।

द्वितीयावृत्ति.

अष्टाध्यायी, गणपाठ, धातुपाठ, लिङ्गानुशासन, शिक्षा व अष्टाध्यायी-सूत्रांचा वर्णानुक्रमकोश, सूत्राङ्कसहित, अक्षर मोठें, वैयाकरणांनी शुद्ध केलेली. कापड्यानं बांधलेलें बुक्. किं. २॥ रु. ट. ६ आणे.

सुभाषितरत्नभाण्डागारम् ।

द्वितीयावृत्ति.

पूर्वीपेक्षां दीडपटीहून अधिक-ग्रंथसंख्या १९,४४० विषयसंख्या ७४४

श्लोकसं. १०, ५६८ घातल्यामुळे पृष्ठ स. ६६६ आहे. कागद उत्तम, जाड असल्यामुळे पुस्तकही फारच मोठे झाले आहे. व शेवटी सर्व श्लोकांची वर्णानुक्रमाने सूचीही दिली आहे, स्थलविशेषी भरपूर टिप्पणी दिली आहे, तरी किंमत पूर्वीप्रमाणेच फक्त रुपये ३।८. ६ आणे.

श्रीमच्छंकराचार्यप्रणीता

उपदेशसाहस्री सटीका ।

रामतीर्थस्वामिकृतटीकासमेता

कागद उत्तम, पुस्तक शुद्ध फारच मोठ्या टाडपांनी व रायल अष्टपत्री सांच्याने छापलेले बुक, जाड पुठ्याने बांधलेले; किं. रु. ३ ट. ४ आणे-रेशमी पुठ्याची किं. रु. ३।८. ४ आणे.

क्रियापटप्रकाशः ।

OR

A GUIDE TO SANSKRIT VERBS,

Parts I. And II.

Containing a full conjugation in all tenses and moods with important rules of almost all the important Sanskrit verbs, by MR. GOVIND SHANKARA SHASTRI BAPAT. The first part of the Book, containing the conjugational tenses only, was published some years ago, and is already known to the public.

Price 12 Annas.

Postage 1 Anna.

श्री

(वैदिकमंत्र, त्यां वरील सायनाचार्यांचें भाष्य व प्रयोग ह्यां सहित)

विवाहविधिचंद्रिका.

म्हणजे.

ऋक्शाखीयविवाहप्रयोगांचें मराठी भाषांतर

हें.

शिवरामशास्त्री गोरे

ह्यानीं केलें

तें.

जनार्दन महादेव गुर्जर

ह्यानीं

मुंबईत

गणपत कृष्णाजी यांचे छापखान्यांत

छापून प्रसिद्ध केलें.

सन १८८९ इ.

(सन् १८६७ चा आक्ट २५ प्रमाणें रजिस्टर करून सर्व हक्क

प्रसिद्ध कर्त्यानें स्वाधीन ठेविले आहेत.)

किंमत १२ आणे.

प्रस्तावना.

आब्रह्मकीटान्तमिदंनिबद्धं ।

पुंस्त्रीप्रयोगेणजगत्समस्तम् ॥

बृहत्संहिता.

उपोद्घातः

परमेश्वरानें ह्या जगतांत ब्रह्मदेवापासून मुंगी पर्यंत लहान थोर प्राणी उत्पन्न केले आहेत. त्यांनीं कसें वागावें याविषयीं जे नियम केले त्यांना धर्म म्हणतात. ते नियम अनेक धर्मी लोक निरनिराळ्या ईश्वर आज्ञारूप ग्रंथानें मानतात: आर्यलोकांचा सनातन जो वैदिक धर्म ह्याचें मूल, ईश्वरप्रणीत वेद हें होय. सर्व आर्यलोक वेदाज्ञेप्रमाणें वागतात असाक्रम बहुत कालापासून चालत आला आहे व त्यांत सांगितलेले धर्म ही लोक तसेच आचरण करीत आले.

आतां वेद कोणी तरी केलेला आहे, असें म्हणणारे आलीकडे बहुत झाले आहेत व तो आपला पक्ष कसा तरी सिद्ध करण्या करितां बुद्धि तरंगानें कोटिक्रम करून वेद पौरुषेय आहेत असें सिद्ध करण्याचा यत्न करितात. परंतु ते त्यांचे तरंग मोठ्या झंझावाताची गांठ पडली असतां टिकत नाहीतसे होतात व कोठें जातात याचा पत्ता ही नाही असो.

धर्मांत जे सुखकारक नियम सांगितले आहेत. त्यांतीलच विवाह करणें हा नियम आहे. श्रुति म्हणजे वेद, त्यांतील अर्थानुरोधाचीं जीं ऋषींनीं स्मरणें लिहून ठेविलीं त्यांचें नाव स्मृति; करितां श्रुति व स्मृति यांनीं सांगितलेले जे नियम ते ईश्वराची आज्ञा, असें मानून त्याप्रमाणें वर्तन ठेवणें हें प्रत्येक आर्य व्यक्तीचें कर्तव्य आहे.

विवाहविधि हा सर्वदेशांत व सर्व जातींत एक प्रकारचा नाही, तथापि तो विधि झाल्या नंतर जो संबंध उत्पन्न होतो तो सर्वत्र एकच आहे. आतां विवाह कशाळा पाहिजे, त्यावांचून स्त्री पुरुषांचा संबंध होईल किंवा नाही, अशी कोणी शंका घेतली तर त्यास उत्तर एवढेच किं वेदानें अगोदर व्यवाय (स्त्रीसंग) याचा निषेधच दर्शविला आहे, परंतु प्राणिमात्राची त्याकडे सहज प्रवृत्ति असल्यामुळे जर व्यवाय करण्याची इच्छा उत्पन्न होईल तर विवाह करून तो करावा अन्यथा करूं नये असें सांगितलें आहे. व हाच अर्थ श्रीमद्भागवतांतील एकादशस्कंधामध्ये “लोकेव्यवायामिषमद्यसेवा” या श्लोकांत व्यक्त केला आहे, व याज्ञवल्क्य स्मृतींत अध्याय १ श्लोक ५२ “अविपुतब्रह्मचर्यो लक्षण्यांस्त्रियमुद्वहेत्” या ठिकाणीं अविपुतब्रह्मचर्य असा लक्षणयुक्त स्त्रीप्रत उद्वहेत् लक्षणजे विवाह करो; असा विधि कथन केला आहे. तसेंच मनुस्मृतींत अध्याय तीन श्लोक ४ यांत ही स्पष्ट विधि कथन आहे.

तेव्हां श्रुतिस्मृतींवरून व पुराणांवरूनही व्यवयास्तव विवाह अवश्य केला पाहिजे असें सिद्ध होतें व त्याप्रमाणें हा विधि निरनिराळ्या प्रकारानें कां होईना परंतु सर्व लोकांत होतो. शिवाय कांहीं तरी विधि झाल्यावांचून वर निर्दिष्ट संबंध उत्पन्न होत नाही.

विवाह लक्षणजे काय याचा अर्थ मनुस्मृतितील अ० ३ श्लो० ४ या वरील मेधातिथीचे भाष्यांत स्पष्ट केला आहे तो असा. विवाह संस्कारकर्म “ विवाहेन भार्या भवतीति ” विवाहग्रहणेन पाणि ग्रहणमुच्यते एवं हि स्मरन्ति “ विवाहनं दार कर्म पाणिग्रहण मिति ” अर्थ विवाह लक्षणजे एक संस्कार आहे याविषयीं श्रुतिप्रमाण विवाहानें भार्या होते असें आहे. विवाहपदानें येथें पाणिग्रहण उक्त होतें याविषयींही श्रुतिप्रमाण आहे कीं विवाह लक्षणजे दारकर्म ल०

पाणिग्रहण. याप्रमाणें मेधातिथीनीं विवाह पदाचा अर्थ केला आहे व तोच अर्थ व्यापक आहे. शिवाय वह प्रापणे या धातूपासून विवाह शब्द झाला आहे ल० दारसंग्रह करावा असा अर्थ भाष्यकार मेधातिथीनें केला आहे लणूनच मनूनें उद्धेत् असा विध्यर्थी प्रयोग केला आहे.

आतां विवाहकालाचा विचार करणें लणजे तो एक स्वतंत्र विषय होईल करितां त्याविषयीं येथें लिहित नाहीं. परंतु सर्व ग्रंथकारांची एक वाक्यता केली असतां विवाहकाल मुलाचे सोळावर्षांपासून पुढें व मुलीचे आठ पासून अकरा पर्यंत अगर ऋतुकालप्राप्तीचे पूर्वी असा येतो. याविषयीं कित्येकांचे अनेक आक्षेप आहेत परंतु ते मनांत आणून तूर्त येथें जास्त विचार करित नाहीं या विवाहकाला बदल रा० रा० यशवंत वासुदेव आठल्ये यांणीं मुंबई येथें यु० कु० मध्ये सन १८८७ सालीं व्याख्यान दिलें होतें तें पाहिलें असतां त्यांतील बराच विचार ग्रह्य आहे असें दृष्टीस पडेल.

हा विवाहविधि शाखा परत्वे भिन्न असून त्या त्या शाखांच्या सूत्रकारानीं प्रयोगांत आपापल्या शाखीय मंत्रांचा उपयोग केलेला आहे व कोठें कृतींतहि भेद आहे परंतु हा भेद अगदीं अल्प आहे. सूत्रकारानीं वेदमंत्रांचा विचार करून व त्यांतील मंत्रार्थ जाणून ते ते मंत्र व कांहीं आचार असे एकत्र करून हा प्रयोग बांधिला आहे लणूनच ऋग्वेद्यांचे सूत्रकार जे आश्वलायन त्यानीं गृह्यसूत्रांत “अथखलूच्चावचा जनपदधर्मा ग्रामधर्माश्च तान् विवाहे प्रतीयात्” असें विवाह प्रकरणीं लटले आहे. लणजे लहान थोर जे कांहीं देशधर्म आणि ग्रामधर्म किंवा कुलाचार हे सर्व विवाहामध्ये करावे. व याच प्रमाणें सूत्रकारानीं सर्व प्रयोग आपापल्या सूत्रांत बांधून टाकले. नंतर सकलपण्डितवर्य व महान्तपस्वी असे जे नारायणभट्ट त्याणीं

सूत्र श्रुति स्मृति लौकिक आचार इत्यादिकांचा विचार करून प्रयोगरत्न लक्षण ग्रंथ केला तो आज सर्वत्र मान्य असून त्यावरून ऋक्शाखेचीं सर्व कर्मे चालतात. त्या ग्रंथासच नारायणभट्टी असें लक्षणतात.

या प्रमाणें या विवाहप्रयोगाचा पूर्वापर संबंध सांगून त्याचा उपयोग काय हेंहि सांगितलें परंतु आलिकडे याज्ञिक जे प्रयोग चालवितात ते त्यांतील अर्थ न जाणतां केवल मंत्र लक्षण ती कृतीमात्र करितात त्यामुळें वधुवरें ज्या शपता घेतात किंवा कृती करतात तें त्यांना संस्कृताचें ज्ञान नसल्यानें समजत नाहीं. आबालवृद्धांस आपण काय करितों हें समजावें असें मनांत आणून विवाहप्रयोगाचें मराठी भाषांतर केलें आहे; त्यांत प्रयोगानुक्रमानें मंत्राचें भाष्य खालीं देऊन त्याचें भाषांतर खालीं दिलें आहे. शिवाय अर्थ बोध, स्पष्ट व्हावा लक्षण विशेषस्थलीं टीपा देऊन उघड अर्थ केला आहे.

हा आमचा प्रथमयत्न आहे याचा लोकांत कसा उपयोग होतो हें पाहून पुढें अन्य प्रयोगांचीं याचप्रमाणें भाषांतरे करावीं असा आमचा उद्देश आहे या करितां जिज्ञासूनीं या कामीं मदत केली असतां हें काम सहज तडीस जाणारें आहे इकडे सुज्ञ लक्ष देतील अशी आशा बाळगितों.

जनार्दन महादेव गुर्जर

रामवाडी मुंबई.

॥ श्रीः ॥

विवाहविधिचन्द्रिका.

श्रीगणेशायनमः

प्रयोगः--अथमुख्यब्राह्मविवाहांगभूतवाग्दानविधिगृह्यपरिशिष्टाचारसंमत्योच्यते—

अर्थ—आठप्रकारच्या विवाहांमध्ये ब्राह्मविवाह हा मुख्य आहे. याच्या आरंभी पहिला विधि वाग्दान ह्मणून करावा लागतो.—याचा अर्थ, वाक्= वाणी तिणें जें दान=देणें “ (कन्या आणि वर यांच्या मालकांनीं बोलून केलेला ठराव) ”. ह्याविधीचा प्रकार आश्वलायनगृह्यसूत्र व गृह्यपरिशिष्ट यांत सांगितलेला असून सर्व शिष्टलोकांची करण्याची वहिवाट आहे त्याचा प्रकार असा—

* १ ब्राह्म २ दैव ३ प्राजापत्य ४ आर्ष ५ गांधर्व ६ आसुर ७ पैशाच व ८ राक्षस हे विवाहाचे आठ प्रकार आहेत, यांची योग्यता अनुक्रमानें कमी कमी आहे. यांतून पहिले चार सर्व वर्णांस उक्त आहेत, व पुढील गांधर्वादि चार निम्न असा साधारण नियम आहे, विशेष नियम पुढें सांगतो. १ वराला आपल्या घरीं बोलावून वस्त्रालंकारांनीं भूषितकन्या विधिपूर्वक त्यास देणें हा ब्राह्मविवाह. ह्या वधूवरांपासून झालेला पुत्र (सदाचारसंपन्न असला तर) आपल्या पुढील पुत्रादि बारा पुरुष, पूर्वीचे पित्रादि बारा पुरुष व आपण एक मिळून २५ पंचवीस पुरुषांस पवित्र करितो, तसेंच मातृकुलांतील ही पुढील व मागील बारा बारा पुरुषांस पवित्र करितो; मिळून पितृकुलांतील २४ मातृ कुलांतील २४ व आपण १ मिळून सर्व ४९ पुरुषांस उद्धरितो. २ यज्ञ चालला असतां यजमानानें (कर्मानुष्ठानाची दक्षिणा ह्मणून) यथाशक्ति अलंकृत अशी कन्या, आपण वरलेल्या ऋत्विजाला देणें हा दैवविवाह. ह्या वधूवरांपासून झालेला पुत्र पहिल्या ब्राह्म विवाहा- (पुढेंचालु)

प्रयोगः--ज्योतिर्विदादिष्टेविवाहनक्षत्रादियुतेशुभकाले
द्वौचत्वारोष्टादयोवाप्रशस्तवेषावरेणतत्पित्रादिनावा—

अर्थ—ज्योतिष्यानें मुहूर्तग्रंथांच्या आधारेण सांगितलेल्या विवाह-
नक्षत्रादिकांनीं युक्त अशा शुभमुहूर्तावर दोन चार आठ किंवा याहून
अधिक पण समसंख्येचे चांगला पोषाख धारण केलेले ब्राह्मण

प्रमाणेंच आपल्या मातृपितृकुलांतील मागील व पुढील दहा दहा आणि आपण
एक मिळून ४१ पुरुषांस उद्धरितो. १ ३ तुर्ही उभयतां एकमेकांस अनुकू-
ल वागून धर्माचरण करा अशा बोलीनें कन्या देणें हा प्राजापत्य विवाह. त्यांचा
पुत्र मातृपितृवंशांतील मागचे व पुढचे आठ आठ पुरुष आणि आपण एक
मिळून ३३ पुरुषांस उद्धरितो. ४ वरापासून एक गोमिथुन (गायबैल) घेऊन
त्यास कन्या देणें हा आर्ष विवाह. त्यांपासून उत्पन्न झालेला पुत्र मातृपितृकुलांती-
ल पुढचे व मागचे सात सात पुरुष आणि आपण एक मिळून २९ पुरुषांस उ-
द्धरितो. ५ स्त्रीपुरुषांची एकमेकांवर प्रीति जडून तूं माझी भार्या हो व मी तुझा
पति होतों असा उभयतांनीं आपल्या खुषीनें आजन्म एकमेकांस न सोडण्या-
विषयीं शपथ पूर्वक ठराव करून झालेला जो तो गांधर्व विवाह. ६ कन्येच्यापि-
त्याला तो मागेल तितकें द्रव्य देऊन कन्या वरणें हा आसुर विवाह. ७ कन्येचे
पालक निद्रित असतां किंवा असावध असतां कन्येस चोरून नेऊन तिच्या
बरोबर विवाह करणें हा पैशाच विवाह. ८ कन्येच्या पालकांसमक्ष कन्या
नेणें व नेत असतां कोणी प्रतिबंध केला तर त्यांच्याशीं प्रसंग पडल्यास हा-
णामार ही करून कन्येचे आप्त व ती कन्या ही रडत असतां तिला नेऊन ति-
च्याशीं विवाह करणें हा राक्षस विवाह (आ० गृ० सू० अ० १ खं० ६)
यांतील पहिले सहा, ब्राह्मणांस उक्त आहेत; त्यांतही पहिले चार अधिक श्रेष्ठ
होत. क्षत्रियांस गांधर्वादि पुढचे चार उक्त आहेत; त्यांतही राक्षस श्रेष्ठ
वैश्यांस व शूद्रांस गांधर्व, आसुर, आणि पैशाच हे तीन उक्त आहेत त्यां-
त आसुर हा श्रेष्ठ होय (मनुस्मृ० अ० ३ श्लो० २३, २४) ।

प्रयोगः—ॐम् अनृक्षराऋजवःसन्तुपन्थायेभिःसर्वा
 योयन्तिनोवरेयम् । समर्यमासंभगोनोनिनीयात्संजास्पत्यं
 सुयमस्तुदेवाः १ प्रत्वांमुंचामिवरुणस्यपाशाद्येनत्वाबध्ना
 त्सवितासुशेवः । ऋतस्ययेनोसुकृतस्यलोकेरिष्टांत्वास
 हपत्यादधामि २ प्रेतोमुंचामिनामुतःसुबद्धाममुतस्व
 रम् । यथेयमिन्द्रमीदुःसुपुत्रासुभगासति ३ पूषात्वेतो
 नयतुहस्तगृह्याश्विनात्वाप्रवहतांरथेन । गृहानर्गच्छगृहप
 तीयथासोवशिनीत्वंविदथमावदासि ४ इहप्रियंप्रज
 यतिसमृध्यतामस्मिन्गृहेगार्हपत्यायजागृहि । एनापत्यां
 तन्वं ५ संसृजस्वाधाजिब्रीविदथमावदाथः ५

इतिप्रहिताः तावतीभिःपुरंध्रीभिर्मंगलगीततूर्यैश्चसह

अर्थ—आणि तशाच कांहीं सुवासिनी ह्यांस वरपित्याने किंवा वराने
 कन्यापित्याच्या घरीं “अनृक्षरा इ०” मंत्रांनीं पाठवावे. त्यांच्या बरोबर मंगल-
 वाद्ये वाजत असावीं. आणि मंगलगायन होत असावे. हीं सर्व निघते वेळीं

* मंत्रभाष्य—अनृक्षराइति—हेदेवाः पन्थाःपन्थानोमार्गाः अनृक्षराः
 ऋक्षरःकंटकउच्यते कंटकरहिताः ऋजवः अकुटिलाश्चसंतु येभिः यैः
 पथिभिः नोऽस्माकं सखायः वरप्रेषिताः वरेयं वरैर्याचितव्यं पितरं प्रति
 यन्ति गच्छन्ति तेपन्थाइति किंच अर्यमादेवोनोस्मान् संनिनीयात् सम्यक्
 प्रापयेत् तथाभगोदेवः संनिनीयात् हे देवाः आसंगतमस्तु पतिकुलमि-
 तिशेषः तथेदंजास्पत्यं जायापत्योर्युगलं सुयमस्तु सुमिथुनमस्तु.

* मंत्रार्थ—हे देवहो आह्मीं कन्या वरण्याकरितां पाठविलेले आमचे मित्र ज्या
 मार्गाने कन्यापित्याच्या घरीं जात आहेत, ते मार्ग कंटक रहित व सरळ-
 असे असोत. अर्यमा आणि भग हे दोन देव आमच्या मित्रांस सुखरूपपणे
 पंचवूत. हे ज्या कुलांतोल कन्येला वरण्याकरितां जात आहेत, त्या कुलाचा
 आमच्या कुलाशी संबंध घडो. तसेंच हे होणारे दंपत्य चांगल्या प्रकारे नांदो-

प्रयोगः— शकुनदर्शनपूर्वकमलंकृतवरयुतास्तदयुतावा कन्यागृहमेत्यशुभेसवस्त्रपीठासनेप्राङ्मुखींसालंकारांसुवेषां कन्यामुपवेशयतद्धस्तेफलतांबूलादिदत्वातपित्रादिपुरतःश्री गणपत्यादिस्मरणपूर्वकं प्राङ्मुखासीनाःप्रत्यङ्मुखावा अमुकप्रवरान्वितायामुकगोत्रोत्पन्नायामुकप्रपौत्रायामुकपौत्रायामुकपुत्रायामुकनाम्नेवराय । अमुकप्रवरान्वितामुकगोत्रोत्पन्नाममुकप्रपौत्रीममुकपौत्रीममुकपुत्रीममुकनाम्नीमिमांकन्यां भार्यात्वायवृणीमहे इतिब्रूयुः ॥

अर्थ— उत्तम शकुन व्हावे. ह्यां बरोबर वरानेही उत्तम पोषाख करून जावे. (हळीं फार करून वराची जाण्याची वहिवाट नाही निघालेली सर्व मंडळी कन्यापित्याच्या घरीं पोंचल्यावर कन्यापित्याने आलेल्या सर्वास स्वागतपूर्वक उत्तम आसनावर बसवावे. कन्येला उत्तम अलंकार व पोषाख करून सर्वांमध्ये चांगल्या आसनावर (पाटावर वस्त्र घालून त्यावर) पूर्वाभिमुख बसवावी व आपणहें जवळ असावे. नंतर वरपक्षीयांनीं कन्येच्या हातांत नारळ व विड घावा. मग कन्यापक्षीयमंडळीच्या समक्ष वरपक्षीयांनीं प्राङ्मुख किंवा प्रत्यङ्मुख बसून गणपति अभीष्टदेवता व कुलस्वामी यांचें स्मरण करून वराच्या गोत्रप्रवराचा उच्चार करून, हा वर अमक्याचा पणतु अमक्यानातु अमक्याचा मुलगा अमुक नांवाचा हा, याची भार्या होण्याकरितां तुम्हाची अमुकगोत्रप्रवरामध्ये उत्पन्न झालेली अमक्याची पणती अमक्यानात अमक्याची मुलगी अमुक नांवाची ही कन्या, हिला आह्मीं स्वीकारूं

१ पाठविलेल्या मंडळीवर पूर्ण विश्वास असेल तर वराने जाण्याचें स्मरण नाही, तसें नसेल तर जावे.

प्रयोगः—अथदाताभार्याज्ञातिबंध्वनुमतिकृत्वा यथो-
क्तमनूयाननूयवा वृणीध्वमिति वदेत् एवंपुनर्द्विःप्रयुज्य प्रदा-
स्यामीति चोच्चैस्त्रिर्वदेत् ॥ ततोवरपित्रादिर्गंधाक्षतशुभवस्त्र-
युग्मभूषणतांबूलपुष्पादिभिः कन्यांपूजयेत्संप्रदायागतैर्म-
त्रैः—गंधद्वारां० युवंवस्त्राणि० हिरण्यरूपःसहिरण्य०
याःफलिन्या० । ततःकन्यादाताप्राङ्मुखः कन्यांवामत
उपवेश्य देशकालौसंकीर्त्य ममास्याःकन्यायाःकरिष्यमा-
णविवाहांगभूतवाग्दानमहंकरिष्ये इतिसंकल्प्य गंधादिद-
क्षिणांतोपचारैर्गणपतिंपूजयित्वायथाचारंकलशपूजनादि
चकृत्वा स्वस्थानेकन्यापूजयितारमुपवेश्यस्वयंतत्प्राच्यांप्र-
त्यङ्मुख उपविश्य तंगंधतांबूलादिनापूजयेत् सचदातारं ।

अर्थ— हें ऐकून कन्यापित्यानें आपली बायको ज्ञातीबंधु व इष्टमित्र
यांचीसंमति घेऊन वर सांगितल्याप्रमाणें वराच्या व कन्येच्या गोत्रप्रवराचा
उच्चारकरून “किंवा न करून”स्वीकारा असें म्हणावें. याप्रमाणें आणखी
दोन वेळ वरपक्षीयांनीं ती कन्या मागावी व कन्यापित्यानें स्वीकारा असें
म्हणावें व मोठ्या स्वरानें “देतो देतो देतो” असें तीन वेळ म्हणावें. हें
झालें म्हणजे वरपक्षीयांनीं हळदकुंकू,गंध, अक्षत, दान वस्त्र (साडीचाळी)
अलंकार, सुगंधिपुष्पें शर्करादि उत्तम भक्ष्यपदार्थ यांनीं कन्येचें “गंधद्वारां०”
इत्यादि मंत्रांनीं पूजन करावें. नंतर कन्येच्या पित्यानें आपण प्राङ्मुख
बसून कन्येला आपल्या डावे बाजूस बसवावी आणि देशकालाचें स्मरण
करून ह्या माझ्या कन्येचा विवाह करणार त्याचें अंगभूत वाग्दान मी क-
रितों असा संकल्प करावा. आरंभीं गणपतिपूजन करावें आणि कलश
(वरुण) पूजन करावयाची आपली वहिवाट असली तर तेंही करावें. मग
आपण उठून आपल्या जागीं वरपक्षांतील मुख्यमनुष्यास बसवावा आणि
आपण त्याच्या पुढें पश्चिमेस तोंड करून बसून त्याची गंध फुलें विडा इ-
त्यादिकांनीं पूजा करावी. नंतर वरपक्षांतील मुख्यानेंही त्याचप्रमाणें कन्या-
पित्याची पूजा करावी.

प्रयोगः—ततोदाताआचारतोहरिद्राखंडंपंचदृढपूगफ-
लानिगंधाक्षतालंकृतानिगृहीत्वाअमुकप्रवरान्वितायामुक
गोत्रोत्पन्नायामुकप्रपौत्रायामुकपौत्रायअमुकपुत्रायअमु-
कनाम्नेवराय अमुकप्रवरान्वितामुकगोत्रोत्पन्नाममुकप्र
पौत्रां अमुकपौत्रां अमुकपुत्रांअमुकनाम्नीमिमांकन्यां
ज्योतिर्विदादिष्टेमुहूर्तेदास्ये इतिवाचासंप्रपदे । अव्यंगेऽप-
तितेऽक्लीबेदशदोषविवर्जिते । इमांकन्यांप्रदास्यामिदेवाग्नि-
द्विजसन्निधौ । इतिवरपित्रादिवस्त्रप्रांतेतानिपूगफलानिप्रक्षि-
प्य प्रतिष्ठामंत्रेणतदस्त्वित्यादिनावस्त्रेबध्वा ग्रंथिचंदनेनार्च-
येत्तूइत्याचारप्राप्तम् ।

अर्थ— हा सर्व प्रकार आटोपल्यावर हळखुंडें व पांच सुपान्या कन्या-
पित्यानें घेऊन त्यांवर गंध अक्षत फूल घालून त्या, अमुकगोत्रप्रवरामध्ये
उत्पन्न झालेला अमक्याचा पणतु इ० अमुक नांवाचा हा वर यास; अमुक
गोत्रामध्ये उत्पन्न झालेली अमक्याची पणती इ० अमुक नांवाची ही कन्य
ज्योतिष्यानें सांगितलेल्या सुमुहूर्तावर देईन असें आतां वाणीनें सांगतें
असें म्हणावें आणि 'अव्यंगेऽपतितेऽक्लीबे०' हा श्लोक म्हणून वरपक्षांतोल
मुख्याच्या पदरांत 'तदस्तुमित्रावरु०' या मंत्रानें त्या सुपान्या बांधून गांठीवर
गंधाक्षत घालावें.

१ व्यंगता पातित्य इत्यादि दशदोषांनीं रहित अशा ह्या वरालाहो कन्या देव
अग्नि ब्राह्मण यांच्या संनिध देईन । दशदोषाःसंग्रहोक्ताः--उन्मत्तावृत्तिहीना-
श्चतथापस्मारदूषिताः । दूरस्थाःकुष्ठिनोमूर्खामोक्षमार्गानुसारिणः । शूरा
अवेद्यानिर्वृत्तादशदोषयुक्तावराः ॥ तथाषंढाश्चपतिताश्चक्षुःश्रोत्रविवर्जिताः
वर्जनीयाःप्रयत्नेनकन्यादानेनसंशयइतिसंस्काररत्नमालायाम् । निर्वृत्ता-
विवाहात् । १ उन्मत्त, २ ज्यांस उपजीविकासाधननाहीं असे, ३ अपस्मार (फेंपरे)

प्रयोगः— तथैववरपित्रादिर्हरिद्राखंडयुतपूगफलानि
अमुकगोत्रामुकवरविषये भवन्तो निश्चिता भवन्तु इति दातृव-
स्त्रप्रतिबध्वार्चयेत् । ततो दातावाचादत्तामया कन्यापुत्रार्थं
स्वीकृतात्वया । कन्यावलोकनविधौ निश्चितस्त्वं सुखी भव १
इति वरपितरं प्रति पठेत् । ततो वरपिता वाचादत्तात्वया
कन्यापुत्रार्थं स्वीकृतामया । वरावलोकनविधौ निश्चितस्त्वं
सुखी भव १ इति दातारं प्रति पठेत् । भ्रात्रादौ स्वीकर्तारि भ्रात्रार्थं
मित्रार्थमित्याद्यूहः कार्यः ।

अर्थ—तसेच वरपक्षांतील मुख्यानेंही वर सांगितल्याप्रमाणें हळखुंडें
व सुपान्या घेऊन अमुकगोत्रामध्ये उत्पन्न झालेला इत्या० अमुक नांवाच्या
वरास कन्या देण्याविषयीं तुमचा निश्चय दृढ असूंदे असें सांगून त्या, क-
न्यापित्याच्या पदरीं बांधून ग्रंथीवर अक्षत घालावे. नंतर कन्यापित्यानें
'वाचादत्तामया कन्या०' हा श्लोक म्हणावा. व वरपक्षीयानें 'वाचादत्तात्व-
या कन्या०' ही श्लोक म्हणावा. वरपित्याच्या स्थानीं भ्राता किंवा मित्र
इत्यादिक असेल तर त्याणें भ्रात्यासाठीं किंवा मित्रासाठीं कन्येचा स्वी-
कार करितों असें म्हणावें.

असणारे ४ दूरवासी, ५ कुष्ठ (कोड) असणारे, ६ मूर्ख, ७ मोक्षमार्गास अनुसर-
लेले, ८ शूर ९ अवेद्य (अक्षरशून्य) १० विवाहाविषयीं पराङ्मुख. हे दश-
दोषयुक्त वर होत. तसेच षंड (नपुंसक) पतित (जातिभ्रष्ट) डोळे काननसणारे.
हे कन्यादान करणारानें अवश्य वर्जावे—अशा प्रकारच्या वरांस कन्या देऊं नये.

१ मी ही माझी कन्या माझ्या खुषीनें तुमच्या मुलास दिली, ती तुझी
आपल्या मुलासाठीं स्वीकारिली याकरितां पुढें सर्व तयारी ठेऊन विवाहा-
चा सुमुहूर्त साधण्याविषयीं सिद्ध असावें तुमचें कल्याण असो.

२ तुझी आपली कन्या आमच्या मुलास राजीखुषीनें दिली ती
आम्ही आमच्या मुलाकरितां स्वीकारिली याकरितां पुढें सर्व तयारी
ठेऊन विवाहाचा सुमुहूर्त साधण्या विषयीं सिद्ध असावें, तुमचें कल्याण असो.

प्रयोगः--ततोब्राह्मणाः शिवाआपः संतु । सौमनस्यम-
स्तु । अक्षतंचारिष्टंचास्तु । दीर्घमायुःश्रेयःशांतिःपुष्टिस्तु-
ष्टिश्चास्तु । एतद्वैः सत्यमस्तु । इत्युक्त्वा

सुमानीव्आकूतिःसमानाहृदयानिवः । समानमस्तुवै
मनोयथावःसुसहासति ॥ १ ॥ प्रसुग्मंताधियमानस्यसक्ष-
णिवरेभिर्वराँअभिषुप्रसीदतः । अस्माकमिंद्रउभयंज्
जोपतियत्सोम्यस्यांधसोवुवोधति ॥ २ ॥

इतिमंत्रौपठेयुः ततोदातापात्रस्थसिततंडुलपुंजेशचीमा-
वाह्यषोडशोपचारैः पूजयेत् तांचकन्यैवंप्रार्थयेत्— दे-
वीन्द्राणिनमस्तुभ्यंदेवेंद्रप्रियभामिनि । विवाहंभाग्यमा-
रोग्यंपुत्रलाभंचदेहिमे इति ॥ ततः पुरंधीभिर्नीराजना-
दमांगलिकंकार्यम् ।

अर्थ—नंतर ब्राह्मणांनीं शिवाआपःसंतु इ० मंत्र म्हणावे. मग कन्या-
पित्यानें एका पात्रांत कांहीं धुतलेले तांदूळ घालून त्यांवर शचीचें
(इंद्राणीचें) आवाहन करून तिची षोडशोपचार पूजा करावी
कन्येनें तिची 'देवींद्राणिन०' ह्या श्लोकानें प्रार्थना करावी. सुवासिनीनीं
मंगलकारक कुरवंडी करावी.

१ हे तुमचें दोघांचें बोलणें खरें होवो.

२ सर्व देवांमध्ये श्रेष्ठ अशा इंद्राच्यास्त्रिये हे इंद्राणि, तुला माझा नमस्कार
असो; तुझ्या कृपेनें माझा विवाह निर्विघ्न होऊंदे. मला भाग्य आरोग्य व सुपुत्र

प्रयोगः—विप्राश्चगंधतांबूलादिनापूजिताआशीर्मंत्रान्पठे-
युः । तेच—ॐम् हिंक्ववतीवसुपत्नीवसूनांवत्समिच्छन्ती-
मनसाभ्यागात् । दुहामश्विभ्यांपयोअद्ध्येयंसावर्धतांमह-
तेसौभगाय ॥ १ ॥ समिद्धस्यश्रयमाणःपुरस्ताद्ब्रह्मवन्वानो
अजरंसुवीरम् । अरेअस्मदमंतिबाधमानुच्छ्रयस्वमह-
तेसौभगाय ॥ २ ॥ वनस्पतेशतवल्शोविरोहसहस्रवल्शा-
विवयंरुहेम । यंत्वामयंस्वधितिस्तेजमानःप्रणिनायमहते
सौभगाय ॥ ३ ॥ इंदुर्देवानामुपसख्यमायन्त्सहस्रधारःप-
वतेमदाय । नृभिःस्तवानोअनुधामपूर्वमगन्निन्द्रमहतेसौ-
भगाय ॥ ४ ॥ अस्यपिबक्षुमतःप्रस्थितस्येन्द्रसोमस्यवरमा
सुतस्यं ॥ स्वस्तिदामनसामादयस्वार्वाचीनोरेवतेसौभं-
गाय ॥ ५ ॥ घृत्वाहुर्लुप्तमधुमत्सुवर्णंधनंजयंधरुणंधारयि-
ष्णु ॥ ऋणक्सपत्नादधरांश्चक्ववदारोहमांमहतेसौभगाय-
॥ ६ ॥ तदस्तुमित्रावरुणा ० गृहवैप्रतिष्ठेत्यादयश्च ॥
इतिवाग्दानम् ॥

अथसीमांतपूजनम्ः—दातादेशकालौसंकीर्त्यकरिष्य-

अर्थ— नंतर उभयपक्षीयांनीं ब्राह्मणांची गंधादिकांनीं पूजा करून
त्यांस दक्षिणा द्यावी. ब्राह्मणांनीं संतुष्ट होऊन “ हिंक्ववती ० ” इत्यादिमं-
त्रांनीं आशीर्वाद करावा. हा वाग्दानाचा प्रकार झाला.

आतां सीमांत पूजनाचा प्रकार सांगतो— वाग्दान झाल्यावर विवाहाला
योजिलेल्या सुमुहूर्ताच्या पूर्वी कन्यापित्याच्या घरीं जाऊन पांचतां येईल

प्रयोगः— माणकन्याविवाहांगभूतंसीमांतेवरपूजनंकरिष्ये
तदंगगणपतिपूजनंवरुणपूजनंचकरिष्येइतिसंकल्प्यगणप-
तिंवरुणंचसंपूज्यवस्त्रादिभिर्वरपित्रादीन्संपूज्यपादक्षालनपू-
र्वकंवरंपूजयेत् कर्मसाद्गुण्यार्थंभूयसीदत्त्वाविष्णुंनमेदिति-
सीमांतपूजनं ॥ अथविवाहपूर्वदिनकृत्यम्ः—वधूपितावर-

अर्थ— अशा सुमाराने वरपित्याने आपली सर्व तयारी करून वरास
घेऊन निघावे. इकडे कन्यापित्याने ही वराचा जो येण्याचा मार्ग असेल
त्यामार्गाने येणाऱ्या वराची आपल्या गांवाच्या सीमेवर गांठ पडेल अशा
बेताने कांहीं मंडळीसह निघून गांवाच्या सीमेवर जाऊन रहावे. त्या
ठिकाणी वर आला सणजे सर्वांचा आदर करून त्यांस त्याठिकाणी
बसवावे. व मी कन्येचा विवाह करणार त्याचे अंगभूत असे याठिकाणी
गांवाच्या सीमेवर वराचे पूजन करितो असा संकल्प करून गणपति व
वरुण यांची पूजा करावी. नंतर वरपक्षीयांस वसें व सुगंधिद्रव्ये घावीं.
आणि वराचे पाय धुऊन त्यासही वस्त्रभूषणे घावीं. कर्माच्या फलप्राप्तीसाठीं
ब्राह्मणांस दक्षिणा घावी. व विष्णूस नमस्कार करावा.

१ हे सीमांतपूजन शिष्टसंप्रदायामुळे करण्याची वहिवाढ आहे, परंतु
विवाहांत हे अवश्य केलेच पाहिजे असे नाही; म्हणून कोणी करितही नाहीत.

२ पितापितामहोभ्रातासकुल्योजननीतथा । कन्याप्रदःपूर्वनाशेप्रकृतिस्थः
परःपरः १ अप्रयच्छन्समामोतिभ्रूणहत्यामृतावृती । गम्यंत्वभावेदातृणांक-
न्याकुर्यात्स्वयंवरं २ याज्ञवल्क्यस्मृ० अध्याय १ श्लो० ६३ । ६४ ।
यदातुनेवकश्चित्स्यात्कन्याराजानमाव्रजेत् । इतिप्रयोगरत्नेनारदः । अर्थ—क-
न्यादान करण्याचा अधिकार; पिता, पितामह, भ्राता, कन्येच्या कुळातील
कोणीही आणि माता यांस अनुक्रमाने आहे, हीं दान करण्यास मात्र योग्य
असलीं पाहिजेत. (सणजे हीं पतित झालेलीं किंवा वेड लागलेलीं अशा प्रकार-

प्रयोगः— पिताचत्रिवाहात्पूर्वेद्युः पूर्वाह्नेसपत्नीकःकृता-
भ्यंगोधृतमांगलिकत्रेषः कृतोपलेपनरंगमालिकेप्रांगणेव-
स्त्राच्छादितेशुभासनेप्राङ्मुखउपविश्यस्यदक्षिणतःपत्नींसद्व-
क्षिणतःकन्यांवरंबोपवेश्य आचम्यप्राणानायम्य इष्टदे-
वतागुर्वादिवंदनंविधायदेशकालौसंकीर्त्य

अर्थ— वरील प्रकारे गांवाच्या सीमेवर वराचे पूजन झाल्या नंतर व-
राने गांवांत येऊन रहावे. कन्यापित्यानेही आपल्या घरी जावे. विवाहाच्या
पूर्व दिवशी वराच्या मातापितरांनी व वराने अक्षयंगलान करावे. तसेच
कन्येच्या मातापितरांनी व कन्येने ही करावे. सर्वांनी मंगलवेष धारण क-
रावा. मंडपामध्ये सडासंमार्जन करून त्यावर रांगोळी घालून सर्व जमीन
सुशोभित करावी वर छत वगैरे लावून तो मंडप सुशोभित केलेला असावा.
आपापल्या मंडपा मध्ये वस्त्र घातलेल्या शुभ आसनावर वराच्या व वधू-
च्या पित्याने पूर्वाभिमुख बसावे. त्यांच्या उजव्या हाताकडे त्यांच्या स्त्रियांनी
बसावे. वराने आपल्या मातेच्या उजव्या हाताकडे बसावे तसेच कन्येनेही
बसावे. नंतर आचमन करून घ्राणायाम झाल्यावर इष्ट देवता कुलस्वामी
घरांतील वडील माणसे व ब्राह्मण यांस नमस्कार करून देशकालाचा उ-
च्चार करावा.

र्षी नसावी) असे असून कन्यादानाधिकारी जर कन्येचे दान मकरील तर ती
कन्या ऋतुमती झाल्यापासून प्रत्येक ऋतूच्यायोगाने त्यास भ्रूणहत्येचे (गर्भ
हत्येचे) पाप लागते. वरील अधिकाऱ्यांपैकी कोणीच नसेल तर कन्येने स्वतः
च योग्य असा पति वरावा. नारदाच्या मताने कन्येने स्वतः पति न वस्तां रा-
जाकडे जावे, व तिचा विवाह राजाने करावा असे आहे.

१ वराच्या ही उजवेहाताकडे एक अविवाहित मुलगा व कन्येच्या उ-
जव्या हाताकडे एक अविवाहित मुलगी चांगला पोषाख करून बसविण्याची
हल्ली कित्येक ठिकाणी बहिवाद आहे. ही आप्तसंबंधी असतात; तशी नसतां
अन्यांसही बसवितात.

प्रयोगः—अमुकनाम्याःअस्याःममकन्यकायाःपुंसवन-
सीमंतोन्नयनविष्णुबलिजातकर्मनामकरणनिष्क्रमणान्न-
प्राशनचौलकर्मतानांसंस्काराणांकालातिपत्तिजनितप्र-
त्यवायपरिहारद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंप्रतिसंस्कारं पादकृ-
च्छ्रप्रायश्चित्तंचूडायाअर्धकृच्छ्रप्रायश्चित्तनिष्कपादपा-
दरजतप्रत्याम्नायद्वारा तथालुप्तानांएतेषांसंस्काराणांसि-
ध्यर्थंप्रतिसंस्कारंपादकृच्छ्रप्रायश्चित्तंचूडायाअर्धकृच्छ्रं च
निष्कपादपादरजतप्रत्याम्नायद्वाराअहमाचरिष्ये तथा अ-
स्याः भर्त्रीसहधर्मप्रजोत्पादनगृह्यपरिग्रहधर्माचरणेष्वधि-
कारसिद्धिद्वारा (वरपिता अमुकशर्मणःपुत्रस्यदैवपित्र्य-
ऋणापाकरणहेतुधर्मप्रजोत्पादनसिद्धिद्वारा) श्रीपरमेश्वर-
प्रीत्यर्थं श्वःविवाहसंस्काराख्यंकर्मकरिष्येतदंगभूतमद्यग-
णपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापूजनंनांदीश्राद्धं

अर्थ—कन्यापित्याने ' संस्कारलोपप्रायश्चित्ताचासंकल्पकरून ' " आ-
पल्या पती बरोबर राहून धर्माचरण करावयाकरितां, धर्मोपयोगी संतति
होण्या करितां, व पतीचीं गृहकृत्ये करण्या करितां, मी माझ्या अमुक
नांवाच्या कन्येचा विवाह करितों " असा संकल्प करावा. वरपित्यां
" देव आणि पितर यांच्या ऋणांतून मुक्त होण्याकरितां तसेच धर्म
संबंधी सर्व कर्मे सुरळीत पणे चालून पुढे धर्मोपयोगी संतति होण्या
करितां मी माझ्या अमुक नांवाच्या पुत्राचा विवाह करितों " असा
संकल्प करावा. हा संकल्प झाल्यानंतर विवाहाचीं अंगे अशीं गण-
ति पूजन, पुण्याहवाचन, मातृकापूजन, नांदीश्राद्ध, ग्रहयज्ञ. मंडपा

प्रयोगः— ग्रहयज्ञमंडपप्रतिष्ठांकुलदेवतास्थापनंपूजनं चकरिष्ये इतिसंकल्प्य उक्तरीत्यामंडपप्रतिष्ठांतंकुर्यात् ॥

अथवरस्यवधूगृहगमनम्— वरःकननित्यक्रियोविधिवत्कृतस्वस्तिवाचनोब्राह्मणैःसहसात्विकाहारंभुक्त्वाअभुक्त्वावावाइषद्वैतं नवंश्वेतंसदशंपरेणाधृतंवस्त्रयुगलंधृतवालंकृतःस्रग्वीष्टदेवतांपित्रादींश्चनमस्कृत्यतैरनुमोदितोयथाविभवमश्वादियानमारुह्यधृतसितच्छत्रःस्वर्चितैर्ज्ञातिबांधवैः कनिक्रदज्जनुषमितिसुमंगलसूक्तपठनपरैर्ब्राह्मणैःपुरंध्रीभिः- पूर्णकलशदर्पणकन्यापुष्पाक्षतदीपमालाध्वजलाजैर्मंगल-

अर्थ— तिष्ठा, कुलदेवतास्थापन व पूजन इतकीं कर्म करितों” असा संकल्प करून हीं सर्व कर्म करावीं.

विवाहाच्या दिवशीं वरानें स्नानसंध्यादि नित्यकर्म आटोपून ब्राह्मण व इष्टमित्र यांसह भोजन करून किंवा केल्यावांचून, नवीं एकदां धुतलेलीं, पांढरीं, दुसऱ्यानें न वापरलेलीं, ज्यांस दशा (आंचळ्या) आहेत अशा दोन वस्त्रांपैकीं एक नेसावे व एक अंगावर घ्यावे. अलंकार बाशिंग (मंडावळी) धारण करावे, आणि इष्टदेवता, वडीलमनुष्ये, यांस नमस्कार करून त्यांची आज्ञा घेऊन घोडा, पालकी इ० सामर्थ्यानुरूप वाहनावर बसून श्वेतछत्र घेऊन निघावे, उत्तम पोषाख केलेले इष्टमित्र बरोबर असावे. ब्राह्मणांनीं “कनिक्रदत्०” हें सूक्त म्हणत वराच्या बरोबर जावे बरोबर सुवासिनीही असाव्या. उदकपूर्णकलश, आरसा, कुमारिका, पुष्पे अक्षत दीप, पुष्पमाला, ध्वज, लाह्या (भाताच्या) इतकीं बरोबर असावीं. वाटेनें जात असतां गायन होत असावे. अनेक प्रकारच्या मंगलवाद्यांचे

प्रयोगः — गीततूर्यैश्चसहवधुगृहंगत्वातद्वारदेशेप्राङ्मुखःस्थितोनीराजनपूर्णकलशयुतैःपुरंधीभिःप्रत्युद्यातोनीराजितोतर्गृहंप्रविश्य तदंगणेमंडपाधःसोत्तरच्छेदेहरितदभास्तीर्णेचतुष्पादभद्रपीठेप्राङ्मुखउपविशेत् ॥

अथमधुपर्कः—तत्रकन्यादातावरस्यपुरतःसुस्नातामलंकृतामहतवाससंगंधानुलिप्तांस्त्रिविणीभुक्तवतीकन्यां तथाविधासनेप्रत्यङ्मुखीमुपवेश्य तांपुरस्कृत्यसामात्यःसपत्नीकउपविश्य आगतायवरायतच्छाखोक्तविधिनामधुपर्कंकुर्यात् ॥

अर्थ—मंजुलध्वनि होत असावे. अशा थाटाने निघून वराने कन्यापित्याच्या घराजवळ जाऊन मंडपाचे दारीं प्राङ्मुख उभे रहावे. कन्यापक्षीय सुवासिनींनी उदकपूर्णकलश व आरति घेऊन सामोरें जावे व वरास आरति करावी. मग वराने मंडपांत जाऊन, ज्यावर हिरवे दर्भ पसरले आहेत अशा भद्रासनावर पूर्वाभिमुख बसावे.

आतां मधुपर्काचा प्रकार सांगतो— कन्यापित्याने वराच्या समोर हिरव्या दर्भाचे एक आसन तयार करावे व मंगलस्नान केलेली अलंकार धारण केलेली नवे नफाटलेले वस्त्र नेसलेली सुगंधि द्रव्ये अंगास लाविलेली पुष्पमाला धारण केलेली व भोजन करून तृप्त झालेली अशा कन्येस वरापुढील आसनावर प्रत्यङ्मुख बसवावी. आणि आपण पत्नीसहित प्रत्यङ्मुख बसून, आलेल्या वराची त्याच्या शाखेंतील विधी प्रमाणें मधुपर्क पूजा करावी.

१ मधुपर्काचे वेळी कन्येला बसविण्या विषयी प्रयोगांत लिहिले आहे वरें परंतु अलीकडे कोणाचीही बसविण्याची चाल नाही. कन्यापिता व त्याचीसुती ही उभयतांच मधुपर्कपूजा करितात.

प्रयोगः—तत्रायंक्रमः पाद्यार्थमर्घ्यार्थमन्नवन्निराचमनीयार्थशुद्धाष्टाचमनीयार्थचजलपात्रचतुष्टयंमधुयुक्तदध्याख्यंमधुपर्ककांस्यपात्रं पात्रं पंचविंशतिर्भैरवागयं वामावर्तेन कृतं विष्टरं च संपाद्य प्राणानायम्य देशकालौ स्मृत्वा कन्यार्थिने गृहागताया स्मै स्नातकाय वराय कन्यादानांगभूतं मधुपर्ककरिष्ये इति संकल्प्य प्रागुक्तलक्षणं दर्भमयं कूर्चं विष्टरो विष्टरो विष्टर इति त्रिनिवेद्य आसनार्थं वरहस्ते दद्यात् । वरस्तु अहंवर्षे त्यस्य वामदेवो विष्टरो नुष्टुप् विष्टरोपवेशने विनियोगः ॐ अहंवर्षे सजातानां विद्युतामिव सूर्यः । इदं तमधितिष्ठामि यो मा कश्चाभिदासति ॥

अर्थ— कन्यापित्याने वराची मधुपर्क पूजा करण्याकरितां स्वच्छ उदकांने भरलेली, पायधुण्यासाठीं एक, अर्घ्या करितां एक, मंत्रपूर्वक तीनवेळ आचमन करण्यासाठीं एक, व केवळ आठवेळ आचमन करण्यासाठीं एक, अशीं चार पात्रे; मधुपर्काचे (मध व दाहिं एकत्र केले लणजे त्यास मधुपर्क असे लणतात त्याचे) एक पात्र, कांस्य पात्र, धेनु, विष्टर (पंचवीस दर्भाची खालीं अग्ने करून डावे हाताकडे पीळ घातलेली दोरी), इतके साहित्य घेऊन पत्नीसहित वराच्यापुढे प्रत्यङ्मुख बसावे; आणि आचमन व प्राणायाम करून देशकालाचा उच्चार करावा. नंतर माझी कन्या मागण्याकरितां आलेल्या या वराची, कन्यादानाची अंगभूत अशी, मधुपर्क पूजा करितों असा संकल्प करावा. पूर्वी सांगितलेला विष्टर घेऊन बहुसंमानपूर्वक वराला बसण्याकरितां “ विष्टरोविष्टरोविष्टरः ” असे लणून वराच्या हातांत द्यावा, तो वराने आपल्या हातांत घेऊन “ अहंवर्षे ० ”

प्रयोगः—इतिउदगमेविष्टरेउपविशेत् विष्टरंमंत्रेणपद्भ्या-
 माक्रम्यवासीत । ततोर्चकेनपाद्यंपाद्यंपाद्यंइतित्रिर्निवेदितं-
 पाद्यंवरोगृह्णीयात् ततोर्चकस्तेनोदकेनवरस्यदक्षिणसव्य-
 पादौ क्रमेणक्षालयेत् तत्रमंत्राः—अस्मिन्राष्ट्रेश्रियमावेश-
 याम्यतोदेवीःप्रतिपश्याम्यापः॥ दक्षिणंपादमवनेनिजेस्मिन्-
 राष्ट्रंद्रियंदधामि॥ सव्यंपादमवनेनिजेस्मिन्राष्ट्रंद्रियंवर्ध-
 यामि ॥ पूर्वमन्यमपरमन्यंपादाववनेनिजे ॥ देवाराष्ट्रस्यगु-
 ष्याअभयस्यावरुध्यै ॥ आपःपादावनेजनीर्द्विषंतंनिर्दहंतुमे
 ॥ततोवरोलौकिकोदकेनाचम्यगंधमाल्यफलादिसंयुक्तंपूर्व-
 वदर्घ्यमर्घ्यमर्घ्यंप्रतिगृह्यतां इति त्रिर्निवेद्यवरांजलौप्रक्षिपेत्
 ॥ आचमनीयमाचमनीयमाचनीयंप्रतिगृह्यतां इतित्रिर्नि-

अर्थ—हा मंत्र ल्पणून विष्टराचीं अग्रं उत्तरेस करून त्यावर बसावे किं
 वा हातीं न घेतां पायांनीं आलीकडे घेऊन त्यावर बसावे.
 कन्यापित्यानें पाद्याचें पात्र हातांत घेऊन “ पाद्यं पाद्यं पाद्यं ” असें ल्पणून
 तें पात्र वराच्या स्वाधीन करावें आणि तेंच पात्र घेऊन आपल्या पत्नी-
 च्या हातीं देऊन तिजकडून वराच्या पायांवर पाणी घालवावें व आपण
 वराचा अगोदर उजवा पाय व मग डावा, असे “ अस्मिन् राष्ट्रेश्रियं० ”
 हेमंत्र म्हणून धुवावे (धुतल्यावर कोन्यावस्त्रानें पुसण्याची चाल आहे)
 वरानें शुद्ध उदकानें आचमन करावें. कन्यापित्यानें अर्घ्याच्या पात्रांत
 गंध पुष्प फल (सुपारी) घालून तें अर्घ्य वराच्या अंजलींत “ अर्घ्यं अर्घ्यं
 अर्घ्यं ” असें ल्पणून घालावें. आचमनीयं आचमनीयं आचमनीयं असें
 ल्पणून मंत्रपूर्वक आचमनकरण्याचें पात्र वरापुढें ठेवावें वरानें त्यांतील

प्रयोगः—वेदितं, प्रतिगृह्णामीतिप्रतिगृह्य तदेकदेशंगृही-
त्वा अमृतोपस्तरणमसि इतिपीत्वा लौकिकजलेनाचम्य
आनीयमानंमधुपर्कं मित्रस्यत्वाचक्षुषापतीक्षेइत्यवेक्ष्य
मधुपर्कमधुपर्कमधुपर्कः इतित्रिनिवेदितंमधुपर्कं देवस्य-
त्वासवितुःप्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यां इत्यंजलि-
नाप्रतिगृह्यअंजलिस्थमेव मधुवाताइतितृचस्यराहूगणोगो-
तमोविश्वदेवागायत्री मधुपर्कविक्षणेविनियोगः ॐ मधु
वाताऋतायतेमधुक्षरंतिसिंधवः । माध्वीर्नःसंतवोषधीः ॥
मधुनक्तमुतोषसोमधुमत्पार्थिवंरजः । मधुद्यौरस्तुनःपिता
॥ मधुमान्नोवनस्पतिर्मधुमाँअस्तुसूर्यः । माध्वीर्गावोभवं
तुनः ॥ इतितृचेनावेक्षेत् ततस्तत्पात्रंसव्यहस्तेधृत्वा अंगुष्ठा
नामिकाभ्यांमधुपर्कत्रिःप्रदक्षिणमालोद्य वसवस्त्वागा-
यत्रेणच्छंदसाभक्षयंतु इतिपूर्वतःक्षिपेत् रुद्रास्त्वात्रैष्टुभेन

अर्थ—थोडें उदक आपल्या हातावर घेऊन “ अमृतोपस्तरणमसि ”
हा मंत्र लणून प्राशन करावें व दुसऱ्या शुद्ध उदकानें आचमन करावें.
नंतर कन्यापित्यानें वराला अर्पण करण्याकरितां मधुपर्काचें पात्र आपल्या
हातीं घ्यावें व कन्यापित्याच्या हातांत असतां वरानें “ मित्रस्यत्वाचक्षुषा
पतीक्षे ” ह्या मंत्रानें त्या पात्रांतील मधुपर्क पहावा. कन्यापित्यानें तें पात्र
“ मधुपर्कमधुपर्कमधुपर्कः ” असें लणून वराच्या पुढें करावें. वरानें “ दे-
वस्यत्वासवितुः० ” हा मंत्र लणून तें मधुपर्कपात्र आपल्या अंजलींत घ्यावें
आणि “ मधुवाताऋता० ” हे मंत्र लणून हातांतील मधुपर्काकडे पहावें
नंतर मधुपर्कपात्र डाव्या हातांत घेऊन उजव्या हाताच्या अंगुष्ठ व अना-
मिका ह्यांनीं तीनदां प्रदक्षिणेसारखा तो मधुपर्क ढवळावा मग त्याच दोन

प्रयोगः--च्छंदसाभक्षयंतु इतिदक्षिणतःआदित्यास्त्वा-
जागतेनच्छंदसाभक्षयंतु इतिपश्चात् विश्वेत्वादेवाआनुष्टु-
भेनच्छंदसाभक्षयंतु इत्युत्तरतः भूतेभ्यस्त्वाभूतेभ्यस्त्वाभू-
तेभ्यस्त्वा इतिमध्यात्रिरूध्वंक्षिप्वा मधुपर्कपात्रंभूमौनि-
धायतदेकदेशंगृहीत्वा विराजोदोहोसि इतिप्राश्य लौकि-
कोदकेनाचम्य पुनर्गृहीत्वा विराजोदोहमशीय इतिप्राश्य
लौकिकोदकेनाचम्य पुनर्गृहीत्वा मयिदोहःपद्यायैविराजः
इतिप्राश्य लौकिकोदकेनाचम्यमधुपर्कशेषंउदङ्मुखोब्रा-
ह्मणायप्रयच्छेत् लोकविद्विष्टत्वाद्वाप्सुनिक्षिप्य पूर्वनिवे-
दिताचमनीयैकदेशं अमृतापिधानमसि इतिपीत्वा लौकि-

अर्थ--बोटांनीं " वसवस्त्वा० " हा मंत्र लक्षण किंचित् पूर्वेकडे टा-
कावा " रुद्रास्त्वा " ० लक्षण दक्षिणे कडे टाकावा " आदित्यास्त्वा० "
लक्षण पश्चिमेकडे टाकावा " विश्वेत्वादेवा० " लक्षण उत्तरेकडे टाकावा.
" भूतेभ्यस्त्वाभूतेभ्यस्त्वाभूतेभ्यस्त्वा " लक्षण पात्राच्या मध्यभागचा मधु-
पर्क तीन वेळ वर उडवावा नंतर तें पात्र भूमीवर ठेवावें आणि त्यांतील
किंचित् मधुपर्क हातावर घेऊन " विराजोदोहोसि " हा मंत्र लक्षण प्राशन
करून शुद्ध उदकानें आचमन करावें. फिरून किंचित् हातावर घेऊन
" विराजोदोहमशीय " या मंत्रानें प्राशन करून शुद्ध उदकानें आचमन
करावें. पुन्हां हातावर घेऊन " मयिदोहःपद्यायैविराजः" या मंत्रानें प्रा-
शन करून शुद्ध उदकानें आचमन करावें या प्रमाणें तीन वेळ प्राशन
करून झाल्यावर उरलेला मधुपर्क वरानें आपण उदङ्मुख होऊन ब्राह्म-
णास द्यावा उरलेला मधुपर्क ब्राह्मणास देणें हें लोकविरुद्ध वाटतें ल-
क्षण पाण्यांत टाकावा (हें योग्य व हल्लीं असाच प्रघात आहे) आचमना-
च्या पात्रांतील उदक हातावर घेऊन " अमृतापिधानमसि" या मंत्रानें प्रा-
शन करून दुसऱ्या शुद्धउदकानें आचमन करावें

प्रयोगः—कोदकेनाचम्य आचमनीयजलशेषं सर्वं
गृहीत्वा सत्यंयशःश्रीर्मयिश्रीःश्रयतां इतिप्राश्यलौकिक-
जलेनद्विराचामेत् ततोदात्रा गौर्गौः इतित्रिनिवेदितांगां
मातारुद्राणामित्यस्यभार्गवोजमदग्निर्गौस्त्रिष्टुप् गोरुत्सर्जने-
विनियोगः ॐ मातारुद्राणां दुहिता वसूनां स्वसादित्यानां
ममृतस्यनाभिः ॥ प्रनुवोचंचिकितुषेजनायमागामनांगा
मदितिं वधिष्ठ ॐ उत्सृजत इत्युत्सृजेत् ततोदातागंधमा-
ल्यवस्त्रयज्ञोपवीतयुग्माभरणादिभिर्यथाविभवंवरंपूजयेत्
ततोवरेणसहागतांस्तद्वंधूनपिपूजयेत् ॥ मधुपर्केदध्यभावे

अर्थ—नंतर आचमनीय पात्रांतील सर्व उदक घेऊन “सत्यंयशःश्रीर्म-
यिश्रीःश्रयतां” या मंत्राने प्राशन करून शुद्ध उदकाने दोनदां आचमन
करावे. मग कन्यापित्याने “गौर्गौः” असें लक्षण एक धेनु वरास निवेदन
करावी वराने “मातारुद्राणां ०” हा मंत्र लक्षण तिला सोड लक्षण सांगावे.
कन्यापित्याने गंध, अक्षत, फुले, वस्त्रे, दोनयज्ञोपवीते, आंगठी वगैरे अलंकार
आपणास अनुकूल असतील तेवढे वरास देऊन त्याची पूजा करावी. वरा-
बरोबर आलेल्यांसही यथाशक्ति वस्त्रालंकार देऊन त्यांचा संमान करावा.

*मंत्रभाष्य—मातारुद्राणामिति यागौः रुद्राणां मरुतां माता जननी व-
सूनां दुहिता पुत्री आदित्यानां स्वसा भगिनी (सर्वेषां देवानां यज्ञ भा-
गित्वात्तस्याअपिआज्यद्वारेणयज्ञसाधनत्वात्तस्यालक्षितलक्षणयादेवमात्रादि-
त्वं) अमृतस्यनाभिः संस्थानं (अमरत्वप्राप्तिहेतोः यज्ञस्य नाभिः
आज्यद्वारेण प्रधानावयवः) तांअनागसं अदितिं अदीनांगां गोरूपां देवीं
मावधिष्ठ मा हिंसिष्ठ इतिचिकितुषेचेतनावतेजनाय नुद्दानीं प्रवोचं अ
हंप्रवोचमितिशुश्रूषमाणेभ्यउपदेशः ॥

* मंत्रार्थ—जी धेनु मरुत नामक देवांची माता; अष्टवसूंची कन्या आदित्यां
ची भगिनी असून जिचे घृत यज्ञद्वाराने सर्व देवांस प्राप्त होते लक्षण (पुढेंचालू)

प्रयोगः—पयोजलंवा प्रतिनिधिःमध्वलाभेघृतंगुडोवा
 वरस्ययाभवेच्छाखातच्छाखागृह्यचोदितः । मधुपर्कःप्रद
 तव्योश्चन्यशाखेपिदातरि ॥ मधुपर्केवधूतातःसपत्नीकःपरा-
 ड्मुखः॥ इतिमधुपर्कः॥ अथकन्यास्नातापरिहिताहतवस्त्रा
 गृहांतःसूत्रवेष्टितोपलसहितदृषदुपरिहरिद्रानिर्मितौगौरीह-
 रौसौभाग्यादिकामनयापूजयित्वाइंद्राणींचतत्रैवाक्षतपुंजे
 पूजयित्वाप्रार्थयेत्॥ देवींद्राणिनमस्तुभ्यंदेवेंद्रप्रियभामिनि ।

अर्थ—मधुपर्काचे वेळीं दाहिं न मिळाल्यास त्याऐवजीं दूध किंवा पाणी
 घ्यावे तसेंच मध नसल्यास तूप किंवा गूळ घ्यावा (दाहिं व गूळ मात्र एक-
 त्र करूं नये.) विवाहाच्या दिवशीं कन्येला मंगलस्नान घालून तिला नवे व
 न फाटलेले असे वस्त्र नेसावयास घावे आणि दोन पाषाणांवर (पाटा आ-
 णि वरवंटा मांडून त्यांवर पूजा करण्याची वहिवाट आहे) हळदीनें गौरी
 व हर यांचीं चित्रे काढून त्यांसभोंवते कोरें सूत गुंडाळावे व ते दोनही
 पाषाण घरांत देवाजवळ किंवा दुसऱ्या निर्मळ जागीं ठेवावे त्यांजवळ ए-
 कापात्रांत तांदळांची पुंजी करून तें पात्र ठेवावे तेथें कन्येला पूर्वाभिमुख
 बसवून गौरीहरांची व पात्रांतील तांदळांच्या पुंजीवर इंद्राणीची पूजा कर-
 वावी, पूजेच्या अंतीं कन्येकडून “देवींद्राणिन०” हा श्लोक लक्षणवून प्रार्थ-
 ना करवावी. सर्व पूजा संपूर्ण झाल्यावर कन्येनें त्याच ठिकाणीं, आपल्या-
 ला निरंतर सौभाग्य प्राप्त होऊन संसारांतील सर्व प्रकारच्या सुखांचा
 लाभ होऊ, अशी प्रार्थना करित बसावे.

जी सर्व देवांची अदितीसारखीच माता आहे, ज्या पासून अजरामरत्व प्राप्त
 होतें अशा यज्ञाला जी मुख्य साधन, लक्षण ज्ञानवान् अशा मनुष्याला (तुला)
 आतां असे सांगतां कीं निरपराध अशा ह्या धेनुचा वध करूं नको, हिला सोड.

प्रयोगः—विवाहंभाग्यमारोग्यंपुत्रलाभंचदेहिमे॥ततो-
गौरींसौभाग्यादिप्रार्थयमानातत्रैवतिष्ठेत् ॥ अथकन्यादा-
नाद्यर्थजलशुद्धिः ॥ पुरोधायवरदक्षिणतउदङ्मुखउपविश्य
मध्येप्रागग्रानुदग्रान्वादभार्नास्तीर्यतेषुतैजसंशुद्धतीर्थादि-
जलपूर्णंकलशंनिधायव्रीहियवानोप्यगंधपुष्पादिभिरलंक-
त्यदूर्वापल्लवैर्मुखमपिधायारिलगाभिरापोहिष्ठेतिनवभिर-
भिमंत्रयेत् ॥ अथब्राह्मणाःस्वलंकृतेवेशमनिमंगलगीततूर्य-
निर्घोषेक्रियमाणेपूर्वापरभागयोर्हस्तांतरालंविहायप्रत्येकं

अर्थ—वराची मधुपर्क पूजा झाल्यावर कन्यापित्याच्या उपाध्यायानें,
सुमुहूर्ती लग्नलागल्यानंतर कन्यादानाकरितां मंत्रविलेंलें उदक पाहिजे
यास्तव वराच्या उजव्याहाताकडे उदङ्मुख बसून कांहीं दर्भ पूर्वेस
किंवा पश्चिमेस अग्नें करून आपल्यापुढें ठेवावे. त्यांवर तीर्थोदकानें
भरलेलें (तीर्थोदक न मिळाल्यास शुद्ध उदकानें भरलेलें) ताम्रपात्र
ठेवावें व त्या पात्रांत व्रीहि (भात) आणि यव घालून बाहेरून गंध
पुष्पमाला यांनीं तें सुशोभित करावें तसेंच त्या पात्राच्या मुखावर कांहीं
दूर्वा व आम्रपल्लव ठेऊन त्या पात्राचें मुख आच्छादित करावें मग “ आपो
हिष्ठा ० ” हे नऊ मंत्र लणावे लणजे तें उदक कन्यादानास योग्य होंतें.
(लग्नलागण्याचे पूर्वी ज्योतिष्यानें लिहून आणिलेल्या मुहूर्तपत्रिकेचें
कन्यापिता आणि वरपिता या उभयतांनीं गणपतीचें पूजन किंवा स्मरण
करून “ प्रणोदेवी ० ” या मंत्रानें पूजन करावें त्यांत कन्यापित्याच्या दुप्पट
वरपित्यानें दक्षिणा ठेवण्याची चाल आहे. हें पत्रिकापूजन सर्वत्र होत अ-
सतें परंतु यास कांहीं आधार मिळत नाही.) सुमुहूर्त जवळ आला लणजे
ब्राह्मणांनीं त्या सुशोभित मंडपांत मध्यभागीं एकहाताच्या अंतरानें पूर्व प-

प्रयोगः—प्रस्थपरिमितसिततंडुलैर्द्वौ राशीकृत्वामध्येकुंकु-
मादिकृतस्वस्तिकांकितमंतःपटं राशयोर्मध्ये उत्तरदशंधारये-
युः ॥ अथपूर्वराशौ प्रत्यङ्मुखं वरं पश्चिमराशौ च प्राङ्मुखीं
कन्यां तंडुलगुडजीरकयुतां जली उभाववस्थाप्य “सत्येनोत्त-
भितेति सूक्तं पठेयुः” पुरंधयो मंगलगीतीः कुर्युः वधूवरौ च म-
नसास्वेष्टदेवतां ध्यायंतौ स्वस्तिकालोकनपरौ समाहितौ ति-
ष्ठेतां अथ ज्योतिषिकेन मंगलपद्यपाठपूर्वकं सुमुहूर्तोस्तु तदे-
वलग्नमिति पठिते प्रदिष्टे काले सद्योतः पटमुदगपसार्य कन्याव-
राभ्यां परस्परस्मिन्नं जलिस्थं तंडुलगुडजीरकावकीरणं पर-
स्परनिरीक्षणं च कारणीयं तदा वरः अभ्रातृर्घ्नीं वरुणापति

अर्थ—श्चिम दोन राशि घालाव्या. प्रत्येक प्रस्थं तांदळांची असावी.
शेल्याच्या मध्यभागीं कुंकुमानें दोनही बाजूंस स्वस्तिकें काढून तो अंतः-
पट दोन राशींच्या मध्ये उत्तरेस दशाकरून दोघांनीं धरावा. नंतर
पूर्वेकडील राशीवर पश्चिमाभिमुख वरास उभा करावा आणि पश्चिमेकडील
राशीवर पूर्वाभिमुख कन्येस उभी करावी. वराच्या व कन्येच्या हातांत
तांदूळ गूळ व जिरें एकत्र करून दिलेलीं असावीं. ह्यावेळीं ब्राह्मणांनीं
“सत्येनोत्तभिता०” हें सूक्त ह्मणावें सुवासिनींनीं मंगल गीत गात असावें.
वर व कन्या या उभयतांनीं आपापल्या मनामध्ये कुलस्वामीचें स्मरण
करीत व अंतःपटावरील स्वस्तिकाकडे एकाग्रदृष्टीनें पाहत निश्चल उभें
रहावें. नंतर ज्योतिष्यानें मंगलाष्टके सुमुहूर्तोस्तु तदेवलग्नं० इत्यादि
ह्मणून सूचना केल्याबरोबर उभयतां मधील अंतःपट उत्तरेकडे काढून
त्यांच्या हातांतील तांदूळ गूळ व जिरें एकमेकांच्या मस्तकांवर घालवावें

प्रयोगः—घ्नीं बृहस्पते ॥ इंद्रापुत्रघ्नीं लक्ष्म्यंतामस्यै स-
वितः सुव इति जपन्वीक्षेत ॥ अघोरचक्षुरपतिष्ठेधि शिवाप-
शुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः ॥ वीरसूदेवकामास्यो नाशं नो भव
द्विपदेशं चतुष्पदे इति कन्यया वेक्ष्यमाणो जपित्वा दर्भाग्रेण
तस्याभ्रुवोर्मध्यं ॐ भूर्भुवः स्वः इति व्याहृतिभिः परिमृज्याप-
उपस्पृशेत् ॥ ततस्त्रिवारं पंचवारं वा ऋक्चवेत्यादिखंडांते वधू-
पूर्वमंजलिस्थापिताक्षतारोपणं कारणीयमाचारात् ॥ ततः
अनृक्षराऋजवः संतुपंथायेभिः सर्वा योयंति नो वरेयं । स-
मर्थमासंभगो नो निनीयात्संजास्पत्यं सुयमं मस्तु देवाः ॥ इ-
ति वरं प्राङ्मुखं वधूं च प्रत्यङ्मुखीं कृत्वा पित्रादिर्दाता वरदत्त-

अर्थ—व उभयतां स एकमेकां कडे प्रेमभावाने पहावयास सांगावे वधूकडे
पाहतांना वराने “अभ्रातृघ्नीं वरु०” हा मंत्र लघ्णावा व वधू आपल्या-
कडे पाहत असतां “अघोरचक्षुरप०” हा मंत्र लघ्णावा. निरी-
क्षणानंतर वराने वधूच्या भ्रुकुटीच्या मध्यभागी एका दर्भाच्या अग्राने
“ओम् भूर्भुवः स्वः” लघ्णून स्पर्श करावा व तो दर्भ टाकून आचमन करावे.
नंतर वरास पूर्वाभिमुख आणि वधूस पश्चिमाभिमुख अशीं एकमेकांसमोर
आसनावर बसवावीं. ब्राह्मणांनी “ऋक्चवाइदमग्रे०” इत्यादिक ब्राह्मणां-
तील खंडे लघ्णावीं उपाध्यायाने उभयतांच्या हातीं अक्षता घाव्या आणि
पूर्वी कन्येकडून व नंतर वराकडून एकमेकांच्या मस्तकावर त्या घालवाव्या
असें पुनः पुन्हां तीन वेळ किंवा पांच वेळ करावे. (हे शिष्ट संप्रदाया-
मुळे करितात परंतु वाग्दान मधुपर्क यां सारखा हा विधि नाही.) नंतर
कन्येच्या अंगावर आपल्या सामर्थ्या प्रमाणे घावयाचे असतील तितके
वस्त्रालंकार घालून कन्यापित्याने तिचे दान करावे (कन्यादानाचे वेळीं

प्रयोगः—वस्त्रादिरहितां स्वदेयाभरणाद्यलंकृतां वधूव-
स्त्रसंज्ञकाहतवस्त्रपरिधानामुक्तस्वस्त्ययनामुक्तस्वस्त्ययनाय
वराय दद्यात् ॥ तत्रक्रमः दातावरदक्षिणतः स्वदक्षिणदेश-
स्थपत्नीसहितउदङ्मुखउपविश्य प्राणानायम्यदेशकालौ
स्मृतवाममसमस्तपितृणां निरतिशयसानंदब्रह्मलोकावाप्त्या -
दिकन्यादानकल्पोक्तफलावाप्तये अनेन वरेण अस्यां कन्या -
यामुत्पादयिष्यमाणसंतत्याद्वादशावरान्द्वादशपरान्पुरुषा -
नूपवित्रीकर्तुमात्मनश्च लक्ष्मीनारायणप्रीतये ब्राह्मविवाह -
विधिना कन्यादानमहंकरिष्ये इति कुशाक्षतयुतजलेन संक -

अर्थ—तिचे अंगावर असणाऱ्या वस्तूवर दानकर्त्याचा हक्क राहत
नाहीं) “ अनृक्षराऋजवःसंतु ० ” हा मंत्र लक्षण वरास पूर्वाभिमुख आणि
वधूस प्रत्यङ्मुख अशीं एकमेकांकडे तोंड करून उभां करावीं.

कन्यापित्यानें वधूवरांच्या दक्षिणेस स्त्रीसहित उत्तराभिमुख वसावें.
नंतर आचमन व देशकालाचें स्मरण करून दर्भ अक्षत व पाणि हातांत
वेऊन ममसमस्तपितृणां ० येथ पासून कन्यादानमहंकरिष्ये येथपर्यंत
लक्षण ब्रह्मलोकाची प्राप्ति होऊन त्या ठिकाणीं अक्षय्य सुख होतें असें
जे कन्यादानाचें फळ आहे तें माझ्या सर्व पितरांस मिळोवें आणि या
वरापासून माझ्या कन्येच्याठायीं होणाऱ्या संततीच्या मातृपितृकुळांतोळ
मागील बारा पुरुष व पुढील बारा पुरुष आणि ती संतती (मिळून
पंचवीस पिढ्या) इतकीं पवित्र होण्याकरितां व माझ्यावर लक्ष्मी-
नारायणाची प्रीति व्हावी लक्षण मी ब्राह्मविवाहनामक मुख्यविधीचा स्वी-
कार करून कन्या दान करितों असा संकल्प करावा हा संकल्प झाल्यावर

प्रयोगः—ल्पसंपत्नीकउत्थाय उदङ्मुखएवकन्यां-
संप्रगृह्य कन्यांकनकसंपन्नांकनकाभरणैर्युतां । दास्यामि
विष्णवेतुभ्यंब्रह्मलोकजिगीषया ॥ १ ॥ विश्वंभरःसर्वभूताः
साक्षिण्यःसर्वदेवताः । इमांकन्यांप्रदास्यामिपितृणांतार-
णायच ॥ २ ॥ इतिपठित्वास्वदक्षिणस्थभार्यादत्तपूर्वक-
ल्पितजलधारामविच्छिन्नांनवकांस्यपात्रोपरिधृतकन्यां-
जल्युपरिस्थवरांजलिदक्षिणहस्तेक्षिपन्वदेत् । कन्याता-
रयतु । पुण्यंवर्धतां । शिवाआपःसंतु । सौमनस्यमस्तु ।
अक्षतंचारिष्टंचास्तु । दीर्घमायुःश्रेयःशांतिःपुष्टिस्तुष्टिश्चा-
स्तु । यच्छ्रेयस्तदस्तु । यत्पापंतत्प्रतिहतमस्तु । पुण्याहं-

अर्थ—उभे राहून पूर्वी कन्यादानाकरितां उपाध्यायाने मंत्रून ठेविलेले
उदकपात्र आपल्या उजव्या हाताकडे असणाऱ्या पत्नीच्या हातीं घावे
आणि वराकडून अंजलि करवून त्यावर कन्येचा अंजली ठेवावा व त्यावर
आपला अंजलि धरावा. वराच्या अंजलिखालीं दुसऱ्या कोणाकडून एक
नवे कांस्यपात्र धरवावे नंतर “ कन्यांकनकसंपन्नां० ” हे श्लोक म्हणून
पत्नीकडून पात्रांतील पाणी आपल्या अंजलीवर बारिक धारेने सतत घाल-
वावे ते आपल्या अंजलींतील पाणी कन्येच्या अंजलींत पडून वराच्या अं-
जलींतून खालील कांस्यपात्रांत पडत असावे कन्यापित्याने “ कन्यातारयतु

१ ही सुस्वरूप व सुवर्णाच्या अलंकारांनी युक्त अशी कन्या ब्रह्मलोकाची प्राप्ति करून घेण्याच्या इच्छेने विष्णुसारख्या तुला (वराला) देतो.

२ सर्व जगास व्यापून राहणारा असा परमेश्वर पृथिवी आप्ततेज वायु आकाश हीं पंचमहाभूते आणि सर्व देवता ह्या सर्वांस साक्षी करून ह्यांच्या समक्ष पितरांच्या उद्धारासाठीं ही कन्या तुला देतो.

प्रयोगः—भवंतोब्रुवंतु । स्वस्तिभवंतोब्रुवंतु । ऋ-
 ङ्गिभवंतोब्रुवंतुः । श्रीरस्त्वितिभवंतोब्रुवंतु ॥ अमुकगो-
 त्रामुकशर्माहं ममसमस्तेत्यादिप्रीतयइत्यंतमुक्काअमुक-
 प्रवरान्वितामुकगोत्रोत्पन्नाय० अमुशर्मणेकन्यार्थिनेश्री-
 धररूपिणेवराय । अमुकप्रवरान्वितामुकगो० अमुक-
 नाम्नीमिमांकन्यां वरार्थिनींश्रीरूपिणींप्रजापतिदैवत्यांप्र-
 जोत्पादनार्थितुभ्यमहंसंप्रददेनमम कन्यांप्रतिगृह्णातुभवान्
 इतिवरहस्तेसकुशाक्षतजलंक्षिपन्प्रजापतिःप्रीयतामितिम-
 नसास्मरेत् एवंत्रिः ॐम् स्वस्तीतिवरः ॥ कन्यायादक्षिणां-
 समभिमृश्य कइदंकस्माअदात्कामःकामायादात्कामोदा-

अर्थ—पुण्यंवर्धतां. इ०” १२ मंत्र लणून अमुक गोत्रांत उत्पन्न झालेला
 अमुक नांवाचा मी “ममसमस्तपितृणां०” येथ पासून “लक्ष्मोनारायणप्रीत-
 ये” येथपर्यंत लणून अमुक गोत्रांत उत्पन्न झालेला, अमुक नांवाची माझी
 कन्या आपली स्त्री करूं इच्छिणारा, विष्णुस्वरूपाचा हा वर; यास अमु-
 क गोत्रांत उत्पन्न झालेली अमुक नांवाची, पतीची इच्छा करणारी लक्ष्मी-
 स्वरूपाची ही माझी कन्या, हिच्या ठिकाणीं या वरानें प्रजा उत्पन्न करावी
 या करितां देतो; असें लणून या कन्यादानाच्या योगानें प्रजापति (ब्रह्म-
 देव) तृप्त होऊ, असें लणावें व आपण माझ्या कन्येचा स्वीकार करावा
 अशी वराची प्रार्थना करावी. ही प्रार्थना ऐकून वरानें “ओम् स्वस्ति” (बरे ठी-
 क आहे स्वीकारतो) असें लणावें. या प्रमाणें “कन्यातारयतु” येथ पासून
 “ओम् स्वस्ति येथ पर्यंत आणखी दोन वेळां करावें. नंतर वरानें वधूच्या
 उजव्या खांदाला आपल्या उजव्या हातानें स्पर्श करून “कइदंकस्माअदा०”

प्रयोगः— ताकामःप्रतिग्रहीताकामंसमुद्रमाविशका-
मेनत्वाप्रतिगृह्णामिकामैतत्तेवृष्टिरसिद्यौस्त्वाददातुपृथिवी-
प्रतिगृह्णातु ॥ धर्मप्रजासिध्यर्थकन्यांप्रतिगृह्णामीतिवदेत् ॥
ततोदाता गौरीकन्यामिमांविप्रयथाशक्तिविभूषितां । गो-

अर्थ—हा मंत्र लक्षणावा व धर्म आणि प्रजा यांच्या सिद्धीकरितां मी या
कन्येचा स्वीकार करितों असें सांगावें. कन्यापित्यानें “गौरीकन्यामिमां०”

*मंत्रभाष्य—कः प्रजापतिः इदंद्रव्यं कस्मै ब्रह्मणे अदात् अत्रदातृप्रति
ग्रहीत्रोः प्रजापतित्वकल्पनयापरोक्षव्यवहारउक्तः कामः संकल्पः फलापे-
क्षा कामायप्रतिग्रहीतुःकामायअदात् अतएव कामोदाता कामएवदाता
नयजमानः दानस्यकामएव प्रतिग्रहीतानाहं कामस्यैवनिमित्तत्वात् भो-
प्रजापते इतःपरं कामंप्रतिग्रहस्य कामंसमुद्रं समुद्रपदं आविश प्रवेशय
भोग्राह्यद्रव्य कामेनत्वात्वांप्रतिगृह्णामि कामेन प्रेर्यमाणोहं प्रतिगृह्णामि न-
मदर्थं हेकाम एतत्ते एतद्रव्यंते तवैवनमम त्वं सर्ववस्तुकारणभूतावृष्टिरसि
अतःकारणात् द्यौःद्युस्थानीयोदातावृष्टिस्वरूपं त्वांददातु पृथिवीपृथिवी
स्वरूपः प्रतिग्रहीताप्रतिगृह्णातु दातृप्रतिग्रहीत्रोः परोक्षव्यवहारः ।

*मंत्रार्थ—ब्रह्मदेवैरूपदाता हेद्रव्य (ही मी वरिलेली कन्या) ब्रह्मदेव स्वरू-
पाला (मला) देताझाला दान्याची कन्यादाना पासून होणाऱ्या फलाची इच्छा
कन्यादान घेणाऱ्या माझ्या पुरुषार्थसाधनेच्छेला देती झाली लक्षण कन्यापित
हा दाता नव्हे व घेणाराही मी नव्हे. हे ब्रह्मदेवा माझा मनोरथ पूर्णावस्थेस ने.
हे वधू भावी संसारसुखाच्या इच्छेनें प्रेरणा केल्यामुळे त्याइच्छेसाठीं मी तुझ
स्वीकार करितों केवळ माझ्यासाठीं नव्हे. हे संसारसुखेच्छे हेद्रव्य (ही वधू)
तुझेंच आहे वृष्टि जशी धान्यादिसर्व पदार्थ उत्पन्न होण्यास कारण आहे तशी
तुंच सर्व मनोरथ पुरविणारी आहेस लक्षण द्यौरूप (मेघनिवास स्थानरूप) दा-
ता हा वृष्टिस्वरूपाला तुला (वधूला) देवो पृथिवी स्वरूप हा घेणारा (मी) देवो.

१ हे विप्र हा गौरी (आठ वर्षांची) कन्या यथाशक्ति अलंकार घालून,
गोत्राय—संततीकरितां व शर्मणे—सुखाकरितां तुला दिली, हिचा स्वीकार
कर ॥ गौरीलक्षण—अष्टवर्षाभवेद्वैरीनववर्षातुरोहिणी । दशवर्षाभवेत्कन्याअत
ऊर्ध्वरजस्वला. ॥ १ ॥ आठव्यावर्षी कन्येला गौरीअसें लक्षणावें नवव्यावर्षी
रोहिणी व दहाव्यावर्षीकन्या असें लक्षणावें त्या नंतर रजस्वलाही संज्ञा येते.

प्रयोगः—त्रायशर्मणेतुभ्यंदत्तांविप्रसमाश्रय ॥ १ ॥
 कन्येममाग्रतोभूयाःकन्येमेदेविपार्श्वयोः । कन्येमेपृष्ठतो-
 भूयास्त्वद्दानान्मोक्षमामुयां ॥ २ ॥ ममवंशकुलेजा-
 तापालितावत्सराष्टकं । तुभ्यंविप्रमयादत्तापुत्रपौत्रप्रव-
 धिनी ॥३॥ धर्मंचार्थंचकामेचनातिचरितव्यात्वयेयं । ना-
 तिचरामीतिवरः ॥ ततोदाताकृतस्यकन्यादानस्यसांगता-
 र्थंइमांदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददेनमम इतियथाशक्तिसुवर्णं
 दद्यात् ॥ततोजलभाजनभोजनभाजनगोमहिष्यश्वगजदा-
 सीदासभूवाहनालंकारादियथाविभवंसंकल्पपूर्वकंवरायद-
 द्यात् तत्रमंत्राः—परंपवादपैशुन्यादभक्षस्यचभक्षणात् ।

अर्थ—हे श्लोक लक्षण धर्म अर्थ व काम हे तीनही पुरुषार्थ तुम्हीं
 उभयतांनीं साधावे याकरितां ही कन्या दिली आहे तर हिचें उलंघन
 करूं नये असें वरास सांगावें वरानें उलंघन करणारं नाहीं असें
 लक्षावें. नंतर कन्यादानाचें संपूर्ण फल मिळावें लक्षण शक्तीप्रमाणें वरास
 सुवर्ण (पुतळी मोहोर) द्यावें. आणि तांब्यापंचपात्री १ जेवणाचें ताट २
 गाय ३ ह्यस ४ घोडा ५ हत्ती ६ दासी ७ सेवक ८ भूमि ९ अलंकार
 १० (कंठी आंगठी) इ० व यां वांचून जें अनुकूल असेल तें वरास द्या-
 वें. वरील दहांतून जें कांहीं देणें असेल त्याचे दानाचे श्लोक लक्षण द्यावें.

१ हे कन्ये तूं माझे अधःपातापासून रक्षण करण्यासाठीं माझ्यापुढें दोहोंबा-
 जूस व पाठीमागे निरंतर देवतारूपानें रहा. मी तुझ्या दानानें मोक्ष पावेन.

२ ही कन्या माझ्या वंशांत झाली असून मी हिचें आठ वर्षे पालन केले,
 आणि आतां तुला दिली ही तुझा पुत्रपौत्रादि वंश वाढविणारी होईल.

३ दुसन्यांचे अपवाद उघडकीस आणण्यापासून झालेलें व अभक्ष्य पदा-
 र्थांच्या भक्षणापासून झालेलें पाप या ताम्रपात्राच्या दानानें नाहीसें होऊं

प्रयोगः—उत्पन्नपापंदानेनताम्रपात्रस्यनश्यतु ॥ १ ॥
 (इतिताम्रपात्रस्य) यानिपापान्यकाम्यानिकामोत्थानि-
 कृतानिवै । कांस्यपात्रप्रदानेनतानिनश्यंतुमेसदा ॥ २ ॥
 (इतिभोजनपात्रस्य) यज्ञसाधनभूतायाविश्वस्याघौघ-
 नाशिनी । विश्वरूपधरोदेवःप्रीयतामनयागवा ॥ ३ ॥
 (इतिगोः) इंद्रादिलोकपालानांयाराज्यमहिषीशुभा ॥
 महिषासुरस्यजननीसास्तुमेसर्वकामदा ॥ ४ ॥ (महि-
 ष्याः) ॥ इयंदासीमयातुभ्यंश्रीवत्सप्रतिपादिता ॥ सदा-
 कर्मकरीभोग्यायथेष्टंभद्रमश्नुते ॥ ५ ॥ (इतिदास्याः)
 सर्वसस्याश्रयाभूमिर्वराहेणसमुद्धृता । अनंतसस्यफल-
 दाअतःशांतिप्रयच्छमे ॥ ६ ॥ (इतिभूमेः) अशून्यंशय-

१ नसमजून घडलेलीं व जाणून केलेलीं पापें या कांस्यपात्राच्या दानानें नार्हीशीं होऊत.

२ जिच्यापासून घृतादि उत्पन्न होतें लग्न जी यज्ञाचें मुख्य साधनच आहे व जी जगार्चीं सर्व पापें नार्हीशीं करित्ये अशी ही धेनु आहे (हिच्या दानानें) विश्वाचें (सर्वस्थावरजंगमवस्तूंचें) स्वरूप धारणकरणारादेव तृप्त होऊ.

३ इंद्रादि अष्टौलोकपालांची जी राज्यमहिषी (अभिषिक्तभार्या) व जी महिषासुरनामक दैत्याचीमाता ती माझे सर्व मनोरथ पुरवू.

४ हे विष्णुरूपवरा ही दासी मी तुला दिली आहे हिच्याकडून गृहकृत्यें करून घेऊन हिचें यथायोग्य पालन करावें.

५ जी भूमि सर्व प्रकारच्या धान्यांची आश्रय आहे जिला विष्णूनें वराहावतारीं दाढेनें वर उचलिली आणि जी पासून अपरिमित धान्यें व फळे उत्पन्न होतात अशी ही भूमि मी तुला देतो हिच्या दानाचें फल मला मिळो.

प्रयोगः—ननित्यमनूनांश्रियमुन्नतिं । सौभाग्यं देहि मे नि-
 त्यं शय्यादानेन केशव ॥ ७ ॥ (इति शय्यायाः) हिरण्यगर्भसं-
 भूतं सौवर्णं चांगुलीयकं । सर्वप्रदं प्रयच्छामि प्रीणा तु कमला
 पतिः ॥ ८ ॥ (इत्यंगुलीयकस्य) क्षीरोद्दमथने पूर्वमुद्धृतं
 कुंडलद्वयम् । श्रिया सहसमुद्धृतं ददेश्रीः प्रीयतामिति ॥ ९ ॥
 (इति कुंडलयोः) इदं गृहं गृहाण त्वं सर्वोपस्करसंयुतं । तव वि-
 प्रसादेन ममास्त्वभिमतं फलं ॥ १० ॥ (इति गृहस्य) अ-
 थवरः यत्कक्षीवांसंवननं विश्वे देवा अनुष्टुप् वधूकुक्ष्यभिर्मर्श-
 ने विनियोगः ॐ यत्कक्षीवांसंवननं पुत्रो अंगिरसा भवेत् ताने-
 न नोद्य विश्वे देवाः संप्रियांसमंजीजनन् ॥ इति वधूदक्षिणकु-
 क्षिमभिमृशेत् ॥ अथ पुरोधाः कांस्यपात्रे पूर्वाचितकलशज-
 लमासिच्य अनाधृष्टमित्यस्य वामदेव आयो बृहती उदका-
 भिमंत्रणे विनियोगः ॐ अनाधृष्टमस्य नाधृष्यं देवा-

अर्थ—वराने कन्येच्या उजव्या कुशीला स्पर्श करून “यत्कक्षीवांसं०”
 हा मंत्र म्हणावा. पुरोहिताने पूर्वी मंत्रून ठेविलेले उदक एका कांस्यपात्रांत

१ हे केशवा (विष्णुरूपवरा) ही शय्या (विछान्यासहित पलंग मंचक
 इ०) मी तुला देतो याच्यायोगाने विपुल संपत्ति उत्कर्ष सौभाग्य हीं मला नि-
 रंतर दे.

२ ब्रह्मदेवापासून उत्पन्न झालेले सुवर्णाचे सर्वप्रद असे अंगुलीयक (आंगठी)
 मी तुला देतो ह्याने लक्ष्मीपति विष्णु तृप्त होऊ.

३ पूर्वी समुद्र मंथन केल्यानंतर त्यांतून लक्ष्मी बरोबर उत्पन्न झालेले हे
 कुंडलद्वय लक्ष्मीच्या प्रीत्यर्थ देतो.

४ हे विप्रा संसारांत उपयोगी पडणाऱ्या सर्व साहित्याने युक्त हे घर तू घे
 आणि संतुष्ट हो, मला तुझ्या प्रसादाने इष्ट फलाची प्राप्ति होऊ.

प्रयोगः—नामोजोअभिश्शस्तिपाः ॥ अनभिश्शस्त्यं
जसासत्यमुपगेपांस्वितेमाधाः ॥ इतिजलमभिमंत्र्य स-
हिरण्यपवित्रयासकुशदूर्वापल्लवयासपर्णयौदुंबर्याद्रियाशा-
खयावधूवरावभिषिचेत्॥तत्रमंत्राः---आनःप्रजामितिचत-
सृणांसूर्यासावित्रीसूर्यासावित्री आद्याजगती द्वितीया-
त्रिष्टुप् अंत्येद्वेअनुष्टुभौ अभिषेकेविनियोगः ॥ ॥ ॐम्
आनःप्रजांजनयतु० (४) ॐम् समुद्रज्येष्ठाःसलिलस्य०
(९)आपोहिष्ठा० (३)देवस्यत्वा० ॥वरएवोदकाभिमंत्रणक
न्याभिषेकौकुर्यादितिकेचित् ॥ ततोदुग्धाक्तेनद्विगुणशुक्ल-
सूत्रेणदंपतीकंठदेशेकटिदेशेचैशानीमारभ्यचतुर्वारंपंचवारं
वाप्रदक्षिणंवेष्टयेदेतैर्मंत्रैः ॐम् परित्वागिर्वणो० ततःकं-
ठदेशस्थंसूत्रमधोनिष्काश्यकुंकुमाक्तमूर्णायुतंचकत्वाहरि-

अर्थ—ओतून घेऊन “ अनाधृष्टं० ” या मंत्रानें तें मंत्रवावें. मग
सुवर्ण, दर्भ, दूर्वा व उदुंबराचे ताजे कोंवळे पल्लव यांनीं वधूवरांस “आनः-
प्रजांजनयतु० समुद्रज्येष्ठा० आपोहिष्ठा० देवस्यत्वा० ”या मंत्रांनीं अभिषे-
क करावा. तो झाल्यावर दुहेरी पांढरें सूत दुधांत भिजवून, त्याणें वधूव
रांस समोरासमोर वसवून त्यांच्या कंठास व कटीस चार वेळ किंवा पां-
चवेळ वेष्टन करावें. वेष्टनाचे वेळीं “ परित्वागिर्वणो० ” हे मंत्र लघावे.
वेष्टन करून झाल्यावर कंठाचें सूत खालीं जमिनीवर ठेऊन कटीचें
सूत्र वर काढावें, आणि वधूवरांस उठवून जमिनीवरील सूत्र उच-
लावें. त्या सूत्रास कुंकुम लाऊन पीळ घालावा; व त्या सूत्रांत हळखुंड व-
ऊर्णा (लोंकर) बांधून तें सूत्र वरानें वधूच्या डाव्या मणगटास “नीललो-

प्रयोगः—तिमंत्रेण ॐ नीललोहितं भवति कृत्यास-
क्तिर्व्यज्यते ॥ एधते अस्या ज्ञातयः पतिर्वधेषु बध्यते ॥ ततः
कटिदेशस्थमुपरिनिष्काशयत द्वद्वरदक्षिणप्रकोष्ठे वधूर्वध्रीया-
त् तेनैव मंत्रेण ॥ अथ वधूवरावायुर्वर्धनकरमक्षतारोपणं
कुर्यातां ॥ तैजसपात्रेशुक्लशालितंडुलानादाय पात्रांतरेक्षी
रघृतंचादाय वरः क्षालितपाणिः प्रक्षालितवध्वंजलौक्षीरघृ-
तंस्यहस्तद्वयांगुलिभिर्द्विरुपस्तीर्यद्विस्तंडुलानोप्यद्विरभिघा-
रयेत् वरांजलावप्येवंदात्रान्येनवापूरितेदातातदंजल्योः

अर्थ—हितं ० ” या मंत्राने बांधावे. तसेच कटीचे सूत्र पूर्वीप्रमाणे
करून वधूने ते सूत्र त्याच मंत्राने वराच्या उजव्या मणगटास बांधावे.
एकापात्रांत शुभ्र तांदूळ घ्यावे आणि दुसऱ्यांत दूध व तूप एकत्र करून
घ्यावे नंतर वधूवरांनी आपले हात धुवावे. वराने वधूच्या अंजलीत दोनवेळ
दूध व तूप एकत्र केलेले किंचित् घालावे. त्यावर काही तांदूळ घालून
फिरून दोन वेळ दूधतूप घालावे आणि तो वधूचा अंजलि तसाच असूं
द्यावा. मग कन्यापित्याने वराच्या अंजलीत प्रथम दोनदां दूधतूप मग तां-
दूळ व फिरून दोनदां दूधतूप घालावे (कन्यापित्यावांचून दुसऱ्या कोणी
घातले तरी हरकत नाही) त्या उभयतांच्या अंजलीतील तांदळांवर सुवर्ण

१ मंत्रभाष्य—कृत्या अभिचाराभिमानिनी देवता नील लोहितं भव-
ति नीलं च लोहितं च तस्या रूपं भवतीत्यर्थः । सा कृत्या आसक्तिः आस-
क्ता अस्यां संबद्धा व्यज्यते त्यज्यते इत्यर्थः तस्यां कृत्यायां अपगतायां
अस्याः वध्वाः ज्ञातयः एधते वर्धते पतिर्वधेषु सांसारिकेषु बध्यते.

१ मंत्रार्थ—अभिचाराभिमानिनी देवता कृत्या नीलवर्ण व रक्तवर्ण आहे
अशी ही कृत्या वधूच्या शरीरांत राहत्ये तीस घालवितों, ती कृत्या गेली सणजे
ह्या वधूचे स्वजन वाढतात. व पति संसारांत बांधला जातो.

प्रयोगः— सुवर्णनिधायकन्यांजलिवरांजल्युपरिनि-
 धाय । कन्यातारयतु । दक्षिणाःपांतु । बहुदेयंचास्तु । पुण्यं
 वर्धतां । शांतिःपुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु । तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्र-
 संपदस्तु इत्युच्चार्य वधूमुत्थाप्य तयांजलिस्थानक्षतान् भ
 गोमेकामःसमृध्यतां इतिवरमूर्धन्यारोपयेत् । ततोवरःस्वां
 जलिस्थान् यज्ञोमेकामःसमृध्यतां इतिवधूशिरसिक्षिपेत्
 एवमुत्तरत्र श्रियोमेकामःसमृध्यताम् इतिवधूः।धर्मोमेका
 मःसमृध्यताम् इतिवरः।प्रजामेकामःसमृध्यतां इतिवधूः।
 यशोमेकामःसमृध्यताम् इतिवरः। ततः कन्यावरांजलिद्वि
 रुपस्तीर्थं द्विस्तंडुलानोप्य द्विरभिघारयेत् दात्रान्येनवापू
 र्ववत्कन्यांजलावापूरितेदातातदंजल्योःसुवर्णनिधाय वरां-

अर्थ—ठेऊन वधूचा अंजलि वराच्या अंजलीवर ठेऊन “कन्यातारयतु
 इ० ” ६ मंत्र ल्पणावे. नंतर कन्येस उठवून “ भगोमेका० ” हा मंत्र
 तिच्याकडून ल्पणवून अंजलीतील अक्षता वराच्या मस्तकावर घाल-
 वाव्या. नंतर वरानें “ यज्ञोमेका० ” या मंत्रानें वधूच्या मस्तकावर
 आपल्या अंजलीतील अक्षता घालाव्या. फिरून पूर्वी प्रमाणें उभय-
 तांचे अंजलि तयार झाल्यावर वधूनें “श्रियोमेका०” या मंत्रानें वराच्या म-
 स्तकावर अक्षता घालाव्या. “धर्मोमेका०” या मंत्रानें वरानें घालाव्या. पुनः
 पूर्वी प्रमाणें अंजलि तयार झाल्यावर वधूनें “ प्रजामेका० ” या मंत्रानें व-
 राच्या मस्तकावर अक्षता घालाव्या. “यशोमेका० ” या मंत्रानें वरानें वधू-
 च्या मस्तकावर घालाव्या. नंतर पूर्वी प्रमाणेंच कन्येकडून वराच्या अंज-
 लीत दोनदां मिश्र दूधतूप घालवून त्यावर दोन वेळ अक्षता व पुनः दोन
 वेळ मिश्र दूधतूप घालवावें आणि कन्येचा अंजलीही तिच्या पित्यानें पूर्वी
 प्रमाणें तयार करून उभयतांच्या अंजलीत सुवर्ण घालावें. वराचा अंजलि

प्रयोगः—जलिकन्यांजल्युपरिनिधाय कन्यातारय
त्वित्यादिवाक्यषट्कंपठेत् ततोवरः यज्ञोमेकामःसमृध्यतां
इतिवधूशिरसिक्षिपेत् भगोमेकामःसमृध्यतां इतिवधूः ।
धर्मोमेकामःसमृध्यतां इतिवरः । श्रियोमेकामःसमृध्यतां
इतिवधूः । यशोमेकामःसमृध्यतां इतिवरः । प्रजामे-
कामःसमृध्यतां इतिवधूः । अथवरःकन्यांजलिमापूर्य-
स्वांजलिमन्येनपूरयित्वा उभौवधूपूर्वतूष्णीमक्षतानारोपये
तां ॥ अथवरःस्वशिरःपुष्पमेकंक्षीरघृतेनाप्लाव्य कन्याल-
लाटेतिलकंकुर्यात् सापिस्वशिरःपुष्पेणवरललाटेतिलकं
कृत्वापुष्पमालांवरकंठेनिदध्यात् वरोपिकन्याकंठे ततोव-

अर्थ—वधूच्या अंजलीवर ठेवून “कन्यातारयतु इ०” सहा वाक्ये
क्षणवीं. नंतर वरानें “यज्ञोमेकामः०” हा मंत्र ह्मणून वधूच्या मस्तकावर
अक्षता घालाव्या. वधूने “भगोमे०” वराच्या मस्तकावर अक्षता घालाव्या.
वरानें “धर्मोमे०” वधूच्या मस्तकावर घालाव्या. वधूने “श्रियोमे०” वराच्या
मस्तकावर घालाव्या. वरानें “यशोमे०” वधूच्या मस्तकावर घालाव्या. व-
धूने “प्रजामे०” वराच्या मस्तकावर घालाव्या. वरानें पूर्वी प्रमाणें वधूचा
अंजलि तयार करावा. व वराचाही कन्यापित्यानें करावा. नंतर वधूनें मं-
त्रावांचून आपला अंजलि वराच्या मस्तकावर घालावा तसाच वरानेंही व-
धूच्या मस्तकावर घालावा. नंतर वरानें आपल्या मस्तकावरील एक पुष्प
घेऊन दूध व तूप मिश्र केलेल्या पात्रांत बुडवून त्या पुष्पांनें वधूच्या लला-
टास तिलक करावा. वधूनेंही आपल्या मस्तकावरील एक फूल मिश्रणांत
बुडवून वराच्या ललाटास तिलक करावा व एक पुष्पमाला वराच्या गळ्यांत
त घालावी नंतर वरानें ही वधूच्या गळ्यांत घालावी. वरपक्षीय सुवा

प्रयोगः—रपक्षसुवासिन्यः वधूवरौप्राङ्मुखानुपवेश्या
 चारप्राप्ताष्टपुत्रीसंज्ञकं वस्त्रद्वयं सकंचुकं कृष्णमणिसूत्रयुतं व-
 ध्वैसमर्प्य तामेकं परिधाप्यापरमुत्तरीयंकुर्युः ततोवरस्त-
 त्सूत्रं मांगल्यतंतुनानेन भर्तृजीवनहेतुना ॥ कंठे वध्नामिसु
 जगसेसाजीवशरदांशतं ॥ इति मंत्रेणैष्टदेवतां स्मरन्वधूकं-
 ठेवध्नीयात् भूषणैश्चायुष्यमिति सूक्तं पठन्भूषयेत् ॥ त-
 तोहरिद्राखंडयुतपंचपूगफलानि आचाराह्णिकयुतानि कृ-
 त्वा तत्र पुरोध्या उभाभ्यां गणानां त्वा० आतून इंद्रेति मंत्रा-
 भ्यां गणपतेरावाहनादिपूजां कारयेत् तत्र वरेण गणपतिप्री-
 तये ब्राह्मणेभ्यो यथाशक्ति दक्षिणा देया ततः पुरोधास्तानि
 पूगफलानि विवाहव्रतरक्षणं गणपतिमनुस्मृत्यदंपत्योरुत्त-

अर्थ—सिनीनीं वधूवरांस प्राङ्मुख बसवून अष्टपुत्री नांवाचीं दोन
 उत्तम वस्त्रें, चोळी व मंगळसूत्र हीं कन्येस द्यावीं व त्यांतील एक कन्येस
 नेसवून आंगांत चोळी घालवावी व दुसरें वस्त्र आंगावर द्यावें, नंतर
 वरास तें मंगळसूत्र वधूच्या कंठांत बांधावयास सांगावें. वरानें “ मां-
 गल्यतंतुना० ” या मंत्रानें आपल्या इष्टदेवतेचें स्मरण करून तें वधूच्या
 कंठांत बांधावें. मग “ आयुष्यं वर्चस्यं० ” या मंत्रांनीं कन्येस अलंकार
 घालावे. एका पात्रांत पांच सुपाऱ्या हळखुंडें व लाडु ठेवून पुरोहितानें
 वधूवरांकडून “ गणानां त्वा० आतून इंद्र० ” या दोन मंत्रांनीं पूर्वोक्तपात्रां-
 त गणपतीची षोडशोपचार पूजा करवावी पूजा झाल्यावर गणपतीचे
 संतोषाकरितां सामर्थ्यानुसार ब्राह्मणांस दक्षिणा द्यावी. पुरोहितानें त्या

१ हे पतिव्रते पतीच्या लणजे (माझ्या) जोवनाला कारण असें हें मं-
 गळसूत्र मी तुझ्या गळ्यांत बांधतो तूं माझ्यासहित शंभर वर्षे सुखानें नांद.

प्रयोगः—रीयांतयोःपूजामंत्राभ्यांबध्नीयात् वधूवरौ-
 विवाहव्रतसमाप्तिपर्यंतं तद्ग्रंथिद्वयंनविस्तृजेतां ॥ ततः पुरो-
 धानीललोहितमितिमंत्रेण तयोरुत्तरीयांतौमिथोवध्नीया-
 त् ॥ ततोदातासभार्योवृद्धाःपुरंध्रयोज्ञातिवांधवाश्वक्रमा
 दाशीभिरार्द्राक्षतारोपणंकुर्युः ततोदंपतीपात्रस्थसिततंडु-
 लपुंजत्रये महालक्ष्मींपार्वतींशर्चींचषोडशोपचारैर्नाममंत्रे
 णाभ्यर्च्यसौभाग्यादिप्रार्थयेतां लक्ष्म्यादिप्रीत्यर्थंवधूःसुवा-
 सिनीभ्योवायनानिदद्यात् ततोदंपतीतिथ्यादिसंकीर्त्यचतु-
 र्थदिवसपर्यंतंविवाहव्रतंचरिष्यावहे इतिसंकल्पयेतां ॥

अर्थ—पूजा केलेल्या सुपाऱ्या वधूवरांच्या आंगावरील वस्त्राच्या पदरांत बांधाव्या. वधूवरांनीं विवाह आटोपे पर्यंत त्यांची गांठ न सोडतां तशाच असूं द्याव्या. पुरोहितानें “नीललोहितं ०” यामंत्रानें वधूवरांच्या अंगावरील वस्त्रांचे पदर एकत्र करून एक गांठ बांधावी.

कन्येचा पिता व माता वृद्धसुवासिनी आप्त इत्यादिकांनीं वधूवरांच्या ललाटास अक्षता लावाव्या व उभयतांस आशीर्वाद द्यावा. एका पात्रांत शुभ्र तांदळांच्या तीन पुंज्या करून त्यांवर महालक्ष्मी, पार्वती व शर्ची ह्या तीन देवतांची उभयतांनीं षोडशोपचार पूजा करावी वरील देवतेचीं नांवे हेच या पूजेस मंत्र समजावे. पूजा झाल्यावर आपणास सौभाग्यादि प्राप्तहोण्या करितां त्या देवतांची प्रार्थना करावी नंतर पूजा केलेल्या लक्ष्मी आदिकरून सर्व देवतेंच्या संतोषार्थ वधूनें सुवासिनी स्त्रियांस वाणें द्यावीं. पुढें देशकालाचें स्मरण करून आजपासून चार दिवस पर्यंत विवाहव्रताचें आचरण करणार असा उभयतांनीं संकल्प करावा. पहिल्या ह्यणजे विवाहाच्या दिवशीं आपण उभयतां रोहिणीसोम आहों असें मानून दाक्षायणी नामक देवतेची वधूवरांनीं

प्रयोगः—प्रथमदिनेरोहिणीसोमौभूत्वादाक्षायर्णांपू-
जयेतां ततोवधूवरौपरस्परहस्तधारणेनबहिरंगणस्थांवे-
दिमंत्रघोषेणागच्छेताम् ॥

अथविवाहहोमः

वरःप्रागुक्तवेदिकायांपीठाद्यासनेप्राङ्मुखउपविश्य प-
श्चिममार्गेणनियमितवाचंवधूमानीयस्वदक्षिणतउपवेश्यद्वि-
राचम्यप्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्य प्रतिगृहीतायाम-
स्यांवध्वां भार्यात्वसिद्धये गृह्याग्निसिद्धयेच विवाहहोमं
करिष्ये तदंगस्थंडिलादिकरिष्ये इतिसंकल्प्यध्यानांतंक्त्वा
अग्नेःपश्चात्तृषदंसोपलांप्रतिष्ठाप्य प्रागुदीच्यांधान्यराशेरु
पर्युदकपूर्णंकलशंनिधाय गंधपुष्पैरलंकृत्योदगग्नेःसप्ततं-

अर्थ—पूजा करावी. मग वधूचा हात धरून वरानें विवाहहोम
करण्याकरितां मंडपांतील वेदीवर जाण्याकरितां घरांतून बाहेर निघावें.
वेदीजवळ गेल्यावर वरानें आपण वेदीवर चढून तीवरील आसनावर
(पाटावर) पूर्वाभिमुख बसावें. नंतर वधूला वेदीच्या पश्चिमेकडून यावया-
स सांगून वेदीच्या उत्तरेकडून वर चढवून आपल्या उजव्या हातास बस-
वावी. वेदीवर आल्यापासून वधूनें मौन धारण करावें. वरानें दोनवेळ
आचमन करून प्राणायाम व देशकालाचा उच्चार करावा. आणि स्वी-
कारिलेल्या या वधूस भार्यात्व यावें व गृह्याग्नि सिद्ध व्हावा याकरितां
विवाहहोम करितों व त्या साठीं स्थंडिललेपनादि सर्व कर्म करितों असा
संकल्प करून अग्निध्यानापर्यंतचें सर्व कर्म करावें. स्थंडिलाच्या पश्चि-
मेस लहान मोठा असे दोन दगड (पाटा वरवंटा) ठेवावे. ईशान्येस भा-
ताच्या राशीवर पाण्यानें भरलेला एक कलश ठेवावा. त्या कलशावर
आंव्याचे पल्लव ठेवून तो गंध फुलें इत्यादिकांनीं सुशोभित करावा. स्थं-

प्रयोगः—डुलराशीनुपकल्प्य समिद्धयमादायदेशकालकथनपूर्वकमस्मिन्नन्वाहितेग्रावित्याद्याघारांते त्रिरग्निपवमानंसकृदाग्निप्रजापतिचाज्येन अर्यमाग्निवरुणाग्निपूषाग्निप्रजापतिचलाजद्रव्येण शेषेणेत्यादि पात्रासादनकाले पात्रपश्चिमतोलाजशूर्पंचासाद्याज्याधिश्रयणातेलाजैःसहाज्यंत्रिःपर्यग्निकृत्वा आज्योत्पवनातेलाजांस्त्रिःप्रोक्ष्यवध्वान्वारब्धइध्माधानाद्याघारांते प्रधानहोमंकुर्यात् अग्न्यायुंषीतितिसृणांशतंवैखानसाऋषयः अग्निःपवमानोदेवता गायत्रीछंदः विवाहप्रधानाज्यहोमेविनियोगः ॐ अग्ने

अर्थ—डिलाच्या उत्तरेकडील बाजूस पूर्वपश्चिम तांदळांच्या सात पुंज्या कराव्या. नंतर वरानें दोन समिधा हातांत घेऊन देशकालाचा उच्चार करून नन्वाधानाचा संकल्प आघारांत करून तीनवेळ अग्नि पवमान, एक वेळ अग्नि व प्रजापति ह्या देवतेंसाठीं आज्यानें व अर्यमाग्नि, वरुणाग्नि, पूषाग्नि आणि प्रजापति ह्या देवतें साठीं लाह्यांनीं व शेषानें स्विष्टकृत् अग्नि इत्यादि देवतांसाठीं होम करितों, असा संकल्प करावा. स्थंडिलाच्या उत्तरेस पात्रें मांडतांना त्या पात्रांत लाह्यांचें सूपही ठेवावें. आज्याधिश्रयणा पर्यंत कर्म झाल्यानंतर लाजसहित आज्याला तीनवेळ पर्यग्निकरण करावें आज्योत्पवन झाल्यानंतर तीन वेळ लाह्यांस प्रोक्षण करावें वधूनें वराच्या उजव्या हातास आपल्या उजव्या हाताचा स्पर्श करावा. वरानें आघारहोम करून झाल्यावर मुख्य होम करावा त्याचे मंत्र हे—अग्न्यायुंषि० ३ त्वमर्यमा० १ प्रजापतेन० १

१ मंत्रभाष्य—हे अग्ने पवमानरूप त्वमस्माकमायुंषि जीवनानि पवसे रक्षसि नोस्माकमूर्जमन्तरसं इषमन्नंचासुव आभिमुख्येन प्रेरय किंच दु-

प्रयोगः—आयूँषिपवसुआसुवोर्जमिषंचनः ॥ अरे-
बाधस्वदुच्छुनांस्वाहा अग्नयेपवमानायेदंनमम ॥ १ ॥
ॐ अग्निर्ऋषिःपवमानःपांचजन्यःपुरोहितः । तमीमहे
महागयंस्वाहा ॥ अग्नयेपवमानायेदंनमम ॥ २ ॥ ॐ
अग्नेपवस्वस्वपाअस्मेवर्चःसुवीर्यं । दधद्रयिमयिपोषं
स्वाहा ॥ अग्नयेपवमानायेदंनमम ॥ ३ ॥ त्वमर्यमावसु
श्रुतोमिस्त्रिष्टुप् विवाहप्रधानाज्यहोमेविनियोगः ॐ त्वमं

च्छुनां रक्षोनामैतत् रक्षांसि अरे अस्मत्तोदूरे एव बाधस्व संपीडय ।

मंत्रार्थ—हे अग्नि पवित्ररूप असा तूं आमर्चां आयुष्ये रक्षितोस आत्मा-
ला अन्न व बल हीं दे आणि आत्मांला पीडा करणारे राक्षस आत्मांपासून दूर
असतांच त्यांस मार.

१ मंत्रभाष्य—पांचजन्यः निषादपंचमाश्रत्वारोवर्णाःपंचजनाः तेषां
तत्तदभीष्टप्रदानेनस्वभूतः ऋषिः सर्वद्रष्टा पवमानः पुरोहितः कर्मार्थ-
मृत्विग्भिःपुरोनिहितः तं पूर्वाक्तलक्षणं महागयं महद्भिर्देवादिभिरपि
गातव्यं तं पवमानविशिष्टमग्निं ईमहे धनादीनि याचामहे ।

१ मंत्रार्थ—ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य शूद्र व अंत्यज ह्या पांचवर्णांस इच्छिलेलें
फळ देणारा असल्यामुळे त्यांचा आप्त झालेला, सर्व कर्मांचा साक्षी, सर्वांस
पवित्र करणारा यज्ञादिकर्म करण्यासाठीं ऋत्विजांनीं पुढें स्थापिलेला व दे-
वादिक ज्याची स्तुति करितात अशा पवमान संज्ञक अग्नीपार्शी आत्मां
धनादिक मागतो.

२ मंत्रभाष्य—हे अग्ने स्वपाःशोभनकर्मात्वं अस्मे अस्मासु सुवीर्यं शौ-
भवनवीर्योपेतंवर्चः तेजः पवस्व आगमय तथा भवान् रयिधनं पुत्रंवा
पोषं गवांपुष्टिं यद्वा गवादिकंमयि दधत् दधातु करोत्वित्यर्थः ।

२ मंत्रार्थ—हे अग्नि चांगलीं कर्म करणारा तूं आमचे ठायीं उत्तम पराक्रम
व तेज हीं ठेव, तसेंच द्रव्य व पुत्र यांची समृद्धि आणि गोमहिष्यादि
पशूंची वृद्धि कर.

प्रयोगः—**अ॒र्य॒मा॒भ॒व॒सि॒य॒त्क॒नी॒नां॒ना॒म॒स्व॒धा॒व॒न्गु॒ह्यं॒वि॒
भा॒र्षि॒ । अ॒ञ्ज॒न्ति॒मि॒त्रं॒सु॒धितं॒न॒गो॒भि॒र्य॒दं॒प॒ती॒स॒म॒न॒सा॒कृ॒णो॒
षि॒स्वाहा॑ ॥ अ॒ग्न॒य॒इ॒दं॒न॒म॒म॒ । ४ । प्र॒जा॒प॒ते॒हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भः॒
प्र॒जा॒प॒ति॒स्त्रि॒ष्टु॒प् वि॒वा॒ह॒प्र॒धा॒ना॒ज्य॒हो॒मे॒वि॒नि॒यो॒गः॒ ॐ
प्र॒जा॒प॒ते॒न॒त्व॒दे॒ता॒० स्वाहा॑ प्र॒जा॒प॒त॒य॒इ॒दं॒न॒म॒म॒ ए॒वं॒पंचा॒
ज्या॒हु॒ती॒र्हु॒त्वा॒प्रा॒ङ्मुखो॒प॒वि॒ष्टा॒याः॒पु॒रः॒ प्र॒त्य॒ङ्मुख॒स्ति॒ष्ठ॒
न्व॒र॒उ॒त्ता॒नं॒सां॒गु॒ष्ठं॒दक्षि॒णं॒पा॒णि॒मु॒त्ता॒ने॒न॒नी॒चे॒न॒वा॒स्य॒दक्षि॒ण॒क॒
रे॒ण॒ गृ॒भ्णा॒मि॒त॒इ॒त्य॒स्य॒सू॒या॒सा॒वि॒त्री॒सू॒र्या॒सा॒वि॒त्री॒ पा॒णि॒
ग्र॒ह॒णे॒वि॒नि॒यो॒गः॒ ॐ॒ गृ॒भ्णा॒मि॒ते॒सौ॒भ॒ग॒त्वा॒य॒ह॒स्तं॒म॒या॒
प॒त्या॒ज॒र॒द॒ष्टि॒र्य॒था॒सः॑ ॥ भ॒गो॒अ॒र्य॒मा॒स॒वि॒ता॒पु॒रं॒धि॒र्म॒ह्यं॑ ।**

अर्थ—ह्या पांच मंत्रांनीं होम करून झाल्यावर वरानें उठून वधूच्या पुढे पश्चिमाभिमुख उभें रहावें, आणि पांचही अंगुलींसह वधूचा उताणा उजव हात उजव्या हातानें धरावा. व “गृभ्णामिते०” हा मंत्र ल्लणावा. नंतर पूर्व

१ मंत्रभाष्य—हेअग्ने त्वं अर्यमा भवसि यःखलुवैददातिसौर्यमाइति श्रुतेः यत् यदा कनीनां कन्यकानां संबन्धी असि किंच हे स्वधावन हविर्लक्षणान्नवनू गुह्यं गोपनीयं नामविभार्षि वैश्वानरइति तन्नाम सुधित मित्रमिवत्वां गोभिःक्षीरादिभिः अञ्जन्ति यद्यस्मात् दंपती समनसा समानमनस्कौ कृणोषिकरोषि.

१ मंत्रार्थ—हे हविर्भगिसेवनकरणान्या अग्नि तूं ज्यापेक्षां कर्ण्येचा अर्यमा (दाता) आहेस ल्लणून वेद न जाणणाऱ्यांनां नसमजणारें असें गुप्त “वैश्वानर” हें नाम धारण करितोस तस्मात् हे अर्यमसंज्ञक अग्नि तूं वधूवरारें एकविचारानें वागणारीं करितोस ल्लणून तूं सर्वांचा मित्रासारखा आहेस तुझे चांगल्या प्रकारें स्थापन करून आज्यादिद्रव्यांनीं तुला प्रदीप्त करितात

प्रयोगः—त्वाद्गार्हपत्याय देवाः ॥ इति गृह्णीयात्
 ततो वधुमुत्थाप्य तद्याकरौक्षालयित्वांजलिकारयित्वा
 प्राङ्मुख्यास्तस्या अंजलौ वरःस्रुवेणाज्यमुपस्तीर्य वधुभा-
 त्रात्स्थानीयेन वा पितृव्यपुत्रादिना तिष्ठताशूर्पस्थान् ला-
 जान्मुष्ट्याद्विरोप्य शूर्पस्थानंजलिस्थानपिसकृदभिघार्य
 अर्यमणंनुवाम देवो अर्यमाग्निनुष्टुप् विवाहप्रधानलाजहो-
 मेविनियोगः ॐम् अर्यमणंनुदेवंकन्याअग्निमयक्षत ॥
 स इमां देवो अर्यमा प्रेतो मुंचातु नामुतः स्याहा इति मंत्रं पठन्

अर्थ—स्थानीं येऊन वधूला उभी करावी व तिजकडून तिचे दोनही हात
 स्वच्छ धुववावे. मग तिजकडून अंजलि करवून तिच्या अंजलींत स्रुव्याने
 किंचित् आज्य घालावे. वधूच्या भ्रात्याकडून किंवा भ्रात्या सारख्या चुल-
 तभाऊ इ. दुसऱ्या कोणाकडून तिच्या अंजलींत दोन वेळ एक एक मूठ लाह्या
 घालवाव्या. वराने सुपांतील व अंजलींतील लाह्यांवर एक वेळ अभिघार

१ मंत्रभाष्य—हे वधु ते तव हस्तं गृभ्णामि गृह्णामि किमर्थं सौभग-
 त्वाय सौभाग्याय मया पत्या त्वं यथा जरदष्टिः प्राप्तवार्धक्या असः
 भवसि भगः अर्यमा सविता पुरंधिः पूषा एते देवाः त्वां मह्यं अद्दुः दत्त
 वंतः किमर्थं गार्हपत्याय यथा अहं गृहपतिः स्यामिति.

मंत्रार्थ—हे स्त्रिये तूं मला पति करून माझ्या संगतीने राहून वृद्धावस्था
 संपादन करणार आहेस लक्षण तुला सौभाग्य प्राप्त होण्या करितां तुझा मी
 हात धरितों. भग, अर्यमा, सविता व पूषा या चार देवांनीं गृहस्थाश्रमांतील
 सर्व कर्मे चालण्याकरितां तुला माझ्या स्वाधीन केली आहे.

२ मंत्रभाष्य—अर्यमणं अर्यमसंज्ञकं देवं द्योतनात्मकं यमग्निं नुक्षिप्रं
 कन्याः अयक्षत इष्टवत्यः सौर्यमा देवः इमां वधूं इतः पितृकुलात् प्रमुंचा
 तु नामुतः नमत्कुलात् भर्तृकुलान्न प्रमुंचातु साम्येवासक्ता (चालु)

प्रयोगः— तिष्ठन्तिष्ठंत्याधृतांजलिरंजल्यविच्छेदेः
अंगुल्यग्रैरंगुलिपार्श्वेणवाहावयेत् । वरोर्यमाग्रयद्दंन
ममेतित्यजेत् । ततोदृषदुपलवर्जमग्निमुदकुंभंपात्राणि
चवधूं प्रदक्षिणंपरिणयन् स्वयमग्रेगच्छन् ॐ अमोहम
स्मिंसात्वंसात्वमस्यमाहद्यारहपृथवात्वंसामाहमृक्त्वंतावे

अर्थ—करावा. नंतर उभे राहून “अर्यमणं ०” हा मंत्र लणून आपल्य
दोनही हातांनी वधूचा अंजलि धरून वधूच्या अंजलीच्या शेवटा कडून
किंवा वाजून आंतील सर्व लाद्या होमांत घालवाव्या. नंतर वराने पाट्य
वरवंट्या वांचून होमपात्रे व उदकुंभ यांसह अग्नीस प्रदक्षिणा करावी प्रद
क्षिणा करितांना वधूचा हात धरून आपण पुढे चालवे व वधूने मागून जावे
प्रदक्षिणा करित असतां “अमोहमस्मि ०” हा मंत्र वराने लणावा. नंतर
यथा पितृकुलं नगच्छेत् तथा करोतु.

मंत्रार्थ—देदीप्यमान अर्यमा नांवाचा, ज्याला आजपर्यंत पुष्कळ कन्या
नीं हविर्देव्यांच्या योगाने संतुष्ट केले असा जो अग्नि तो ह्या वधूचे, आईबा
प वंधु इत्यादिकांवरील प्रेम कमी करवून त्यांच्या कुळांतून मुक्त करो. आ
णि माझे आईबाप वंधु इत्यादिकांवर हिचे प्रेम वाढवून माझे कुळ न सोडता
मजविषयी अनुरक्त होऊन राहण्याची हिला बुद्धि देवो.

१ मंत्रभाष्य—हे स्त्रि अहं अमोस्मि सामस्थानीयोस्मि त्वंसा ऋक्
स्थानोयासि सात्वमस्यमोहमितिपुनर्वचनमादरार्थं द्यौः द्युलोकस्थानी
योहं पृथिवीस्थानीयात्वं सामाहं ऋक्त्वं तौ आवां आसमंतात् इह
विवहावहै विवाहं करवावहै ततः प्रजांसंतानं प्रजनयावहै उत्पादया
वः संप्रियौ परस्परं प्रीयमाणौ रोचिष्णू रूपशीलादिना अन्योन्यस्मै रो
मानौ सुमनस्यमानौ सुमनस्कौ शतं शरदोजीवेव जीवानौ भवेव.

मंत्रार्थ—हे स्त्रिये मी सामवेदरूप आहे आणि तू ऋग्वेदरूप आहेस त
साच मी आकाशरूप आहे व तू पृथिवीरूप आहेस. उभयतां आर्त्ता
अग्नि व ब्राह्मण यांच्या समक्ष विवाह करून नंतर प्रजा उत्पन्न करे.

प्रयोगः—हविवहावहे । प्रजांप्रजनयावहैसंप्रियौरो-
 चेणसुमनस्यमानौजीवेवशरदःशतं ॥ इतिजपेत् । ततोव-
 धूद्वाभ्यामपिपादाभ्यांदृषदं इममश्मानंवामदेवोवधूरनुष्टु-
 प् अश्मारोहणेविनियोगः ॐ इममश्मानमारोहाश्मेवत्वं
 स्थराभव । सहस्रपृतनायतोभितिष्ठपृतन्यतः ॥ इतिमंत्रे-
 आरोहयेत् । पुनः पूर्ववदंजल्युपस्तरणादिकृत्वा वरुणंनु-
 वामदेवोवरुणाग्निरनुष्टुप् विवाहप्रधानलाजहोमेविनियोगः
 ॐ वरुणंनुदेवंकन्याअग्निमयक्षत । सइमादेवोवरुणः
 वेतोमुंचातुनामुतःस्याहा पूर्ववद्धावयित्वा वरुणाग्रयइदं
 तममेतित्यक्त्वाअमोहमस्मीत्यग्निपरिणीयेममश्मानमित्य-
 श्मानमारोहयेत् । पुनरंजल्युपस्तरणादि पूषणंनुवामदेवः

अर्थ—वधूस दोनही पाय पाट्यावर ठेवून उभें राहावयास सांगोवें. व-
 रानें “ इममश्मान० ” हा मंत्र ल्पणावा. पुनः पूर्वी सांगितल्या प्रमाणें
 उपस्तरणादि करून वधूच्या अंजलींतील लाखा “ वरुणंनु० ” या मंत्रानें
 होमांत घालून मागील प्रमाणेंच “ अमोहम० ” या मंत्रानें प्रदक्षिणा
 करावी व वधूस पाट्यावर उभी करून “ इममश्मान० ” हा मंत्र ल्पणावा.
 फिरूनही वरील प्रमाणें वधूच्या अंजलींतील लाखा “ पूषणंनु० ” या
 मंत्रानें होमांत घालून “ अमोहमस्मि० ” या मंत्रानें प्रदक्षिणा करावी.
 मग एकमेकांवर प्रीति करूं स्वरूप व स्वभाव इत्यादि गुणांनीं एकमेकांस
 आवडतीं होऊं एकमेकांविषयीं निष्कपटपणानें वागून शंभर वर्षे जगूं.

१ मंत्रभाष्य—हे वधु इमं अश्मानं दृषदं आरोह अश्मेव अश्मवत्

* वरुणंनु० व पूषणंनु० या दोन मंत्रांचा अर्थ पूर्वीच्या अर्थमणंनु० मं-
 त्राच्या अर्थाप्रमाणेंच आहे, फक्त वरुणंनु० यांत वरुणनामक अग्नि व पूष-
 णंनु० यांत पूषानामक अग्नि इतकाच भेद आहे.

प्रयोगः—पूषाग्निरनुष्टुप् विवाहप्रधानलाजहोमेवि-
नियोगः ॐम् पूषणंनुदेवंकन्याअग्निमयक्षत । सइमादेवः
पूषाप्रेतोमुंचातुनामुतःस्वाहाइतिहावयित्वात्यक्त्वा परि-
णीयाश्मानमारोहयेत् ॥ ततोवरोवशिष्टान्लाजानात्मा-
ग्निमुखंशूर्पकोणेनप्रजापतयेस्वाहेतिहुत्वात्यजेत् नात्रपरि-
णयनाश्मारोहणे ॥ अथाग्रेरुदीच्यांसप्ततंडुलराशीन् व-
ध्वादक्षिणपादेनवरःक्रमेणाभ्युत्क्रामयेद्देतैर्मंत्रैः इषएकप-

अर्थ—वधूस पाट्यावर उभी करून “इममश्मान०” हा मंत्र ल्पणावा.
नंतर पूर्वस्थानीं वसून लाह्यांचें सूप आपल्याकडे सुपाचें तोंड होईल असें
धरून कोनांनै “ प्रजापतयेस्वाहा ” ल्पून सर्व लाह्या होमांत घालाव्या
या वेळीं प्रदक्षिणा व अश्मारोहण (पाट्यावर वधूनें उभें राहणें) यांचें
कारण नाही. होमाच्या उत्तरेस घातलेल्या तांदळांच्या सातही राशींवरून
वरानें वधूस चालवावी वधूनें प्रत्येक राशीवर आपला उजळा पाय ठेवावा-
प्रत्येक राशीवर वधूनें पाय ठेविला ल्पणजे पुढील सात मंत्र ल्पणावे. “इष-
त्वं स्थिरा भव दृढा भव पृतनायतोयोद्भुकामान् सहस्र पृतन्यतः ता-
नेव अभितिष्ठ अभिभूयतिष्ठ वशीकुरु.

मंत्रार्थ—हे वधू तूं त्या पाषाणावर चढ आणि हा पाषाण जसा घट्ट
आहे तशी तूं मनानें घट्ट हो व जे तुझे अहित करणारे असतील त्यांना आ-
पल्या सद्वर्तनांनै वश कर.

१ मंत्रभाष्य—एकं पदं अभ्युत्क्रांतं यथा साएकपदी त्वंइषे अन्ना
यभव सात्वंमां अनुव्रता मांप्रति अनुकूलव्रताभव आवां बहून्पुत्रान्
विदावहै तेचपुत्राः जरदष्टयःसंतु अष्टिरायुषोव्याप्तिः जरती जरायुक्ता
अष्टिर्येषांते जरदष्टयः ॥

मंत्रार्थ—(जो आपल्याबरोबर सात पावलें चालला तो आपला सखा होती
ल्पूनच सख्याला “ साप्तपंतीन ” असें ल्पलें आहे. त्या सख्याचे सात ध-
र्म आहेत ते बरोबर चालतांना प्रत्येक पावलास उत्पन्न होतात ते पुढील मं-

प्रयोगः—दीभव सामामनुव्रताभव पुत्रान्विंदावहैवहं-
स्तेसंतुजरदष्टयः । इतिप्रथमं । ऊर्जेद्विपदीभव सामा-
मनुव्रताभव पुत्रान्विंदावहैवहंस्तेसंतुजरदष्टयः । रायस्पो-
षायत्रिपदीभव सामामनुव्रताभव पुत्रान्० । मायोभव्या-
यचतुष्पदीभव सामा० पु० । प्रजाभ्यःपंचपदीभव सा०
पु० । ऋतुभ्यःषट्पदीभव सा० पु० । सर्वासप्तपदीभ-

अर्थ—ए० १ ऊर्जेद्वि० २ रायस्पो० ३ मायोभ० ४ प्रजाभ्यः० ५

त्रांत दाखविले आहेत, “अशा संबंधाने झालेले स्त्रीपुरुषांचे सख्य किती दृढ
होते हेही यांत स्पष्ट होईल ”) हे वधू तूं माझ्याबरोबर एक पाऊल चाललीस
तेव्हां तुझंमाझे सख्य झाले लक्षण तूं मला अन्नदेणारी (पाकनिष्पत्ति करू-
न अन्नपुरविणारी) हो आणि मला अनुकूल वाग. आत्मी उभयतां बहुत
पुत्र पावूं. ते आमचे पुत्र शतायु होऊत.

१ मंत्रभाष्य—द्वेपदे अभ्युत्क्रांते ययासा द्विपदी त्वं ऊर्जेबलाय भव
मंत्रार्थ—हेवधू तूं माझ्याबरोबर दोन पावले चाललीस तूं माझे बल वाढीव
(पुढीलवाक्यांचा अर्थ वरील प्रमाणे. व पुढील मंत्रांतही याच प्रमाणे समजावे)

२ मंत्रभाष्य—त्रीणि पदान्यभ्युत्क्रांतानि यया सा त्रिपदी त्वं राय-
स्पोषाय राः धनंतस्याः पोषाय पुष्टये.

मंत्रार्थ—तूं तीन पावले चाललीस लक्षण माझे धन वाढविणारी हो.

३ मंत्रभाष्य—मयइति सुखनाम तत् भावयतीतिमयोभूः तस्यभावो
मायोभव्यं तस्मै मायोभव्याय.

मंत्रार्थ—तूं चार पावले चाललीस या करितां सुख वाढविणारी हो.

४ मंत्रभाष्य—प्रजाभ्यः पुत्रादिभ्यः

मंत्रार्थ—तूं पांचपावले चाललीस लक्षण संतति वाढविणारी हो.

५ मंत्रभाष्य—ऋतुशब्देनतत्रस्थाभोगालक्ष्यंते तेभ्यःऋतुभोगेभ्यः ।

मंत्रार्थ—तूं सहा पावले चाललीस लक्षण सर्व ऋतूंत प्राप्त होणारे तेते भो-
ग देणारी हो.

प्रयोगः—^१व सामा० पुत्रा० । ततोवरः स्वशिरसावधू-
शिरःसंयोज्यपूर्वस्थापितकलशोदकेन पूर्वस्वशिरः पश्चा-
द्धधूशिरः शांतिरस्त्वित्यादिपंचदशमंत्रैरभिषिंचेत् ततःस्वा-
सनेउपविश्यस्विष्टकृदादिहोमशेषंसमाप्यविभूतिंधृत्वा ॐ
चमइत्युपस्थाय पूर्ववद्भावुत्तरीयांतौतूष्णींविस्त्रस्य ध्रुवम-
रुंधतीं सप्तऋषिप्रभृतीन्वध्वासहदृष्ट्वा जीवपत्नीप्रजांविंदे-

अर्थ—ऋतुभ्यः० ६ सखासप्त० ७” नंतर वधूच्या मस्तकाचा आपल्या
मस्तकाला स्पर्श करून ईशान्येस ठेविलेल्या कलशांतील उदक आपल्या
व वधूच्या मस्तकावर “ शांतिरस्तु ” इ० पंधरा मंत्रांनी घालावे.

मग पूर्वस्थानीं बसून स्विष्टकृत् होम विभूतिधारण इत्यादि सर्व
होमविधि संपवावा. मग उभयतांच्या वस्त्रांची गांठ सोडावी. नंतर
वधूसह वरानें ध्रुव अरुंधती सप्तऋषि यांचें दर्शन करावे आणि “ जीव-
पत्नीप्रजांविंदेय ” असें वधूकडून लक्षणवावे. नंतर वधूनें मौन सोडावे.

१ मंत्रभाष्य— सखा सप्तपदीत्वं सखाभव सखीभव शेषंसर्वत्रसमानं

१ मंत्रार्थ—एवढा वेळपर्यंत तूं माझ्याबरोबर सात पावलें चाललीस यामुळे
तुझे माझ्याशीं सख्य दृढ झालें.

२ मंत्रभाष्य—जीवः पतिः यस्याः साजीवपत्नी अहं प्रजां संताना
भिवृद्धिं विंदेय.

मंत्रार्थ— माझा पति शतायु व्हावा व मला संतति प्राप्त व्हावी. असें मी
इच्छित्ये.

प्रयोगः—य इतिवध्वावाचयेत् ततोवधूर्वाङ्गनियमं-
विस्तजेत् दिनविवाहेसायंसंध्यामुपास्यैवध्रुवादिदर्शनं रा-
त्रिविवाहेतुसायंसंध्यामनुपास्यैवेति । एतदादिविवाहाग्नि-
मभिरक्षेत् ॥

अथगृहप्रवेशनीयहोमः— अयंस्वगृहेगत्वैवकर्तव्यः
शिष्टास्तुश्वशुरगृहएवकुर्वति अत्रयथाचारंव्यवस्था । वरः
स्वगृहेश्वशुरगृहेवादेशकालौसंकीर्त्य ममविवाहाग्नेर्गृह्यत्व-
सिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं गृहप्रवेशनीयहोमंकरिष्ये
इतिसंकल्प्य प्रत्यग्नेः स्वदक्षिणतः प्राग्भीवेऊर्ध्वलोम्नि
आस्तीर्णेनवेआनडुहचर्मणि उपविष्टयावध्वान्वारब्धोऽ-
न्वाद्ध्यत् अस्मिन्नन्वाहितेग्रावित्यादि आज्यभागांते
सूर्यासावित्रींचतुर्वारमाज्येनशेषेणेत्यादि आज्यभागांते

अर्थ— दिवसास विवाह झाला असतां सायंसंध्या करून मग ध्रुवा-
दिकांचें दर्शन करावें. रात्रीस विवाह झाला असतां संध्येच्या पूर्वीच
ध्रुवदर्शन करावें. या दिवसापासून विवाहाग्नि राखिला पाहिजे.

गृहप्रवेशनीय होम हा वरानें आपल्या घरीं जाऊन करावा. हल्लीं
शिष्ट लोक श्वशुरगृहींच करितात. हा होम करावयाचे वेळीं वरानें
आचमन व देशकालाचा उच्चार करून माझ्या विवाहाग्नीला गृह्यत्व येऊ-
न परमेश्वराचा संतोष व्हावा या करितां गृहप्रवेशनीयहोम करितों असा
संकल्प करावा. आपल्या उजव्या हाताकडे एक बैलांचें ताजें चांमडें लोम
वर करून पूर्वेकडे मान करून घालावें व त्यावर वधूस बसवावी. तिणें व-
राच्या हातास हात लावून बसावें अग्निस्थापनादि सर्व कर्म करून पूर्वाग

१ हें लोकविद्विष्ट होतें झणून तूर्त कंबलासनाचाच उपयोग करितात.

प्रयोगः—प्रधानहोमंकुर्यात् आनःप्रजामित्यादिक्र-
 क्चतुष्टयस्यसूर्यासावित्रीऋषिः सूर्यासावित्रीदेवता प्रथ-
 माजगती द्वितीयात्रिष्टुप् तृतीयाचतुर्थ्यावनुष्टुभौ गृहप्र-
 वेशनीयप्रधानाज्यहोमेविनियोगः ॐम् आनःप्रजांज-
 नयतुप्रजापतिराजरसायसमनक्त्वयमा ॥ अदुर्मगलीः
 पतिलोकमाविशशन्नोभवद्विपदेशंचतुष्पदेस्वाहा सूर्या-
 सावित्र्याइदंनमम ॥ ॐम् अघोरचक्षुरपतिद्वयेधिशि-
 वापशुभ्यःसुमनाःसुवर्चाः ॥ वीरसूर्देवकामास्योनाशं-
 नोभवद्विपदेशंचतुष्पदेस्वाहा सूर्यासावित्र्याइ ० ॥

अर्थ—होम करावा मग “ आनःप्रजांज ० ” इत्यादि चार मंत्रानीं चार

१ मंत्रभाष्य—प्रजापतिर्देवः नोस्माकं प्रजां आजनयतु अर्थमात्र
 आजरसाय जरापर्यंतजीवनाय समनक्तु संगमयतु सात्वं अदुर्मगल।
 दुर्मगलरहिता सुमंगली यद्वा या मंगलाचारान्दूषयति सादुर्मगली ततो
 न्या अदुर्मगली तादृशी सती पतिलोकं पतिसमीपं आविशा प्राप्नुहि
 नोस्माकं द्विपदे शंभव तथाच शंचतुष्पदेभव ॥

मंत्रार्थ—ब्रह्मदेव आत्मां उभयतांपासून सुसंतति उत्पन्न करवो. अर्थमा
 =सूर्य आत्मांस पुष्कळ आयुष्य देवो. हेवधू तूं मनामध्ये अगदीं खिन्न न
 होतां माझ्या घरीं चल व माझ्या घरची धनीन होऊन माझ्या इष्टमित्रांस व
 सेवकांस सुख दे आणि मी पाळलेल्या जनावरांचें पोषण करून त्यांस सुखीव.

१ मंत्रभाष्य—हेवधु त्वं अघोरचक्षुः अक्रोधा भयंकरचक्षुः एधि भव
 तथा अपतिघ्नी भव तथा पशुभ्यः शिवा हितकरी भव सुमनाः सुवर्चा-
 श्च भव वीरसूः पुत्राणामेव प्रसवित्रीदेवकामा स्योना सुखकराच भव.

१ मंत्रार्थ—हेवधू तूं विचारपूर्वक सर्वाविषयीं समदृष्टीनें वाग व ज्यापा
 सून मला दुःख होईल असें कृत्य नकरितां सुखानें रहा लक्षणजे त्यापासून
 तुझे कल्याण होईल. माझ्या पाळलेल्या जनावरांस वेळच्या वेळीं खाणेंपिणें

प्रयोगः— इमांस्त्वमिन्द्रमीद्वःसुपुत्रांसुभगांकृणु । द-
शास्यांपुत्रानाधेहिपतिमेकादशंकृधिस्वाहा सूर्यासावि-
त्र्याइ० ॥ ॐम् सम्राज्ञीश्वशुरैभवसम्राज्ञीश्वश्रवांभवं ।
ननांदरिसम्राज्ञीभवसम्राज्ञीअधिदेवृषुस्वाहा सूर्यासा०
॥ समंजन्वित्यस्यसूर्यासावित्रीसूर्यासावित्र्यनुष्टुप् आ-
ज्यशेषेणत्तदयांजनेविनियोगः ॐम् समंजंतुविश्वेदेवाः

घालून त्यांस संतुष्ट कर आपलें मन चंचल होऊं देऊं नको लक्षणजे तूं स-
र्वास प्रिय होशील व कीर्तिमान् होशील तुला पुत्र होवोत, तूं यज्ञयागादिकमें
करण्याची इच्छा धर.

१ मंत्रभाष्य—हेइंद्र त्वं इमां वधूं सुपुत्रां सुभगांच कृणु कृधि अस्यां
वध्वां दशपुत्रानाधेहि पतिं एकादशं कृधि दशपुत्राः पतिरेकादशोय-
थास्यात् तथा कृधि कृणु.

१ मंत्रार्थ—हेइंद्रा तूं ह्यावधूस सुपुत्र होतील असें कर व हिला ऐश्वर्य
प्राप्त होईल असें कर, हिच्याठायीं माझ्या पासून दहापुत्र होतील असें कर.
दहापुत्र झाल्यानें मी अकरावा होईन (लक्षणजे माझे कुटुंब मोठें होईल)

२ मंत्रभाष्य—हेवधु श्वशुरे सम्राज्ञी भव शुश्रूषादिना तत्कृतेन बहु-
मानेन सम्यक् राजतीतिसम्राज्ञी भव तथा श्वश्रवां अस्मन्मातरि सम्रा-
ज्ञी भव ननांदा पत्युःत्वसा तस्यां अधिदेवृषु अधिदेवरेषु सम्राज्ञी भव
तत्कृतैर्वहुमानैर्दीप्ता भव.

२ मंत्रार्थ—हेवधू सासऱ्याची उत्तम प्रकारें सेवा करून त्याला आवडती
होऊन त्यापासून बहुमान पाव. तशीच माझ्या मातेपासूनही बहुमान पाव.
आणि ननांदा व दीर यांची मर्जी संपादन करून त्यांसहो आवडती हो.

३ मंत्रभाष्य—विश्वेदेवाः सर्वेदेवाः नौत्तदयानि मानसानि समंजंतु
सम्यक् अंजंतु अपगतदुःखादिक्लेशानि कृत्वा लौकिकवैदिकविषये
षु प्रकाशयुक्तानि कुर्वन्वित्यर्थः आपश्च समंजंतु तथा मातरिश्वा नौ
त्तदयानि संदधातु आवयोर्बुद्धीः परस्परानुकूलाः करोत्वित्यर्थः धाता च

प्रयोगः—समापोहृदयानिनौ । संमातरिश्वासंधा-
तासमुद्देष्ट्रीदधातुनौ ॥ इति हुतशिष्टाज्येनस्वस्यपत्न्या-
श्वहृदयांजनंकार्यं । हस्तंप्रक्षाल्याज्येनस्विष्टकृदादिहोमशे-
षंसमाप्य पतिपुत्रवतीभिःकृतनीराजनौदंपतीद्विजाशिषो-
गृहीत्वामुदितौतिष्ठेता ॥ अर्धरात्रेव्यतीतेतुपरेद्युःप्रातरेव
हि । गृहप्रवेशनीयःस्यादितियज्ञविदोविदुः ॥ ततोवि-
वाहात् द्वितीयाहेप्सरोगंधर्वौभूत्वामहादेवींपूजयेतां तृती-
याहेस्वाहाग्नीभूत्वाकालिकांपूजयेतां चतुर्थाहेमानवौ

अर्थ—तुपाच्या आहुति घालाव्या. नंतर शेषराहिलेले तूप आपल्या
अंगुलीने वेऊन “समंजंतुविश्वे०” या मंत्राने ते आपल्या वधूच्या हृदयास
लावावे, मग सर्व होम संपवावा नंतर सुवासिनीस्त्रियांनी वधूवरांस कुरवंडी
करावी. ब्राह्मणांस संतुष्ट करून त्यां पासून आशीर्वाद घ्यावे व उभयतांनी
आनंदित असावे. विवाहाचे दिवशीं मध्यरात्रीचे पूर्वी गृहप्रवेशनीयहोम
होण्यासारखा असल्यास त्याच वेळीं करावा. मध्यरात्री नंतर करूनये.
दुसरे दिवशीं करावा. विवाहाचे दुसरे दिवशीं वधू अप्सरा व आपण गं-
धर्व आहे अशी भावना करून महादेवीची पूजा करावी. विवाहाच्या
तिसरे दिवशीं वधू स्वाहा व आपण अग्नि आहे अशी कल्पना करून
संदधातु देष्ट्री दात्रीफलानां सरस्वतीत्यर्थः साच संदधातु संधानं करोतु.

मंत्रार्थ—सर्वदेव आमच्या मनातील सर्व क्लेश नाहींसे करून लौकिक सं-
पादन करण्या विषयीं व वेदांत सांगितलेलीं यज्ञयागादि सत्कर्म करण्या वि-
षयीं आमच्या मनाला प्रवृत्त करोत. उदकेंही आमच्या मनाला सन्मा-
र्गांस लाऊत. तसाच वायु आत्मां उभयतांच्या बुद्धि एकमेकां विषयीं अनु-
रक्त करू व ब्रह्मदेवही ऐकमत्य करू. तशीच सरस्वती देवी ही आत्मांला पर-
स्पर अनुकूल वागण्या विषयीं बुद्धि देऊ.

प्रयोगः—भूत्वाशांकरिंपूजयेतां पूजात्रनाममंत्रेणा-
वाहनादिषोडशोपचारा ॥ वधूवरौगृहप्रवेशनीयहोमो-
त्तरं त्रिरात्रंद्वादशरात्रंसंवत्सरंवायावदक्षारालवणाशिना-
वलंकुर्वाणावधःशायिनौस्यातां ॥ इतिग्रहप्रवेशनीयहो-
मः॥ अथविवाहचतुर्थदिनरात्रौतत्रभद्रादिसंज्ञवेदिनएववा
आचारप्राप्तंवरमात्रेतत्समायैवाक्षुद्रषोडशवंशपात्रसहित-
मैरिण्याख्यंवंशपात्रंदद्यात् दातादेशकालौस्मृत्वाविवाह-
संपूर्णफलावाप्तयेवरस्यतत्पितृमात्रादीनांतत्पक्षीयाणांच

अर्थ—कालिका नामक देवीची पूजा करावी. चौथ्यादिवशीं आपण-
उभयतां मानव आहों असें मानून शांकरीची पूजा करावी. तीनही दि-
वस त्या त्या देवतेचे नाममंत्रानें षोडशोपचार पूजा करावी. गृहप्रवेशनीय
होम झाल्यावर तीन दिवस बारा दिवस किंवा एक वर्ष पर्यंत वधूवरांनीं
क्षारधान्यें व मीठ खाऊं नये, निरंतर उत्तम वस्त्रालंकार धारण करून
असावें आणि भूमीवर शयन करावें. विवाहदिवसापासून चौथ्या दिवसा-
चे रात्रीस व त्या रात्रींत कांहीं भद्राव्यतीपातादि दुर्योग असतां दिवसा-
सच वराच्या मातेला कन्यापित्यानें ऐरिणीचें दान द्यावें. वराची आई नस-
ल्यास आजी किंवा चुलतीइ० यांस द्यावें. वेळूचीं केलेलीं लहान लहान
सोळा सुपें व एक वेळूचीच मोठी डाळी इतक्यांस ऐरिणी असें ह्मणतात.
“ऐरिणी पूजन हें केवळ रूढीमुळें करितात ह्या विषयीं कांहीं प्रमाण
नाहीं.” कन्येच्या पित्यानें मंडपांत पूर्वाभिमुख बसून आचमन व देशका-
लाचा उच्चार करून विवाहाचें सर्व फळ आपणास मिळावें या करितां
वराचे आई बाप व वरपक्षीय मंडळी यांचें यथाशक्ति मी पूजन करितों

प्रयोगः—यथाविभवंपूजनमहंकरिष्ये इतिसंकल्प्य
यथाविभवंपट्टपट्टीदुकूलादिभिःपूजयेत् ॥ पुनर्देशका-
लौनिर्दिश्य ममउमामहेश्वरप्रीतिद्वाराकन्यादानसंपूर्णतायै
वंशाभिवृद्धयेच ऐरिणीपूजनंवरमात्रेऐरिणीदानं चकरिष्ये
॥ ऐरिणित्वमुमादेवीमहेशोगिरिजापतिः । अतस्त्वांपूज-
यिष्यामिऐरिणींसर्वकामदां॥१॥सवस्त्रांचसदीपांचशूर्पैःषो-
डशभिर्युतां । वरमात्रेप्रदास्यामिकन्यादानस्यसिद्धये॥२॥
नाममंत्रेणउमामहेश्वरौषोडशोपचारैःसंपूज्य इदंवंशपात्रं
उमामहेश्वरप्रीतयेतुभ्यमहंसंप्रददेनमम इतिवरमातृहस्तेज-
लंक्षिपेत् वंशोवंशकरःश्रेष्ठोवंशोवंशसमुद्भवः । अनेनवंश-
दानेनतुष्टंक्रद्धिकरोतुमे ॥ १॥ वंशपात्रमिदंपुण्यंवंशजाति-
समुद्भवं । वंशानामुत्तमंदानमतःशांतिप्रयच्छमे ॥ २ ॥

अर्थ—असा संकल्प करावा. व सुवासिक द्रव्यें वस्त्रें अलंकार इ०
वरपक्षीयांस देऊन त्यांस संतुष्ट करावे. फिरून देशकालाचा उच्चार करून
उमामहेश्वरांची प्रीति होऊन केलेलें कन्यादान पूर्ण व्हावें व वंश वाढावा
याकरितां मी ऐरिणीचें पूजन करितों व वराच्या मातेस दान देतो, व असा
संकल्प करावा. “ऐरिणित्व० ११ हे मंत्र लक्षण नाममंत्रानें किंवा कद्रुद्रा-
य० व गौरीर्मिमाय०” या मंत्रांनीं त्या ऐरिणीवर उमामहेश्वरांची षोडशो-
पचार पूजा करावी. पूजा झाल्यावर हें वेळूचें ऐरिणी नामक पात्र उमाम-
हेश्वरांच्या संतोषाकरितां देतो असा संकल्प करून वरमातेच्या हातावर
उदक सोडावें. व “वंशोवंशकरःश्रे०” इत्यादि श्लोक लणावे. (हें वंश-

प्रयोगः— वंशपात्राणिसर्वाणिमयासंपादितानिवै ।
 उमाकांतायदत्तानिममगोत्राभिवृद्धये ॥३॥वंशवृद्धिकरंदा-
 नंसौभाग्यादिसमन्वितं । वस्त्रेणाच्छादितंपूगफलहेमसम-
 न्वितं ॥ ४ ॥ सर्वपापक्षयकरंनानाद्रव्यैस्तुपूरितं । दानाना-
 मुत्तमंदानमतःशांतिंप्रयच्छमे ॥५॥ ततःकन्यांवरपितृमात्रु-
 त्संगयोः पृथक्पृथगुपवेश्यप्रार्थयेत्—अष्टवर्षीत्वियंकन्या-
 पुत्रवत्पालितामया । इदानींतवपुत्रायदत्तास्नेहेनपाल्य-
 ताम् ॥ ततोवधूर्द्धिजातिभ्योवायनानिदद्यात् इदमैरिणी-
 दानंवधूपितृभ्यामभुक्तवज्रांकृत्वाभोजनंकार्यं इत्यैरिण्या
 दिचतुर्थदिनकृत्यं ॥

अर्थ—पात्र वरमातेच्या, वरपक्षीय मुख्य मुख्य स्त्रिया व पुरुष यांच्या
 मस्तकावरठेवण्याची चाल आहे) नंतर कन्येच्या पित्यानें वरपित्याच्या
 मांडीवर कन्येस बसवून “ अष्टवर्षीत्वियं० ” या श्लोकानें त्याची
 प्रार्थना करावी. याच प्रमाणें वराच्या मातेच्या मांडीवर आणि वरपक्षां-
 तील कोणी वराचे हितकर्ते व वराचे संबंधी असतील त्यांच्याही मांडीवर
 बसवून “अष्टवर्षीत्वि०” या श्लोकानें त्यांची प्रार्थना करावी. नंतर वधूक
 डून ब्राह्मणांस दानें देववावीं. ऐरिणीदानाचे दिवशीं वधूच्या आईबापांनीं
 उपोषित राहून ऐरिणीदान झाल्यावर भोजन करावें.

१ हीमाक्षी आठ वर्षांची कन्या हिचें आजपर्यंत मी पालन केलें आणि
 आज तुझ्या पुत्राला दिली आतांपासून तूं ही हिचें स्नेहानें पालन कर.

प्रयोगः— अथवध्वासहगृहप्रवेशः ॥ ॐम्
 इहप्रियंप्रजयतिस्मृध्यतामस्मिन्गृहेगार्हपत्यायजागृहि
 । एनापत्यातन्वंसंसृजस्वाधाजित्रीविदथमावदार्थः
 ॥ इतिगृहंप्रविशेत् ततोवध्वासहवरःस्वासनेउपवि -
 श्य देशकालौनिर्दिश्यअनयानवोढयावध्वासहकृतगृह -
 प्रवेशांगभूतंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनंलक्ष्मीपूज -
 नंचकरिष्ये गणपतिपूजयित्वापुण्याहवाचनंविधाय ॐ-
 म् सक्तुमिवतितउनापुनंतोयत्रधीरामनसावाचमक्रंत ॥
 अत्रासखायःसख्यानिजानतेभद्रैषांलक्ष्मीनिहिताधि-

अर्थ—ऐरिणी दान झाल्यावर सर्वांनी तयारी करून वधूवरांस वाह-
 नावर बसवून गीत वाद्यांसह घरीं येण्यास निघावें, घराजवळ आल्यावर
 वरानें “इहप्रियंप्र०” हा मंत्र ह्मणत वधूसह घरांत प्रवेश करावा. मग व-
 धूसह आसनावर बसून देशकालाचा उच्चार करावा. आणि मी या व-
 रलेल्या नवीन वधूसह घरांत प्रवेश केला यास्तव गृहप्रवेशांगभूत गण-
 पति पूजन पुण्याहवाचन व लक्ष्मीपूजन हीं करितों असा संकल्प करावा.
 मग गणपतिपूजन पुण्याहवाचनहीं करून “सक्तुमिवतितउना०” या मंत्रा-

१ मंत्रभाष्य हेवधुः तेतव इह अस्मिन्पतिकुले प्रियं प्रजया सह
 समृध्यतां अस्मिन् गृहे गार्हपत्याय गृहपतित्वाय जागृहि बुध्यस्व एना
 अनेन पत्यासह तन्वं स्वोयं शरीरं संसृजस्व संसृष्टाभव अथ अथ जित्री-
 जीर्णो जायापती युवां विदथं गृहं आवदार्थः आभिमुख्येन वदतं.

१ मंत्रार्थ—हेवधू तुझे ह्या माझ्या कुळामध्ये प्रजेसह कल्याण होऊ, तूं
 माझ्या ह्या घराची धनीन आहेस याकरितां निरंतर दक्षतेनें वाग ह्या आप-
 ल्या पतीशीं (माझ्याशीं) आपलें शरीर संसृष्ट कर. आत्मीं उभयतां जाया-
 पती वृद्ध होईपर्यंत एकमेकांस अनुकूल वागू.

प्रयोग—वाचि ॥ इत्यनेनमहालक्ष्मीषोडशोपचारैः
 पूजयेत् ॥ नामादिकंचयथाचारंकार्यं ॥ ततोब्राह्मणाः
 आशीर्मंत्रान्पठेयुः ॥ अविधवाभववर्षाणिशतं ॥ अथदे-
 वकोत्थापनं समेचदिवसेकुर्याद्देवकोत्थापनंबुधः । पष्ठंच
 विषमनेष्टंहित्वापंचमसप्तमौ ॥ कर्तामंडपांतर्देशकालौ
 संकीर्त्यविवाहांगत्वेनस्थापितदेवतानामुत्थापनंमंडपोद्वास-
 नंचकरिष्ये । तदंगणपतिपूजनंपुण्याहवाचनंचकरिष्ये
 इतिसंकल्प्य उत्तिष्ठब्रह्मणस्पते ० अभ्यारमिदद्र्योनि-
 पिक्तंपुष्करेमधुं । अवतस्यविसर्जने ॥ इतिविसृज्य
 भगवत्यादीनामंगलस्नानादिकारयित्वा वेष्टनसूत्रमुन्मु-

अर्थ—ने महालक्ष्मीची षोडशोपचार पूजा करावी. नंतर त्या वधूचें
 वहिवाटी प्रमाणें वरानें नांव ठेवावें. “अविधवाभव ० ” हे आशीर्वादार्थक
 मंत्र ब्राह्मणांनीं लघ्णावे.

देवक ठेविल्या दिवसापासून २ । ४ । ५ । ७ । ८ । १० ह्या
 दिवशीं देवकोत्थापन करावें. देवक ठेवणारानें मंडपांत पूर्वाभिमुख बसून
 देशकालाचा उच्चार करून विवाहा करितां स्थापन केलेल्या देवतांचें उ-
 त्थापन व मंडपोद्वासन करितों त्यांचें अंगभूत गणपतिपूजन व पुण्याह-
 वाचन करितों असा संकल्प करावा. “उत्तिष्ठब्रह्मण ० अभ्यारमित ० ” या-
 मंत्रांनीं स्थापित देवतांचें विसर्जन करावें. भगवत्यादि देवतांस मंगलस्ना-
 न घालून त्यांस वेष्टिलेलीं सूत्रें सोडून मग पुण्याहवाचन करावें. अभिषे-
 क झाल्या नंतर पुरोहितानें भगवत्यादिदेवतांचे पल्लव देवकाचे सुपांत
 ठेवून अभिषेक करून राहिलेले उदक त्या पल्लवांवर घालून सर्व कुटुंबा-

प्रयोगः—व्यस्यस्तिवाचनंकुर्यात् पुरोधस्तास्तच्छाखा-
दिकंवंशपात्रेनिधाय तदुपरिजलंसिंचन् सकुटुंबंयज-
मानमभिषिंचेत् प्रेतिचेतिचेत्येतद्वैसर्वस्वस्त्ययनंयत्प्रेतिचे-
तिचेतितद्योस्यप्रियःस्यात्तमेतेनानुमंत्रयेत्प्रेतिचेतिचेतिस्व-
स्त्येवगच्छतिस्वस्तिपुनरागच्छति । ममगृहेषट्सुषट्सुमासे-
षुशोभनमस्त्वितिभवंतोब्रुवंतु तवगृहेषट्सुषट्सुमासेषुशो-
भनमस्तु । एवंत्रिः ततोद्विजान् चंदनतांबूलादिनापूज-
यित्वा भोजयित्वादक्षिणादिनासंतोष्याशिषोगृह्णीयात् ॥
इतिमंडपेहासनं ॥

अर्थ—सह यजमानास अभिषेक करावा. यजमानानें “प्रेतिचेति०”
हा मंत्र लणून माझ्या घरीं सहा सहा महिन्यांनीं मंगल कार्य होऊ
असें पुरोहितास विनवावें. पुरोहितानें तुझ्या घरीं सहा सहा महिन्यांनीं
मंगल कार्य होऊ असाआशीर्वाद द्यावा. या प्रमाणें तीनवेळ करावें. नंतर
ब्राह्मणांची गंध अक्षता फुलें त्यांनीं पूजा करून त्यांस उत्तम भोजन घा-
लून त्यांस यथाशक्ति दक्षिणा द्यावी आणि संतुष्ट करावें. मग ब्रा-
ह्मणांनीं आशीर्वाद द्यावे.

विवाहविधिचंद्रिकासमाप्त.

सत्येनोत्तभितेति सूक्तम्.

ॐम् सत्येनोत्तभिताभूमिःसूर्येणोत्तभिताद्यौः । कृते
नादित्यास्तिष्ठन्तिदिविसोमोअधिश्चितः ॥ १ ॥ सोमेना-
दित्याबलिनःसोमेनपृथिवीमही । अथोनक्षत्राणामेषामु-
पस्थेसोमआहितः ॥ २ ॥ सोममन्यतेपपिवान्यत्संपिषं-
त्योषधिम् । सोमयंब्रह्माणोविदुर्नतस्याश्रातिकश्चन
॥ ३ ॥ आच्छद्विधानैर्गुपितोब्राह्मैःसोमरक्षितः । प्राणा-
मिच्छृण्वन्तिष्ठसिनतेअश्रातिपार्थिवः ॥ ४ ॥ यत्त्वादे-
वप्रपिबन्तिततुआप्यायसेपुनः । वायुःसोमस्यरक्षितास-
मानांमासुआकृतिः ॥ ५ ॥ (३) रैभ्यासीदनुदेयीनाराशंसी-
न्योचनी । सूर्यायाभद्रमिद्वासोगार्थयतिपरिष्कृतम् ॥ ६ ॥
चित्तिराउपवर्हणंचक्षुराअभ्यञ्जनम् । द्यौर्भूमिःकोशंआ-
सीद्यदयांसूर्यपतिम् ॥ ७ ॥ स्तोमाआसन्प्रतिधयःकुरी-
च्छन्दओपशः । सूर्यायाअश्विनावरागिरासीत्पुरोगवः
। ८ ॥ सोमोवधूयुरभवदश्विनास्तामुभावरा । सूर्यायत्प-
त्येशंसतींमनसासविताददात् ॥ ९ ॥ मनोअस्याअनआ-
सीद्यौशासीदुतच्छदिः । शुक्रावनद्वाहावास्तायदयांसूर्या-
गृहम् ॥ १० ॥ (२) ऋक्सामाभ्यामभिहितौगावैतेसा-
ननावितः । श्रोत्रंतेचक्रेआस्तांदिविपन्थाश्रराचरः ॥ ११ ॥
पुचीतेचक्रेयात्याव्यानोअक्षुआहितः । अनोमनुस्मयं

सूर्यारोहत्प्रयतीपतिम् ॥ १२ ॥ सूर्यायावहतुः प्रागात्सवि
 तायमवासृजत् । अथासुहन्यन्तेगावोर्जुन्योः पर्युह्यते
 ॥ १३ ॥ यदश्विनापृच्छमानावयातं त्रिचक्रेणवहतुंसूर्या-
 याः । विश्वेदेवाअनुतद्दामजानन्पुत्रः पितरावृणीतपूषा
 ॥ १४ ॥ यदयातं शुभस्पतीवरेयंसूर्यामुप । कैकंचक्रंवा
 मासीत्कदेष्टायतस्थथुः ॥ १५ ॥ (३) द्वेतेचक्रेसूर्येब्रह्माणंक्र
 सुथाविदुः । अथैकंचक्रंयद्गुहातदद्व्यातयइद्विदुः ॥ १६ ॥
 सूर्यायैदेवेभ्योमित्रायवरुणायच । येभूतस्यप्रचेतसइदं
 तेभ्योकरंनमः ॥ १७ ॥ पूर्वापरंचरतोमाययैतौशिशुकी-
 लन्तौपरिधातोअध्वरम् । विश्वान्यन्योभुवानाभिचष्टक्र
 तूरन्योविदधंजायतेपुनः ॥ १८ ॥ नवोनवोभवतिजाय
 मानोह्लांकेतुरुपसामेत्यग्रम् । भागंदेवेभ्योविदधात्याय-
 न्प्रचन्द्रमास्तिरतेदीर्घमायुः ॥ १९ ॥ सुकिंशुकंशलमलिं
 विश्वरूपंहिरण्यवर्णंसुवृतंसुचक्रम् । आरोहसूर्येअमृत-
 स्यलोकंस्योनंपत्येवहतुंकणुष्व ॥ २० ॥ (४) उदीर्ष्वान्तःप-
 तिवतीह्येइषाविश्वावसुंनमसागीभिरीळे । अन्यामिच्छ
 पितृषदंव्यक्तांसतेभागोजनुषातस्यषिद्धि ॥ २१ ॥ उदी-
 र्ष्वान्तोविश्वावसोनमसेळामहेत्वा । अन्यामिच्छप्रफुर्व्यं
 संजायांपत्यासृज ॥ २२ ॥ अनृक्षराक्जवःसन्तुपन्था-
 येभिःसखायोयन्तिनोवरेयम् ॥ समर्यमासंभगोनोनि-
 नीयात्संजास्पत्यंसुयममस्तुदेवाः ॥ २३ ॥ प्रत्वामुश्वा-

मिवरुणस्यपाशाद्येनत्वावभात्सवितासुशेवः । ऋतस्य
 योनौसुकृतस्यलोकेरिष्टांत्वासहपत्यादधामि ॥ २४ ॥
 प्रेतोमुश्चामिनामुतःसुबद्धाममुतस्करम् । यथेयमिन्द्र-
 मीद्वःसुपुत्रासुभगासति ॥ २५ ॥ (५) पूषात्वेतो नयतुहस्त
 गृह्याश्विनात्वाप्रवहतारथेन । गृहान्गच्छगृहपत्नीयथा-
 सौवशिनीत्वंविदथमावदासि ॥ २६ ॥ इहप्रियंप्रजया
 तेसमृध्यतामस्मिन्गृहेगार्हपत्यायजागृहि । एनापत्या-
 तन्वं ५ संसृजस्त्राधाजित्रीविदथमावदाथः ॥ २७ ॥ नी-
 ललोहितं भवतिकृत्यासक्तिर्व्यज्यते । एधन्तेअस्याज्ञा-
 तयःपतिर्वन्धेषुबध्यते ॥ २८ ॥ परदिहिशामुल्यंब्र-
 ह्मभ्योविभंजावसु । कृत्यैषापद्वतीभूत्व्याजायाविशते
 पतिम् ॥ २९ ॥ अश्रीरातनूर्भवतिरुशतीपापयामुया । प-
 तिर्यद्वध्वोश्वाससास्त्रमङ्गमभिधित्सते ॥ ३० ॥ (६) येव-
 ध्वंश्चन्द्रं वहतुं यक्ष्मायन्ति जनादनु । पुनस्तान्यज्ञियादि-
 वानयन्तुयत्आगताः ॥ ३१ ॥ माविदन्परिपन्थिनो-
 यआसीदन्तिदंपती । सुगेभिर्दुर्गमतीतामपद्रान्वरातयः
 ॥ ३२ ॥ सुमङ्गलीरियंवधूरिमांसमेतपश्यंत । सौभाग्यम-
 स्यैदत्वायाथास्तंविपरेतन ॥ ३३ ॥ तृष्टमेतत्कटुकमेतदपा-
 ष्टवद्विषवन्नेतदत्तवे । सूर्यायोब्रह्माविद्यात्सइहाधूयमर्ह-
 ति ॥ ३४ ॥ आशसनंविशसनमथोअधिविकर्तनम् । सू-
 र्यायाःपश्यरूपाणिनानिब्रह्मातुशुन्धति ॥ ३५ ॥ (७) गृ-

भणामितेसौभगत्वायहस्तंमयापत्याजरदष्टिर्यथासः । भ
 गोअर्यमासवितापुरन्धिर्मह्यंत्वाढुर्गाहिपत्यायदेवाः ॥ ३६ ॥
 तांपूषञ्छिवतमामेरयस्वयस्यःबीजमनुष्याइवपन्ति ।
 यानऊरूउशतीविश्रयानेयस्यामुशन्तःप्रहरामशेषम्
 ॥ ३७ ॥ तुभ्यमग्रेपर्यवहन्त्सूर्यावहतुनांसह । पुनःपति-
 भ्योजायांदाअग्रेप्रजयांसह ॥ ३८ ॥ पुनःपत्नीमग्नि-
 रदादायुषासहवर्चसा । दीर्घायुरस्यायःपतिर्जीवातिश-
 रदःशतम् ॥ ३९ ॥ सोमःप्रथमोर्विविदेगन्धर्वाविविद-
 उत्तरः । तृतीयोअग्निष्टेपतिस्तुरीयस्तेमनुष्यजाः ॥ ४० ॥
 (८) सोमोदददह्गन्धर्वायगन्धर्वादददग्रये । रयिंचपुत्रां
 श्वादादग्निर्मह्यमथोइमाम् ॥ ४१ ॥ इहैवस्तंमाविर्यौष्टं
 विश्वमायुर्व्यश्रुतम् । क्रीळन्तौपुत्रैर्नसृभिर्मोदगानौस्वेगृहे
 ॥ ४२ ॥ आनःप्रजांजनयतुप्रजापतिराजरसायसम-
 नवत्वयमा । अदुर्मङ्गलीःपतिलोकमाविशशन्नोभवद्वि-
 पदेशंचतुष्पदे ॥ ४३ ॥ अघोरचक्षुरपतिद्व्येधिशिवापशु-
 भ्यःसुमनाःसुवर्चाः । वीरसूर्देवकामास्योनाशन्नोभवद्वि-
 पदेशंचतुष्पदे ॥ ४४ ॥ इमांत्वमिन्द्रमीद्वःसुपुत्रांसु-
 भगाँकृणु । दशास्यंपुत्रानाधेहिपतिमेकादशंकृधि ॥ ४५ ॥
 सम्राज्ञीश्वशुरेभवसम्राज्ञीश्वश्रवांभव । ननान्दरिसम्रा-
 ज्ञीभवसम्राज्ञीअधिदेवपु ॥ ४६ ॥ समञ्जन्तुविश्वेदे-
 वाःसमापोहृदयानिनौ । संमातरिश्वासंधातासमुदेषीद-
 धातुनौ ॥ ४७ ॥

अक्षतारोपणमंत्राः

ॐ मूक्कववाइदमग्रेसामचास्तांसैवनामक्कगासीदमोना-
 मसामसावाक्कसामोपावदन्मिथुनंसंभवावप्रजात्याइति
 नेत्यब्रवीत्सामज्यायान्वाअतोमममहिमेतितेद्देभूत्वोपाव
 दतांतेनप्रतिचनसमवदततास्तिस्त्रोभूत्वोपावदँस्तत्तिसृ-
 भिःसमभवद्यत्तिसृभिःसमभवत्तस्मात्तिसृभिःस्तुवन्ति
 तिसृभिरुद्गायन्ति तिसृभिर्हिसामसंमितंतस्मादेकस्यब-
 ह्व्योजायाभवन्तिनैकस्यैबहवःसहपतयोयद्वैतत्साचामश्च
 समभवतांतत्सामाभवत्तत्साम्नःसामत्वंसामन्भवतियएवं
 वेदयोवैभवतियःश्रेष्ठतामश्रुतेससामन्भवत्यसामन्यइति
 हिनिन्दन्तितेवैपश्चान्यद्भूत्वापश्चान्यद्भूत्वाकल्पेतामाहा
 वश्चर्हिकारश्चप्रस्तावश्चप्रथमाचक्कगुद्गीथश्चमध्यमाचप्रति
 हारश्चोत्तमाचनिधनंचवषट्कारश्चतेयत्पश्चान्यद्भूत्वापश्चा
 न्यद्भूत्वाकल्पेतांतस्मादाहुःपांक्तोयज्ञःपांक्ताःपशवइति
 यदुविराजंदशिनीमभिसमपद्येतांतस्मादाहुर्विराजियज्ञो
 दशिन्यांप्रतिष्ठितइत्यात्मावैस्तोत्रियःप्रजानुरूपःपत्नीधा
 य्यापशवःप्रगाथोगृहाःसूक्तंसवाअस्मिंश्चलोकेमुष्मिंश्चप्र-
 जयाचपशुभिश्चगृहेषुवसतियएवंवेद ॥ १ ॥

स्तोत्रियंशंसत्यात्मावैस्तोत्रियस्तंमध्यमयावाचाशं-
 सत्यात्मानमेवतत्संस्कुरुतेनुरूपंशंसतिप्रजावाअनुरूपः
 सउच्चैस्तरामिवानुरूपःशंस्तव्यःप्रजामेवतच्छ्रेयसीमात्म-

नःकुरुतेधाय्यांशंसतिपत्नीवैधाय्यासानीचैस्तरामिवधा-
 य्याशंस्तव्याप्रतिवादिनीहास्यगृहेषुपत्नीभवतियत्रैवंवि-
 द्वात्रीचैस्तरांधाय्यांशंसतिप्रगाथंशंसतिसस्वरवत्यावाचा
 शंस्तव्यःपशवोवैस्वरःपशवःप्रगाथःपशूनामवरुध्याइन्द्र-
 स्यनुवीर्याणिप्रवोचमितिसूक्तंशंसतितद्वाएतत्प्रियमिन्द्र-
 स्यसूक्तंनिष्केवल्यंहरण्यस्तूपमेतेनवैसूक्तेनहिरण्यस्तूप-
 आङ्गिरसइन्द्रस्यप्रियंधामोपागच्छत्सपरमंलोकमजयदु-
 पेन्द्रस्यप्रियंधामगच्छतिजयतिपरमंलोकंयएवंवेदगृहावै
 प्रतिष्ठासूक्तंत्प्रतिष्ठिततमयावाचाशंस्तव्यंतस्माद्यद्यपि
 दूरइवपशूल्लभतेगृहानेवैनानाजिगमिषतिगृहाहिपशूनांप्र
 तिष्ठाप्रतिष्ठा ॥ २ ॥

उत्तमाप्रतिष्ठातदैवंक्षत्रंसाश्रीस्तदाधिपत्यंतद्वधस्य
 विष्टपंतत्प्रजापतेरायतनंतत्स्वाराज्यमृधोत्येतमेवैताभि
 कविंशत्यैकविंशत्या ॥ १ ॥ ऊवध्यगोहंपार्थिवंखनता
 दित्याहौषधंवाऊवध्यमियंवाओषधीनांप्रतिष्ठातदेनत्स्वा-
 यामेवप्रतिष्ठायामन्ततःप्रतिष्ठापयति ॥ २ ॥ यच्चावां-
 चोद्यावापृथिवीयंशंसतिद्यावापृथिवीवैप्रतिष्ठेइयमेवेहप्र-
 तिष्ठासावमुन्नतद्यद्यावापृथिवीयंशंसतिप्रतिष्ठयेरेवैनंत-
 त्प्रतिष्ठापयति ॥ ३ ॥ इन्द्रमिन्द्रेणदेवताःशस्यन्तेइन्द्रं
 वैमिथुनंतस्माद्इन्द्रान्मिथुनंप्रजायतेप्रजात्यैप्रजायतेप्रज-
 यापशुभिर्यएवंवेदाथहृतेपोत्रीयाश्वनेष्ट्रीयाश्वचत्वारऋतु

याजाःषष्ठ्यःसाविराद्दशिनीतद्विराजियज्ञंदशिन्यांप्रति
 ष्ठापयन्तिप्रतिष्ठापयन्ति ॥ ४ ॥ महीद्यौःपृथिवीचन-
 स्तेहियावापृथिवीविश्वशंभुवेतिद्यावापृथिवीयेशंसति
 द्यावापृथिवीवैप्रतिष्ठेइयमेवेहप्रतिष्ठासावमुत्रतद्यद्यावा-
 पृथिवीयेशंसतिप्रतिष्ठयोरेवैनंतत्प्रतिष्ठापयति ॥ ५ ॥
 धारयन्धारयन्नितिशंसतिप्रस्रंसाद्वाअन्तस्यविभायतद्य-
 थापुनराग्रंथंपुनर्निग्रंथमंतंबधीयान्मयूखंवान्ततोधारणा-
 यनिहन्यात्तादृक्तद्यद्धारयन्धारयन्नितिशंसतिसंतत्यैसं-
 ततैस्यहैरव्यवच्छिन्नैर्यन्तिथएवंविद्वांसोयन्तियन्ति ॥ ६ ॥
 दक्षिणाअनुसुब्रह्मण्यासंतिष्ठतेवाग्वैसुब्रह्मण्यान्नंदक्षि-
 णान्नाद्यएवतद्वाचियज्ञमन्ततःप्रतिष्ठापयन्तिप्रतिष्ठाप-
 यन्ति ॥ ७ ॥ सहस्रमाख्यात्रेदद्याच्छतंप्रतिगरित्रएते
 चैवासनेश्वेतश्चाश्वंतरीरथोहोतुःपुत्रकामाहाप्याख्यापये-
 रँहभन्तेहपुत्रानूलभन्तेहपुत्रान् ॥ ८ ॥ देवसवितर्देव-
 यजनंमेदेहिदेवयज्यायाइतिदेवयजनंयाचतिसयत्तत्र-
 याचित्तउत्तरान्तसर्पत्योन्तथाददामीति हैवतदाहतस्यह-
 नकाचनरिष्टिर्भवतिदेवेनसवित्राप्रसूतस्योत्तरोत्तरिणींह-
 श्रियमश्रुतेश्रुतेहप्रजानामैश्वर्यमाधिपत्यंयएवमुपस्थाय
 याचित्वादेवयजनमध्यवसायदीक्षतेक्षत्रियःसन् ॥ ९ ॥ नि-
 षसादधृतवतोवरुणःपस्त्यस्व । साम्राज्यायभौज्यायस्वा
 राज्यायवैराज्यायपारमेष्ठ्यायराज्यायमाहाराज्यायाधि-
 पत्यायस्वावश्यायातिष्ठायसुक्रतुरितितमेतस्यामासंध्या

मासीनंप्रजापतिःपुरस्तात्तिष्ठन्प्रत्यङ्मुखऔदुंबर्याद्रिया-
शाखयासपलाशयाजातरूपमयेनचपवित्रेणान्तर्धाया -
भ्यर्षिचदिमाआपःशिवतमाइत्येतेनतृचेनदेवस्यत्वेति च
यजुषाभूर्भुवःस्वरित्येताभिश्चव्याहृतिभिः ॥ ९ ॥

सूत्रवेष्टनमंत्राः

ॐ परित्वागिर्वणो गिरंइमा भवंतु विश्वतः । वृद्धायुमनु-
वृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टयः ॥ तान्वो महो मरुत एव यात्रो
विष्णोरिषस्यं प्रभृथेह्वामहे । हिरण्यवर्णां ककुहान्यत
सुचो ब्रह्मण्यन्तः शंस्यं राधईमहे ॥ दशां वनिभ्यो दशं क-
क्ष्येभ्यो दशं योक्त्रेभ्यो दशं योजनेभ्यः । दशां भीशुभ्यो-
अर्चता जरेभ्यो दशं धुरो दशं युक्तावहं ह्यः ॥ ते अद्रयो द-
शं यंत्रास आशवस्तेषां माधानं पर्येति हर्यतम् । त ऊंसुत-
स्यं सोम्यस्यान्धसो शोः पीयूषं प्रथमस्य भेजिरे ॥ ते सो
मादो हरी इन्द्रस्य निसते शुंदुहन्तो अद्यासते गवि । तेभि
दुग्धं पपि वान्तसोम्यं मध्विन्द्रो वर्धते प्रथते वृषायते ॥ वृषा
वो अंशुर्न किलारिषाथनेच्छावन्तः सदमित्स्थनाशिताः । रै
वत्येव महसाचारवस्थनयस्यं ग्रावाणो अजुपध्वमध्वरम् ॥

भूषणधारणमंत्राः

ॐ आयुष्यं वर्चस्यं रायस्योषमौद्भिद्भम् । इदं हिरं-
प्यं वर्चस्वजैत्राया विशतादिमाम् ॥ उच्चैर्वाजीपृतनापा

द्सभासाहंधनंजयम् । सर्वाःसमग्राःकृद्ध्योहिरण्येस्मि-
 न्तसमाहिताः ॥ शुनमहंहिरण्यस्वपितुर्मानेवजग्रभं । ते
 नमांसूर्यत्वचमकरंपूरुषुप्रियम् ॥ सम्राजंचविराजंचाभि-
 ष्टियांचमेधुवा । लक्ष्मीराष्ट्रस्ययामुखेतयामामिन्द्रसंसृ-
 ज ॥ अग्नेःप्रजातंपरियद्विरण्यममृतंजज्ञेअधिमर्त्येषु ।
 यएनद्देदसद्देनमर्हतिजरामृत्युर्भवतियोविभार्ति ॥ यद्दे-
 दराजावरुणोयदुदेवीसरस्वती । इन्द्रोयद्वृत्रहावेदतन्मे-
 वर्चसआयुषे ॥ नतद्रक्षांसिनपिशाचाश्चरंतिदेवानामोजः
 प्रथमजंज्ञेऽतत् । योविभर्तिदाक्षायणाहिरण्यंसदेवेषुऋ-
 णुतेदीर्घमायुःसमनुष्येषुऋणुतेदीर्घमायुः ॥ यदाब्रह्मन्दा-
 क्षायणाहिरण्यंशतानीकायसुमनस्यमाना । तन्नआब-
 धामिशतशारदाद्यायुष्माञ्जरदष्टिर्यथासत् ॥ घृतादुर्लु-
 संमधुमत्सुवर्णधनंजयंधरुणंधारयिष्णु । ऋणक्सपत्नाद-
 धरांश्चकृण्वदारोहमांमहतेसौभगाय ॥ प्रियंमांकुरुदेवेषु-
 प्रियंराजसुमाकुरु । प्रियंविश्वेषुगोप्त्रेषुमयिधेहिरुचारु-
 चम् ॥ अग्निर्येनविराजतिसूर्योयेनविराजति । विराज्ये-
 नविराजतितेनास्मान्ब्रह्मणस्पतेविराजसमिधंकुरु ॥

आशीर्वचनमंत्राः

अविधवाभववर्षाणिशतंसाग्रंतुसुव्रता ॥ तेजस्वीच-

यशस्वीचधर्मपत्नीपतिव्रता ॥ जनयद्बहुपुत्राणिमाच-
दुःखंलभेत्कचित् ॥ भर्तातेसोमपानित्यंभवेद्धर्मपराय-
णः ॥ अष्टपुत्राभवत्वंचसुभगांचपतिव्रता ॥ भर्तुश्चैव
पितुभ्रातुर्हृदयानंदिनीसदा ॥ इन्द्रस्यतुयथेन्द्राणीश्री
धरस्ययथाश्रिया ॥ शंकरस्ययथागौरीतद्भर्तुरपिभर्तारि
॥ अत्रैर्यथानुसूयास्याद्दसिष्ठस्याप्यरुन्धती ॥ कौशि-
कस्ययथासतीतथात्वमपिभर्तारि ॥ ध्रुवैधिपोप्यामयि-
मह्यंत्वादाद्बृहस्पतिः ॥ मयापत्यांप्रजावतीसंजीवशर-
दःशतम् ॥

प्रसुग्मन्ताधियसानस्यसक्षणिवरेभिर्वराँअभिषुप्रसी
दतः । अस्माकमिन्द्रउभयंजुजोपतियत्सोम्यस्यान्ध-
सोबुबोधति ॥ १ ॥ वीन्द्रयासिदिव्यानिरोचनाविपार्थि-
वानिरजसापुरुष्टुत ॥ येत्वावहन्तिमुहुरध्वराँउपतेसुवन्व-
न्तुवग्वनाँअराधसः ॥ तदिन्मछेन्त्सद्दृषुषोवपुष्टरंपुत्रोय-
ज्जानंपित्रोरधीयति । जायापतिवहतिवशुनासुमत्पुंसइ-
न्द्रोवहतुःपरिष्कृतः ॥ तदित्सधस्थमभिचारुदीधयगा-
योयच्छासन्वहतुंनधेनवः । मातायन्मन्तुर्यथस्यपूर्या-
भिवाणस्यसमधातुरिज्जनः ॥ प्रवोच्छारिरिचेदेवयुष्पद-
मेकाँरुद्रेभिर्यातितुर्वणिः । जरावायेष्वमृतेषुदावनेपरि-
वृद्धमेभ्यःसिञ्चतामधु ॥ २ ॥ निधीयमानमपंगूह्ममप्युप्रमे
देवानाँवतपाउवाच ॥ इन्द्रोविद्वाँअनुहित्वाचचक्षतनाहर्म

ग्रेअनुशिष्टआगाम् ॥ अक्षेत्रवित्क्षेत्रविदं ह्यप्राट्सप्रैति-
क्षेत्रविदानुशिष्टः । एतद्वैभद्रमनुशासनस्योत्सुतं विन्द-
त्यञ्जसीनाम् ॥ अद्येदुप्राणीदममन्त्रिमाहापीवृतोअधय-
न्मातुरुधः । एमेनमापजरिमायुवानमहेळन्वसुःसुमनाव-
भूव ॥ एतानिभद्राकलशक्रियामकुरुश्रवणददतोमघा-
नि । दानइहोमघवानःसोअस्त्वयंचसोमोहृदियंविभर्भि ॥

कनिक्रदञ्जनुषंप्रब्रुवाणइयतिवाचमरितेवनावम् ।
सुमङ्गलेश्वशकुनेभवासिमात्वाकाचिदभिभाविश्व्याविद-
त् ॥ मात्वाश्वेनउद्धधीन्मासुपर्णोमात्वाविददिषुमान्धी-
रोअस्ता । पित्र्यामनुप्रदिशंकनिक्रदत्सुमङ्गलोभद्रवादी-
वदेह ॥ अवक्रन्ददक्षिणतोगृहाणांसुमङ्गलोभद्रवादीश-
कुन्ते । मानःस्तेनईशतमाघशंसोबृहद्देमविदथेसुवी-
राः ॥ १ ॥ प्रदक्षिणिदभिगुणन्तिकारवोवयोवदन्नक्तु-
थाशकुन्तयः । उभेवाचौवदतिसामगाइवगायत्रंचत्रैष्टु-
भंचानुराजति ॥ उद्गातेवशकुनेसामगायसिब्रह्मपुत्रइ-
वसवनेषुशंससि । वृषेववाजीशिशुमतीरपीत्यासर्वतोः-
शकुनेभद्रमावदविश्वतोःशकुनेपुण्यमावद ॥ आव-
दंस्त्वंशकुनेभद्रमावदतूष्णीमासीनःसुमतिचिकिद्धिनः ।
यदुत्पतन्वदसिकर्करियथाबृहद्देमविदथेसुवीराः ॥

समाप्त

विवाहसंभारः

उद्वाहेशूर्पदूर्वाफलकुशसमिधोविष्टरश्रोपवीते
 मालेवासोहरिद्राघटदधिघटिकावेष्टनाद्यर्थसूत्रं ।
 सामग्र्युद्वाहहोमेषुघटघृतसमित्तंडुलादर्भलाजाः
 शूर्पमृद्गोमयंपत्रपुटफलदृषत्पीठकाष्ठोपलादि ३
 नांदीश्राद्धपरंतुवर्ज्यमपसव्यंपंचयज्ञाःस्वधा
 यावन्मातृविसर्जनक्षयममाश्राद्धादिनैत्यंतिलाः ॥
 श्राद्धेषुक्तिरूपोषणं ह्यपिनदीसीमातिलंघिर्हिमां-
 बुस्नानाध्ययनेसपिंडनिकरैःसद्गोपिकाचंदनं ॥ २ ॥

यादी

हळदकुंकूं	उदवत्या	सुपान्या	आम्रपल्लव
गंध	दीप	नारळ	पंचपल्लव
अक्षता	साखर	गुलाल	त्रीहि
फुलें	कापूर	रांगोळी	यव
दूर्वा	विड्यार्चीपानें	मंडावळ्या	खण
		“वाशिर्गे”	

वाग्दानाकडेविशेष

रप्रस्थावनाकडेविशेष

हळखुंडें	मुलीस देण्या	नवाधोतर-	फुलांच्या माळा
कलश	करितां साडीचो-	जोडा	घोडा किंवा
	ळी व दागिने.	पांढरी छत्री.	पालकी वगैरे

मधुपर्काकडेविशेष

मध	विष्टर	शेला	पिंवळ्या
दहीं	जानवीं	जिरें	अक्षता
कांस्यत्राप.	धोतरजोडा	गूळ	

कन्यादानाकडेविशेष

कांस्यपात्र	ताट	दास	कोरेंसूत
पुतळी किंवा	गाय	भूमि	दूध
मोहोर.	महिषी	घोडा गाडी	तूप.
तांब्यापंचपात्री	अश्व	पालकी वगैरे.	
तामन	गज	उंबराचे—	
समई	दासी	ओलेटाळ	

विवाहहोमाकडेविशेष

माती स्थंडि-	समिधा	सूप	कलश
लास	भाताच्या	तूप	
फुंकणी	लाह्या	पाटावरवंटा	
इन्धनें			

ऐरिणीपूजनाकडेविशेष

डालें	पिठाचे दिवे.	खण २
सुपल्या १६		

मनुस्मृतिः सटीका ।

द्वितीयावृत्ति.

श्रीमत्कुल्लुकभट्टव्याख्यासंवलित्वा, उत्तम टाइपान्नी छापलेले व सुरेख मजबुत सुशोभित बांधलेले बुक्. किं. रु. २ ट. ६ आणे.

ऋग्वेदी ब्रह्मकर्म ।

जे २६ विषयांचें होतें त्याचीच सुधारलेली द्वितीयावृत्ति विषय ४१
उत्तम शुद्ध करून, मोठ्य टाइपान्नी स्वरांसहित, जाड कागदावर
रायल द्वादशपत्री सांच्यानें छापलेले. विषय-१ प्रातःस्मरणम् २ स्नान
विधिः ३ उष्णोदकस्नानविधिः ४ भस्मधारणविधिः ५ प्रातःसंध्या ६
आसनविधिः ७ लघुन्यासः ८ देवपूजा ९ पुरुषसूक्तम् १० श्रीसूक्तम् ११
ग० अथर्वशीर्ष १२ रुद्रः १३ देवे. १४ सौरसूक्तम् १५ तृचाकल्पविधिः
१६ द्वादशनमस्काराः १७ माध्याह्नसंध्या. १८ ब्रह्मयज्ञः १९ वैश्वदेवः
२० बलीहरणम् २१ त्रिसुपर्णम् २२ सायंसंध्या. २३ यज्ञोपवीतधारण-
मंत्रः २४ श्राद्धसंकल्पः २५ दर्शश्राद्धम् २६ उत्सर्जनप्रयोगः २७ स्नानवि०
२८ ऋषिपूजनम् २९ तर्पणम् ३० उपाकर्मप्रयोगः ३१ सभादीपदान-
विधिः ३२ नूतन ब्र. उपाकर्म ३३ पर्जन्यसूक्तानि ३४ शांतिपाठः ३५
मन्युसूक्तम् ३६ पवमानपंचसूक्तानि, तत्र पंच सू. ऋ. कथनम् ३७
पुरुषसूक्तम् ३८ पवमानसूक्तम् ३९ नतमंहो इति सू. ४० इतिवा इति
सू. ४१ वामनसूक्तम् । किंमत फक्त १। रु. ट. ३ आ. रेशमी बांधीव
मतीस १॥. रु. ट. ३ आणे.

ऋग्वेदी श्रावणी.-आकारवगैरे सदरप्रमाणें किंमत ८ आ. ट. ८॥

पवमानपंचसूक्तानि.-आकार सदरप्र० किं. ८ आ. ट. १ आणा.

रुद्रः-आकार सदरप्र० किं. २ आ. ट. ८॥. आणा.

प्राकृत पुस्तकें.

याज्ञवल्क्यस्मृति व्यवहाराध्याय प्राकृतभाषान्तरसहित-मूल-श्लोक मिताक्षरा टीका आणि दोहोंचीं निरनिराळीं भाषान्तरें उत्तम टाडपांनीं जाड कागदांवर रायल अष्टपत्री सांच्यानें छापलेले व जाड पुठ्यानें बांधलेले बुक्. किं. रु. ६ ट. ६ आणे.

श्रीमद्भगवद्गीता.-भाषाविवृति-मराठी भाषांतर-सहित. द्वितीयावृत्ति. वेदांतशास्त्रज्ञ व विद्वन्मान्य रघुनाथ शास्त्री पर्वते ह्यांनीं शांकर भाष्यादि अनेक संस्कृत आणि महाराष्ट्र टीकांच्या आधारानें तयार केलेली. ही आवृत्ति शुद्ध करून रायल अष्टपत्री बुक् उत्तम कागदावर मोठ्या अक्षरानें छापून तयार आहे. किं. रु. ४ ट. ५ आणे.

बाणकादंबरी.-भाग पहिला, गोडबोलेकृत. किं. ११॥. आ. व. १॥. भाग दुसरा, गुर्जरकृत. किं. १४ ट. १ आ.

उदारदामोदरनाटक.-पक्षिणाभाईज् कमिटीनें पसंत करून बक्षि सदिलेले. ह्यांत, मंगळवंढें येथील भक्त दामाजीपंत यांचें चरित्र वर्णन केले आहे. त्याचीं डेमी द्वादशपत्री पृष्ठें २५२ आहेत. किं. रु. १॥ टपाल खर्च पडणार नाही. सी० बा० गुर्जरकृत.

सार्थ सत्यनारायणकथा पूजासहित.

उत्तम टाडपांनीं सुशोभित छापलेली पोथी. किं. ६ आणे. ट. १ आणा. श्रियाळचरित्र.-हें नवीन गद्यरूप लिहिलेले उत्तम बोधपर आहे. किं. १॥. आणा. ट. ६॥ आणा.

गद्यर नमाला.-ह्यांत निबंध ५१ आहेत. किं. १० आणे ट. १॥ आणा.

ध्रुवचरित्र.-नवीन गद्यरूप, श्रेष्ठकुलांतील उत्तमबीजांकुर ध्रुव, बाळपणींच जगद्व्यापक ईश्वरास शरण जाऊन, तो इहपर अक्षय सुखास लाधला. हेंत्याच्या सद्बुद्धिधैर्याचें, व सत्समागमाचें फल होय. इत्यादि सुरस कथानक प्रसिद्धच आहे. किं. २ आणे ट. ख. अर्धा आणा. १० प्रति घेणाऱांस ट. ख. न पडतां १ प्रत वर मिळेल.